

89-598^a

M. Mourik

CULTURELE COËXISTENTIE

een integrale benadering van buitenlands cultureel beleid

met een voorwoord van J.L. Heldring

351.05:341.292-7:341.176.1(4)

89-598^a

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

Culturele coëxistentie

Een integrale benadering van buitenlands cultureel beleid

ERRATA

- p. 48 paragraaf 3.1., 3e alinea, 2e regel
nimmer = immers
- p. 50 laatste alinea, 2e regel
wetgeving = EG-wetgeving
- p. 67 paragraaf 1.1.2.3., 4e regel
Oosteupees = ander Aziatisch
- p. 83 paragraaf 4.1., 7e regel
dat van = de Minister van
- p. 91 2e alinea, 1e regel
uiteengezet, van = uiteengezet, op een weging
ten aanzien van de genoemde landen van
- p.104 achter de laatste regel
noot 25: Een instituut in Athene bevindt zich
nog in het embryonale stadium.
- p.109 paragraaf 7, 1e gedachtenstreepje
geen beleid heeft en geen beleid in voorbereiding
heeft = geen beleid heeft en geen beleid in voorbereiding
heeft, dat tegenwicht biedt tegen de gevaren die onze
cultuur bedreigen, in het bijzonder als gevolg van de
Europese integratie.

Boekmanstichting
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 543339

Boekmanstichting, Herengracht 415, 1017 BP Amsterdam

Ontwerp omslag en lay-out: Thijs van Delden

Typewerk: Roland Knoppe, Mies van Splunter

Zetwerk: Ludo Grooteman

Druk: Krips Repro Meppel

ISBN 90-6650-026-3

Culturele coëxistentie

Een integrale benadering van buitenlands cultureel beleid

M. Mourik

met een voorwoord van J.L. Heldring

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

Amsterdam 1989

Boekmanstichting

Inhoud

Verantwoording	9
Woord vooraf door J.L. Heldring	11
I Inleiding	17
II Culturele samenwerkingsverbanden in Europa	21
1. Enkele begripsomschrijvingen	21
1.1. Cultuur/ beschaving	21
1.1.1. Cultuur in engere zin	21
1.1.2. Cultuur in wat ruimere zin	21
1.1.3. Cultuur in de ruimste zin	22
1.2. Culturele identiteit	22
1.3. Culturele entiteit of eenheid	22
1.4. Europese / westerse cultuur	23
1.5. Karakter van de Europese cultuur	23
1.6. Bondsstaat of federatie	24
1.7. Statenbond of confederatie	24
1.8. Midden-Europa / Oost-Europa	24
1.9. Bilateraal beleid	24
1.10. Multilateraal beleid	25
2. Nederland als lidstaat van de Europese Gemeenschap (EG)	25
2.1. Doelstellingen van de EG	25
2.2. De eindfase van de eenwording in de EG	25
2.3. De organen van de Europese Gemeenschap	26
2.4. Europese Commissie en cultuur	27
3. Culturele samenwerking met de niet tot de EG behorende Europese landen	30

3.1. De Raad van Europa	30
3.1.1. Doel en opzet	30
3.1.2. Resultaten	32
3.1.3. Herleefde belangstelling voor de Raad van Europa	32
3.1.4. Samenvatting	33
3.2. Andere organisaties die mogelijkheden bieden voor Europese culturele samenwerking	34
3.2.1. Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO / OECD)	34
3.2.2. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)	34
3.2.3. Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE)	36
3.3. Conclusie	37

III Bilaterale culturele samenwerking 39

1. Motieven, aanleidingen	39
1.1. Verrijking van de eigen cultuur	39
1.2. Taalgemeenschap	40
1.3. Taalverwantschap	40
1.4. Politieke motieven	41
1.5. Economische motieven	42
1.5.1. Cultuur en commercie	42
1.6. Banden met emigranten	43
1.7. Etnische minderheden	43
1.8. Voormalige koloniale betrekkingen	44
1.9. Bevordering van internationaal begrip en daarmee van de wereldvrede	45
2. Culturele verdragen en samenwerkingsovereenkomsten	45
2.1. Overheid en particulier initiatief	45
2.2. Culturele verdragen	46
2.3. Culturele samenwerkingsovereenkomsten	46
3. Conclusies	48
3.1. Belangrijkste doelstelling van buitenlands cultureel beleid	48
3.2. Het primaat van het Ministerie van Buitenlandse Zaken	48

IV Culturele coëxistentie in Europa 49

1. Inleiding	49
2. Bedreigingen van de culturele identiteit	49
2.1. Marktverhoudingen	49
2.2. Psychologische factoren	51
2.3. Wat wordt bedreigd?	51
3. Het Europa van de burger	52
4. Mogelijke oplossingen	53

4.1. Een confederaal Europees cultureel bestel	53
4.2. Een Europees cultureel handvest	54
5. Naar een Europa der regio's	57

V De culturele dimensie van ontwikkeling 59

VI Het instrumentarium voor buitenlands cultureel beleid 63

1. Algemeen	63
1.1. De ministeries	64
1.1.1. Beleidsvoorbereiding	64
1.1.2. Tenuitvoerlegging van beleid	65
1.1.2.1. Interne organisatie	65
1.1.2.2. Betrekkingen met het veld	66
1.1.2.3. De concrete inhoud van buitenlands cultureel beleid	67
1.1.2.4. Financiering	67
1.2. Centrale instituten	68
1.3. Ambassades en consulaten(-generaal)	68
1.4. Instituten in het buitenland	70
1.4.1. Wetenschappelijke instituten	70
1.4.2. Cultuur-uitdragende instituten	70
1.4.3. Nut van instituten; alternatieven	71
1.5. Het wetenschappelijk onderwijs in de eigen taal en cultuur in het buitenland	72
1.6. Wereldomroepen	73
1.7. Culturele tijdschriften	73
1.8. Bijzonder particulier initiatief	74

VII Bijzondere culturele betrekkingen van Nederland 75

1. België	75
1.1. De Vlaamse Gemeenschap	76
1.1.1. De Nederlandse Taalunie	77
1.1.2. Verdergaande culturele samenwerking	78
1.1.3. Mogelijke vormen voor nauwere culturele samenwerking	79
1.1.4. Particuliere instellingen	80
1.1.5. De andere Belgische culturele gemeenschappen	81
2. De overige EG-partners	82
3. Andere Europese en niet-Europese landen	82
4. De voormalige koloniën	83
4.1. Indonesië	83
4.2. Suriname	84
4.3. Nederlandse Antillen / Aruba	84
5. Voormalige nederzettingen	84

6. Emigratielanden	86
7. Landen van herkomst van etnische minderheden	86
8. Zuid-Afrika	87
9. Oud-studenten uit het buitenland (<i>alumni</i>)	87
10. Bestaande culturele verdragen en samenwerkingsovereenkomsten	88
10.1. Verdragen	88
10.2. Samenwerkingsovereenkomsten niet op verdragen gebaseerd	89
10.3. Samenwerking op basis van ad-hoc overeenkomsten	89
11. Internationale culturele betrekkingen tussen lagere overheden	90
12. Prioriteiten	90
12.1. Op bilateraal terrein	90
12.2. Op multilateraal terrein	91
VIII Een balans	93
1. Multilaterale samenwerking	93
1.1. Culturele coëxistentie in Europa	93
1.1.1. Europese Gemeenschap	93
1.1.2. Raad van Europa	94
1.2. Mondiale culturele samenwerking; UNESCO	94
2. Bilaterale culturele samenwerking	95
3. Departementale organisatie	97
4. Financiële situatie	100
 5. De culturele dimensie van ontwikkeling	101
6. Het instrumentarium	102
6.1. De ministeries	102
6.2. Centrale instituten	102
6.3. Ambassades en consulaten(-generaal)	103
6.4. Instituten in het buitenland	104
6.5. Onderwijs in de Nederlandse taal en cultuur in het buitenland	107
6.6. Radio Nederland Wereldomroep (RNWO)	107
 6.7. De Rijksdienst Beeldende Kunst (RBK)	107
6.8. Culturele tijdschriften	108
 7. Samenvatting en conclusie	109
Nawoord	113
Over de schrijver	115
Noten	117
Bijlagen	119
A. Cultureel verdrag	

B. Culturele samenwerkingsovereenkomst: protocol

C. Culturele samenwerkingsovereenkomst: *agreed minutes*

Verantwoording

Begin 1989 kwam de Boekmanstichting in contact met Maarten Mourik. De heer Mourik, gewezen ambassadeur bij de Unesco en oud-ambassadeur voor internationale culturele samenwerking, had al vele malen van zich doen spreken over het onderwerp buitenlands cultureel beleid. In de media verschenen stukken van zijn hand, artikelen en commentaren. Ook nam hij zitting in diverse fora en gaf hij interviews voor televisie en radio. Telkens getuigde hij daarbij van grote betrokkenheid bij en zorg om de culturele uitwisseling tussen Nederland en de andere landen.

De Boekmanstichting heeft de heer Mourik bereid gevonden om al zijn ideeën en visies uit te werken tot één coherente verhandeling. Voorts heeft hij gevolg gegeven aan het verzoek met het verhaal ook veel informatie over internationaal cultuurbeleid aan te dragen. Bovendien heeft de heer J.L. Heldring een voorwoord geschreven waarmee de discussie al meteen wordt geopend. Genoeg redenen om - met behoud van Mouriks verantwoordelijkheid voor de inhoud van *Culturele Coëxistentie* - deze uitgave op te nemen in de reeks van publikaties die de Boekmanstichting op het terrein van kunst, cultuur en beleid verzorgt. Publikatie is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de Thurkowstichting.

Mevrouw T. Pronk heeft, samen met ondergetekende, de tekst van Mourik van redactioneel commentaar voorzien. Mevrouw M. van Splunter, mevrouw R. Haagsma en de heren R. Knoppe, L. Grooteman en Th. van Delden hebben gezorgd voor tekstverwerking, correcties, opmaak, lay-out en omslagontwerp. Hun is veel dank verschuldigd. De meeste dank gaat echter naar de heer Mourik die zijn professionele ervaring en persoonlijke visie geheel belangeloos en lezenswaardig op schrift heeft gesteld.

Cas Smithuijsen
directeur Boekmanstichting

Woord vooraf

door J.L. Heldring

Waarom zou Nederland eigenlijk in het buitenland aandacht moeten vragen voor zijn eigen cultuur? Andere landen stellen zich die vraag niet. Voor Frankrijk is het vanzelfsprekend dat zijn prestigieuze cultuur gebruikt wordt als instrument om het bereiken van zijn buitenlands-politieke doeleinden te vergemakkelijken. Duitsland gebruikt zijn cultuur om het evenwicht te herstellen in het beeld dat de wereld van dit land heeft gekregen na Hitlers misdaden. En zo heeft ieder land zijn eigen motief voor het voeren van een buitenlands cultureel beleid.

En Nederland? Wij hebben geen buitenlands cultureel beleid, zegt Maarten Mourik, we hebben alleen maar culturele betrekkingen met het buitenland. In die uitspraak schuilt veel waarheid. Als oorzaak wordt vaak genoemd 'het onderontwikkelde culturele zelfbewustzijn van de Nederlander'. Daar blijkt consensus over te bestaan, en zelf spreekt Mourik ook over 'de zwakte van ons cultureel zelfbewustzijn' en 'het gebrek aan gevoel van culturele eigenwaarde', dat 'onze onverschilligheid voor cultuur in nationaal en internationaal verband' verklaart.

Welnu, als dat zo is - en ik bestrijd dat niet - wat moeten we dan nog onze cultuur naar het buitenland uitdragen? Als we zelf zo'n gebrek aan gevoel van culturele eigenwaarde hebben, als we zelf zo onverschillig zijn voor cultuur, dan kunnen we toch nooit met overtuiging het buitenland interesseren voor onze cultuur, waar we zelf blijkbaar zo weinig in geloven? Ligt daar niet de crux van alle ellende met ons buitenlands cultureel beleid, dat geen beleid is? Moeten we dan niet eerst met onszelf beginnen, voordat we het buitenland gaan overtuigen van de waarde van onze cultuur? Moeten we niet beginnen met een *binnenlands* cultureel beleid, met het opkrikken van eigen cultureel zelfbewustzijn? Ik weet niet of Mourik het met deze prioriteit eens zou zijn, maar het is opmerkelijk dat voor hem de 'belangrijkste doelstelling van buitenlands cultureel beleid' eigenlijk ook een interne, ja een defensieve, zeker geen missionaire

doelstelling is, namelijk 'de handhaving en versterking van de eigen culturele identiteit'. Die identiteit wordt bedreigd, zegt hij, door de Europese integratie. In het Europa dat het logische gevolg is van de Gemeenschapsgedachte, zullen grote naties en culturen geen moeite hebben te overleven, kleine daarentegen wel. Zij moeten zichzelf dus beschermen en nu alvast waarborgen scheppen tegen culturele overheersing der groten.

Het is een sympathieke gedachte, die eveneens veel waars bevat. Toch moet het voorbeeld van de Esten, Letten en Litouwers, wier culturele identiteit vijftig jaar lang onderdrukt is geweest op een manier die in een democratische gemeenschap ondenkbaar is, ons moed geven. Het blijkt dat hun culturele identiteit nog springlevend is! Een identiteit laat zich blijkbaar niet zo gauw onderdrukken.

Bovendien: wat is een identiteit? Mourik zegt het zelf: zij kan pas 'in relatie tot een ander of de anderen' worden gedefinieerd, zij is de vorm waarin een cultuur zich 'onderscheidt van anderen'. Heel juist, maar die anderen veranderen voortdurend (zoals wijzelf voortdurend veranderen). Een identiteit blijft dus nooit dezelfde. Er kan zeker van een Nederlandse identiteit gesproken worden, maar zij is niet dezelfde als de Nederlandse identiteit van vijftig, laat staan honderd, jaar geleden. Zij verandert voortdurend - mede als gevolg van buitenlandse invloeden, en Nederland is, in tegenstelling tot sommige andere landen 'altijd een open cultuurgemeenschap' geweest, zoals Mourik zelf erkent. Zouden de invloeden uit het buitenland, die bijgedragen hebben tot de vorming van een Nederlandse identiteit die het beschermen waard is, nu zo dreigend zijn geworden dat voor die bescherming krachtiger middelen moeten worden aangewend dan spontaan uit onze cultuur of uit ons volkskarakter (een twijfelachtig begrip, maar Mourik gebruikt het zelf) voortkomen? En wat als het grote publiek die invloeden uit het buitenland blijkt te verwelkomen? Moeten we die dan ook weren? En zo ja, wie beslist dat dan - tegen de zin van dat grote publiek? Mourik spreekt over onze 'confrontatie met de Amerikaanse massacultuur', die alle Europese identiteiten bedreigt. OK, maar als die Amerikaanse massacultuur blijkt aan te slaan bij de Europese massa's? Wat dan? Toch weren?

De lezer merkt dat ik wat minder zwaar til aan de gevaren die de Nederlandse cultuur bedreigen dan Mourik. Op één voorwaarde: dat de cultuur in Europa - in het bestaan van een Europese cultuur geloof ik niet - georganiseerd wordt langs confederale, niet langs federale lijnen. Het is hier dat ik Mouriks gedachten volkomen deel. Het voorbeeld van Zwitserland en de Bondsrepubliek Duitsland - ik geef toe: bij de Nederlandse culturele en intellectuele voorhoede geen bijzonder populaire voorbeelden - is buitengewoon vruchtbaar: culturele autonomie voor de kantons of *Länder*, in het verenigd Europa voor de lidstaten.

Terecht merkt Mourik op dat 'een dergelijke confederatie haaks staat op de grondgedachte waarop de Europese Gemeenschap is gebouwd, de federatie'. Maar dat mag geen bezwaar zijn. Bovendien moet ik het nog zien dat de Gemeenschap zich inderdaad tot een politieke federatie zal ontwikkelen. Een culturele federatie acht ik nog onwaarschijnlijker: een land als Frankrijk zal nooit buitenlandse inmenging in eigen cultureel beleid dulden. De toekomst van een confederaal Europees cultureel bestel, zoals Mourik dat schetst, lijkt mij dus helemaal niet onwaarschijnlijk.

Uit deze korte inleiding blijkt al dat Mouriks studie stof tot nadenken en discussie geeft. Haar systematische opzet en veelheid aan informatie vergemakkelijken dit. Wie werkelijk geïnteresseerd is in een discussie over ons buitenlands cultureel beleid - maar hoevelen zijn dat - zal niet onder Mouriks studie uit kunnen.

‘Politieke essays, waarin problemen en ontwikkelingen in minder parochiaal verband worden besproken, zijn voor de politieke klasse op zijn best een onaangename herinnering aan wat politiek eigenlijk zou moeten zijn.’

Bart Tromp, in *Een friskewassen doedelzak* (Amsterdam, 1988)

I Inleiding

‘Wij hebben wel buitenlandse culturele betrekkingen, maar geen buitenlands cultureel beleid.’ Dat is de leuze waaronder ik al twintig jaar lang pleit voor een actief buitenlands cultureel beleid. Daarbij versta ik onder beleid een conceptueel raamwerk, waarbinnen prioriteiten van politieke en inhoudelijke aard worden gehanteerd.

In de hiernavolgende verhandeling zal ik trachten aan te geven waarom Nederland niet kan blijven volstaan met het louter passief onderhouden van culturele betrekkingen met andere landen en internationale organisaties. Betrekkingen die, voorzover het landen betreft, vrijwel steeds op ad-hoc basis tot stand zijn gekomen, dat wil zeggen ontstaan zijn om tegemoet te komen aan de wensen van binnen- of buitenlandse belangengroeperingen, soms mede als gevolg van persoonlijke voorkeuren.

Ik zal duidelijk maken dat onze buitenlandse culturele betrekkingen slechts gediend zijn met een actieve opstelling. Passiviteit en onverschilligheid schaden de Nederlandse cultuur en onze positie in de wereld.

Buitenlands cultureel beleid is per definitie een onderdeel van het algemeen buitenlands beleid. Dit laatste behelst, kort gezegd, de behartiging van de belangen van land en volk in internationaal verband. De grenzen van die belangenbehartiging worden gesteld door de internationale rechtsorde. Bij botsing van het Nederlandse belang met dat van andere landen zal gezocht moeten worden naar een formule die de regels van de internationale rechtsorde geen geweld aandoet.

Het buitenlands beleid van alle aan het internationaal verkeer deelnemende landen is eeuwenlang primair gericht geweest op de handhaving, dan wel de versterking of ook de uitbreiding van de eigen politieke en economische souvereiniteit. Cultuur werd pas aan het eind van de vorige eeuw bij buitenlands beleid betrokken, alleen door enkele grote mogendheden, en dan nog

sporadisch. Het zijn de twee wereldoorlogen geweest die geleid hebben tot actief - in enkele gevallen zelfs agressief - buitenlands cultureel beleid, opnieuw van de kant van grote mogendheden. Voor en tijdens de laatste wereldoorlog stond dat beleid vrijwel helemaal in het teken van propaganda en tegenpropaganda. Na de oorlog veranderden de motieven: zo voert de Bondsrepubliek Duitsland een actief buitenlands cultureel beleid dat aanvankelijk als hoofddoel had het herstel van het door de Nazi's tot nul gereduceerde culturele aanzien van Duitsland. Frankrijk, dat zich niet alleen verantwoordelijk acht voor de belangen van de eigen taal en cultuur, maar ook voor de 'francofonie' elders, voert sinds jaar en dag een zo nu en dan zelfs agressief beleid, met name gericht tegen taal en cultuur van de angelsaksische wereld. Het Britse buitenlandse cultuurbeleid is betrekkelijk terughoudend: het staat grotendeels in het teken van overdracht van kennis, vooral door *scholarship diplomacy*.

Maar waar de accenten in het beleid van genoemde landen ook liggen, het is vrijwel steeds gericht op het behartigen van de belangen van de eigen taal en cultuur, en daarmee op handhaving of versterking van hun positie in de wereldgemeenschap.

De doelstellingen van kleine(re) landen die na 1945 zijn overgegaan tot het voeren van een actief buitenlands cultureel beleid waren uiteraard bescheidener dan die van de grote. In West-Europa waren het alleen Zweden¹, Noorwegen en Denemarken die geleidelijk hun passieve houding lieten varen ten gunste van een meer actieve. Hun voornaamste motief daarbij was van defensieve aard: het markeren en beschermen van hun culturele identiteit. Dit gold vooral voor Denemarken nadat het toegetreden was tot de Europese Gemeenschap. De angst dat door die toetreding afbreuk zou worden gedaan aan zijn Scandinavische identiteit heeft zelfs geleid tot een vorm van cultureel isolationisme tegenover de EG.

Nederland behoort tot de kleine(re) lidstaten van de EG wier culturele identiteit door het Europese integratieproces wordt bedreigd. Wat ik over ons land te berde zal brengen, geldt overigens evengoed voor Denemarken, Ierland, de Belgische cultuurgemeenschappen, Luxemburg en Portugal. Misschien ook voor Italië en zelfs voor Spanje. In beide laatstgenoemde landen ontbreekt het immers nog aan een samenhangend buitenlands cultureel beleid.

Uit overwegingen van inhoudelijke aard en uit oogpunt van methodiek betrek ik bij de verhandeling over buitenlands cultureel beleid ook het ontwikkelingshulpbeleid, en dan met name het probleem van de culturele dimensie van ontwikkeling. Wanneer ontwikkelingssamenwerking een - zij het verzelfstandigd - onderdeel van buitenlands beleid is, en dat wordt niet bestreden, dan vormen de culturele aspecten van het hulpverleningsbeleid vraagstukken van buitenlands cultureel beleid.

De gevolgen van de Europese integratie, tekortkomingen in ons hulpverleningsbeleid, en onze betrekkingen - of het ontbreken daarvan - met een aantal landen en met andere internationale organisaties dan de Europese Gemeenschap, vragen om een samenhangend actief buitenlands beleid. Het spreekt vanzelf dat de overheid veelvuldig bij de beschouwing wordt betrokken. Zij is het immers die de voorwaarden moet scheppen waarin de cultuur kan gedijen. Maar waar die overheid tot dusverre op dit terrein verstek heeft laten gaan, en er geen enkele aanwijzing is dat in die situatie verandering zal komen, wend ik mij in eerste aanleg tot diegenen die onze cultuur, in de breedste zin van het woord, ter harte gaat.

Het is paradoxaal dat er in Nederland, met zijn uitgesproken internationale oriëntering op politiek, economisch en cultureel gebied, nauwelijks belangstelling bestaat voor een buitenlands cultureel beleid. Men vindt die niet bij de regering, noch, op enkele uitzonderingen na, in ons parlement en al evenmin bij wat de publieke opinie wordt genoemd. Het moet dus wel een algemeen verschijnsel zijn. Als oorzaak wordt vaak genoemd 'het onderontwikkelde culturele zelfbewustzijn van de Nederlander', maar dat is alleen maar het probleem verleggen. Waardoor komt dan dat onderontwikkelde culturele zelfbewustzijn?

Voor de zwakte van ons cultureel zelfbewustzijn wordt vaak het Calvinisme verantwoordelijk gesteld, dat nu eenmaal als zondebok fungeert voor velerlei, meest negatief beoordeelde, trekken in onze volksaard. Het Calvinisme zou vijandig staan tegenover de cultuur. Ik geloof daar niet in. Om te beginnen: bestaat het Calvinisme wel? Het kent een breed scala van opvattingen op religieus en maatschappelijk terrein. Verschillende daarvan vertonen een uitgesproken cultureel zelfbewustzijn. Hoe zouden we anders onze culturele bloei in de zeventiende eeuw moeten verklaren?

Ik ben van oordeel dat ons onderontwikkelde culturele zelfbewustzijn in eerste aanleg het resultaat is van meer dan een eeuw neutraliteitspolitiek. Wij hebben daardoor een onvolledig en voor een deel ook verkeerd beeld gekregen van onze positie in de wereld. Neutraliteit gedurende vier generaties kan een zelfgenoegzame mentaliteit opleveren, omdat de binnenlandse situatie niet getoetst hoeft te worden aan buitenlandse ontwikkelingen.

Zo zijn wij onze cultuur gaan zien als iets vanzelfsprekends, iets wat er nu eenmaal is, wat niet bedreigd wordt, waar je je dan ook niet druk over hoeft te maken. Ogenschijnlijk in tegenspraak hiermee staat de, sinds Thorbecke, internationale oriëntering van ons taalonderwijs. Die vindt zijn oorsprong echter niet in culturele belangstelling voor de buitenwereld, maar in economisch eigenbelang. Dat taalonderwijs heeft wel generaties lang tijd en aandacht onttrokken aan die schoolvakken die grotendeels bepalend zijn voor de

totstandkoming van een cultureel identiteitsbesef, te weten de eigen taal en literatuur, de eigen geschiedenis en cultuurhistorie.

Het gebrek aan culturele eigenwaarde verklaart de relatieve onverschilligheid voor cultuur in nationaal en internationaal verband, en daarmee ook het gebrek aan actiebereidheid bij het merendeel van regeerders en volksvertegenwoordigers wat betreft binnenlands cultuurbeleid, en al helemaal bij buitenlands cultuurbeleid. Nog te veel wordt het binnen- en buitenlandse beleid gedomineerd door politieke en economische aangelegenheden. Een bewustzijnsverenging die de waarde van cultuur buitensluit.

De hoofdstukken II tot en met VI van deze verhandeling zijn zoveel mogelijk geschreven vanuit de situatie en het perspectief van de kleinere, vooral Westeuropese landen. Ik wil daarmee onderstrepen dat die landen in hun internationale culturele betrekkingen met een aantal fundamentele vraagstukken worden geconfronteerd die direct verband houden met de relatief geringe omvang van het cultuurgebied dat zij vormen of waarvan zij deel uitmaken. En dat bedoelde vraagstukken wel zeer acuut zijn geworden voor de tot deze categorie behorende landen die tevens lidstaten zijn van de Europese Gemeenschap.

Eigenlijk zou ik tot de groep 'kleinere landen en culturele eenheden in de EG' ook nog de grotere landen met een 'zwakkere' culturele positie moeten rekenen. Tijdens een recente internationale conferentie over een 'Europese culturele ruimte', schaarde de Spaanse delegatie zich, aanvankelijk tot mijn verbazing, zonder voorbehoud aan de zijde van de kleinere Europese landen. Hun motief bleek te zijn het gevoel dat ook hun binnenlandse culturele 'markt' wordt gedomineerd door hun grotere culturele partners, vooral de Fransen en de Britten.

In hoofdstuk VII wordt aandacht besteed aan de belangrijkste specifieke internationale culturele betrekkingen van Nederland. Tenslotte wordt in hoofdstuk VIII nagegaan of Nederland in het vlak van de internationale culturele betrekkingen een beleid voert dat is afgestemd op de eisen van de tijd. Mijn conclusie op dit punt is al verwoord in de eerste zin van deze inleiding.

II Culturele samenwerkingsverbanden in Europa

1. Enkele begripsomschrijvingen

Voor we ons gaan bezighouden met de plaats van Nederland in zijn directe omgeving, te weten de Europese Gemeenschap, en met de gevolgen van de voortschrijdende Europese integratie voor onze cultuur, lijkt het gewenst eerst een aantal begrippen zo scherp mogelijk in beeld te brengen. Ik wil er met nadruk op wijzen dat ik alle culturele begrippen een dynamisch karakter toeken. Cultuur zonder ontwikkeling is dode cultuur.

1.1. Cultuur / beschaving

Vooropgesteld zij dat ik bij elk van de verschillende omschrijvingen die ik bezig, het begrip cultuur waardevrij houd. Voor cultuur met positieve waarde aanduiding gebruik ik 'beschaving'. Cultuur met negatieve inhoud leent zich tot velerlei kwalificaties; de nazicultuur was barbarij.

1.1.1. Cultuur in engere zin

Daaronder zou ik de (voortbrengselen van de) zogeheten schone kunsten willen verstaan: muziek, schilderkunst, beeldhouwkunst, bouwkunst, literatuur, theater, film en andere (audio-)visuele kunsten.

1.1.2. Cultuur in wat ruimere zin

Daartoe reken ik, behalve de zoëven omschreven cultuur in engere zin, het onderwijs in al zijn geledingen, systemen en produkten; de wetenschappen in al haar disciplines, systemen en onderzoekmethodes en, opnieuw, de produkten daarvan, inclusief de technologie. Verder het geheel van communicatieselsels als daar zijn: geschreven media (pers), audio-visuele media (radio, films, televisie), en andere systemen van informatieoverdracht.

1.1.3. Cultuur in de ruimste zin

Het geheel van leefpatronen en daarmee verband houdende waarden, normen en opvattingen; het geheel van de maatschappelijke verhoudingen en structuren; het geheel van de geestelijke en materiële structuren en de produkten daarvan. Dit alles als geleefd en beleefd door een sociale groepering die zich daarmee in mindere of meerdere mate onderscheidt van andere sociale groeperingen. Dit laatste brengt ons direct bij de omschrijving van:

1.2. Culturele identiteit

Identiteit is wat men is en wat men heeft. Het is een relatief begrip. Men is als individu, met alles wat men heeft en is, pas iemand in relatie tot de ander en men heeft dan ook pas een identiteit in relatie tot een ander of de anderen. Hetzelfde geldt voor sociale groeperingen. Culturele identiteit is derhalve de vorm waarin en de mate waarin men zich in zijn 'cultuur in de ruimste zin' onderscheidt van anderen.

1.3. Culturele entiteit of eenheid

Voor het doel van deze verhandeling zou ik de culturele entiteit of eenheid niet willen zien in de context van sociologisch onderscheiden groeperingen, maar in zijn geografische bepaaldheid. Dat houdt in dat een culturele eenheid een lokale gemeenschap kan zijn (dorp), een regionale (district, provincie of groter), een nationale (Portugal) of een bovennationale (Scandinavië). Het zal duidelijk zijn dat een kleinere culturele entiteit, Friesland bijvoorbeeld, deel kan uitmaken van een grotere, Nederland, en die op haar beurt weer van een nog grotere, de Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap, Nederland en Vlaanderen. Die laatste is weer onderdeel van steeds grotere cultuureenheden: de West-europese, de Europese, en tenslotte de westerse cultuur.

Politieke of economische macht, grootte van de bevolking en geografische omvang, zijn in beginsel niet bepalend voor de culturele 'productie' van een culturele eenheid. Ware dat wel zo dan zouden Nederland en Vlaanderen niet die vooraanstaande plaats in de schilderkunst innemen, die zij bezitten. Hetzelfde geldt voor Ierland wat de literatuur betreft, en voor Polen, Hongarije en Tsjecho-Slowakije op muzikaal terrein.

Maar in de onderlinge verhoudingen spelen politieke en economische macht, omvang van de bevolking, soms in combinatie met geografische grootte, wel degelijk een rol. We zullen aantonen dat kwantitatieve verschillen een grote rol spelen in de internationale culturele betrekkingen, en dat daarbij de kleine(re) entiteiten in hun culturele identiteit worden bedreigd door de grote(re).

1.4. Europese / westerse cultuur

Het zou ons veel hoofdbrekens besparen wanneer de Europese cultuur netjes zou samenvallen met het geografische Europa. Dat is nog wel het geval in het Westen, Noorden en Zuiden (duidelijke zee grenzen), maar in het Oosten beginnen de moeilijkheden. Allereerst in het Zuidoosten. De Turken willen graag tot Europa gerekend worden, en politiek en economisch behoren ze daar ook toe. Maar cultureel? Op zijn best in een mengvorm. En houdt de Europese cultuur bij de Oeral op? Ik denk dat het culturele leven, in de ruimste zin van het woord, in Perm weinig zal verschillen van dat in Khabarowsk, in Siberië. Daarentegen behoren de zogenaamde Aziatische republieken van de Sovjet-unie duidelijk niet tot de Europese cultuur. En waar staan de volledig volwassen geworden kinderen van de Europese cultuur in Noord- en in sommige delen van Zuid-Amerika? En die in Australië en Nieuw-Zeeland (het laatstgenoemde is Britser dan Brits)? En waartoe rekenen we de cultuur van de blanke Zuidafrikanen? En Israël, is dat niet overwegend Europees qua cultuur? We haasten ons dan ook het al lang ingeburgerde begrip 'westerse cultuur' te introduceren, en vast te stellen dat de Europese cultuur wel de moedercultuur is, maar dat zij in die westerse cultuur niet langer dominerend is. Rest ons in dit verband nog de taak om vast te stellen wat de karaktertrekken van de Europese cultuur zijn en in hoeverre die overgenomen zijn door haar 'westerse' kinderen.

1.5. Karakter van de Europese cultuur

Het behoeft geen betoog dat het karakter van de Europese cultuur voor een groot deel is bepaald door haar herkomst. Er bestaat algemeen overeenstemming over dat zij het smeltkroesprodukt is van joods-christelijke religies, van Grieks-hellenistische filosofieën, en ideeën over staat en maatschappij, wetenschappen en kunsten. En van Romeinse staats- en rechtsbegrippen. Daaraan moet worden toegevoegd het pre-christelijke heidense cultuursubstraat: in West-Europa van keltisch-germaanse oorsprong, in Oost-Europa oud-Slavisch, Scandinavisch (Noormannen) en Aziatisch.²

Tot zover dan de oorsprongen van de Europese cultuur. Maar wat is nu haar wezenskenmerk bij uitstek? Er is naar mijn oordeel maar één antwoord mogelijk. Het is haar pluriformiteit, haar veelvormigheid en het daarmee verband houdende polycentrisme. Veelvormigheid binnen een zekere eenheid. Het is die veelvormigheid die het vruchtbeginsel van de Europese cultuur was en is. Het is de bron van haar innerlijke spankracht, van haar uitstralingskracht en haar aantrekkingskracht. Het is het tegen elkaar aanschuiven en het wederzijds bevruchten van de deelculturen, die de Europese cultuur tot Europese beschaving hebben gemaakt. *Du choc des cultures jaillit la civilisation.* Dit wezenskenmerk onderscheidt haar principieel van de overige westerse culturen, die weliswaar een veelvormige oorsprong hebben, maar die als

emigrantenculturen binnen een enkel staatsverband, noodgedwongen smeltkroesculturen werden. Ik ontzeg die culturen daarmee niet groei-kracht en vitaliteit, maar zij missen die belangrijke endogene inspiratiebron, de veelvormigheid. Dat komt in haar verschijningsvormen dan ook duidelijk tot uiting. Ik ben dan ook niet bang dat onze Europese cultuur overvleugeld zal worden door de Amerikaanse. Misschien op enkele terreinen van massacultuur en technologie. Ik geloof evenwel in haar veerkracht, waartoe haar interne spanningsvelden haar als het ware dwingen. Als de kunstmatige grens die Europa niet alleen politiek maar ook cultureel verdeeld houdt ooit verdwijnt, zal die veerkracht alleen maar sterker worden.

1.6. Bondsstaat of federatie

Een staat, bestaande uit gebieden die voorheen soeverein waren, maar die hun soevereine rechten hebben overgedragen aan een nieuwe centrale regering. Bondsstaten zijn onder meer de Verenigde Staten, Canada, de Bondsrepubliek Duitsland en Zwitserland. Opvallend is dat in elk der genoemde landen de samenstellende delen, respectievelijk de staten, provincies, deelstaten en kantons, zich soevereiniteit op cultureel terrein hebben voorbehouden. Daar is derhalve de federale regering niet bevoegd. Op cultureel gebied vertonen genoemde landen dan ook het karakter van een statenbond of confederatie.

1.7. Statenvbond of confederatie

Een groep van soevereine staten, die, met behoud van hun staatskarakter, vrijwillig bepalen welk deel van hun bevoegdheden zij aan één of meer gemeenschappelijke organen zullen overdragen. Voorbeelden zijn het Britse Gemenebest en de vroegere Republiek der Verenigde Nederlanden.

1.8. Midden-Europa / Oost-Europa

Midden-Europa is een ietwat belast begrip, omdat sommigen het in verband brengen met een herenigd Duitsland, of de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. Ik acht het in het culturele vlak een volstrekt legitiem begrip. Midden-Europa omvat die landen die tot voor kort het Sovjetblok heetten, en die in cultureel opzicht traditioneel vooral op West-Europa zijn georiënteerd. Aan Oosteuropese landen blijven dan alleen de Sovjetunie en Bulgarije over.

1.9. Bilateraal beleid

Het beleid dat een land voert ten opzichte van slechts één ander land.

1.10. Multilateraal beleid

Wanneer men spreekt van het multilaterale beleid van een land, bedoelt men het beleid ten opzichte van, of binnen, een internationale organisatie waartoe het land in kwestie behoort. Het begrip kan ook slaan op het beleid dat een internationale organisatie zelf voert.

2. Nederland als lidstaat van de Europese Gemeenschap (EG)

2.1. Doelstellingen van de EG

De Europese Gemeenschap is in opzet en doelstellingen een economische organisatie op federale grondslag. De verdragen waarop zij berust, dat van Parijs van 1951, het zogeheten Kolen- en Staalverdrag, en die van Rome van 1957 inzake Euratom en de Europese Economische Gemeenschap, handelen uitsluitend over economische samenwerking. Het einddoel van de Europese Gemeenschap is de Europese (Economische) Unie, met haar gemeenschappelijke interne markt, die in 1993 verwezenlijkt moet zijn. In een later stadium volgen de economische en monetaire unie. In 1985 zijn de genoemde Europese verdragen aangevuld en nader geïnterpreteerd door de in 1987 in werking getreden 'Europese Acte' (*Acte Unique*). Daarbij werd onder meer vastgelegd dat de besluitvorming voortaan in beginsel met een gekwalificeerde meerderheid zou plaatsvinden, en werden de (beperkte) bevoegdheden van het Europese Parlement ietwat uitgebreid.

Met de totstandkoming van de Europese Acte van 1985 is ook een belangrijke ontwikkeling geformaliseerd die al jaren parallel liep aan het proces van economische eenwording, namelijk die van de 'Europese Politieke Samenwerking' (EPS). Deze beoogt het innemen van gemeenschappelijke standpunten en het zoveel mogelijk gemeenschappelijk optreden in het vlak van de buitenlandse politiek. Als einddoel van de EPS staat de lidstaten van de EG derhalve een gemeenschappelijk buitenlands beleid voor ogen. Deze politieke eenwording is het natuurlijke gevolg van de economische eenwording. Men kan op den duur niet een gemeenschappelijk economisch beleid voeren, wanneer men niet ook zijn buitenlandse politieke beleid op één noemer brengt. Het zal nog lang duren eer er ook sprake is van een 'Politieke Europese Unie', maar de EG moet daarin wel uitmonden, wil zij stand kunnen houden.

2.2. De eindfase van de eenwording in de EG

We kunnen uit het bovenstaande een uiterst belangrijke conclusie trekken. In de loop van het Europese eenwordingsproces zullen de lidstaten steeds meer van hun soevereiniteit op economisch en buitenlands politiek terrein overhevelen

naar de centrale supranationale en intergouvernementele instellingen van de Gemeenschap. Dat zal uiteindelijk (voor de economie is dat punt al dichtbij) resulteren in de opheffing van hun souvereiniteit op die terreinen. De enige mogelijkheid om zich dan nog binnen de Europese Gemeenschap en naar buiten toe als afzonderlijke nationale eenheid te manifesteren, is dat te doen door middel van de eigen cultuur. Nationale identiteit wordt dan bepaald door culturele identiteit.

De vraag die hierbij aan de orde komt, is of ook de culturele identiteit van de afzonderlijke lidstaten zal of moet opgaan in een culturele Europese gemeenschap. Ik ben van mening dat dit niet zal gebeuren, maar vooral ook niet mag gebeuren. Het lijkt ondenkbaar dat de grote lidstaten hun eigen cultuur zouden opgeven ten gunste van een Europese smeltkroescultuur, of ten gunste van één van de andere grote culturen, de Franse, de Spaanse, de Engelse of de Duitse.

Maar betekent dat ook dat de lidstaten soeverein zullen blijven op cultureel gebied? En, als ze het formeel al blijven, dat die souvereiniteit ook feitelijk kan worden uitgeoefend? En dat grote en kleine culturele entiteiten (zie II.1.3.) in dezelfde positie verkeren bij de uitoefening van haar culturele souvereiniteit? Op al deze vragen, en op de stelling dat er ook geen culturele Europese gemeenschap mag komen, zullen we later ingaan. Het is gewenst eerst enige aandacht te besteden aan de bestuurlijke organen van de EG, en vooral aan de bevoegdheden van de Europese Commissie.

2.3. De organen van de Europese Gemeenschap

Wanneer we de bestuursorganen van de EG vergelijken met nationale overheden, moet aan de Raad van Europese Ministers de titel 'regering' worden gegeven. Het is in de Raad dat de verordeningen, de 'wetten' van de EG, worden vastgesteld en dat richtlijnen worden uitgevaardigd. Die richtlijnen zijn dwingende voorschriften, waarvan de tenuitvoerlegging aan de lidstaten wordt overgelaten, uiteraard op basis van de 'grondwet' van de EG, te weten de in II.2.1. genoemde verdragen, als gewijzigd en aangevuld door de Europese Acte.³ Het Europese Parlement, de gezamenlijke volksvertegenwoordiging, heeft maar weinig bevoegdheden, zelfs na de uitbreiding daarvan in evengenoemde Europese Acte. Men zou mogen veronderstellen dat de gebrekkige controlerende taak van het Europese Parlement of de Raad zou worden opgevangen door indirecte controle van de nationale volksvertegenwoordigingen, en wel via de nationale ministers. In de praktijk komt hier maar weinig van terecht. Het Europese Hof van Justitie is de hoogste rechterlijke macht in de EG. Het zorgt niet alleen voor een juiste uitleg en toepassing van de Europese verdragen in het algemeen, maar toetst ook nationale regelgeving aan die

verdragen. De uitspraken van het Hof zijn bindend voor de lidstaten en hun onderdanen.

Naast de Raad is de Europese Commissie het belangrijkste orgaan van de EG. Het is de uitvoerende arm van de EG-‘regering’, maar tegelijkertijd heeft zij het recht van initiatief voor regelgeving. De Europese Commissie is een zwaar bureaucratisch lichaam, samengesteld uit duizenden internationale, dat wil zeggen niet aan de eigen regering gebonden, ambtenaren. Alleen al door de in de Commissie samengebalde deskundigheid is zij een geduchte macht, die in feite alleen door de Raad, als het hoogste politieke lichaam, in toom gehouden kan worden.

Volkenrechtelijk gezien is de Europese Gemeenschap moeilijk te klasseren. Voor wat de economische integratie betreft is zij ver gevorderd op de weg naar een federatie, een bondsstaat (zie II.1.6.). Daarnaast zijn er grote gebieden (waaronder buitenlands, monetair, fiscaal, sociaal en milieu-beleid) die op de nominatie staan om onder een gemeenschappelijk beleid gebracht te worden of waarop integratie slechts gedeeltelijk is gerealiseerd. De regeringen van de lidstaten zijn op deze gebieden niet gedwongen tot overdracht van soevereiniteit op grond van strikte verdragsbepalingen, maar zij kunnen wel vrijwillig bevoegdheden overdragen. Voorzover het gemeenschappelijk maken van beleid vrijwillig is, is de EG dan ook een statenbond, een confederatie (II.1.7.).

2.4. Europese Commissie en cultuur

De verdragen waarop de EG is gebaseerd, zijn uitsluitend gericht op economische eenwording. Zij maken, afgezien van enkele zijdelingse bepalingen, geen melding van cultuur. Toch begeeft de Europese Commissie zich op dat terrein. Er is binnen de Commissie een kleine administratieve eenheid die zich bezighoudt met ‘communautaire actie’ in de culturele sector, er is een miniem budget, nog te klein om in een promillage te worden uitgedrukt, maar desniettemin houdt de Europese Commissie zich met cultuur bezig. Er is zelfs een communautaire culturele instelling, te weten het Europees Universitair Instituut in Florence. Waarop baseert de Commissie haar culturele activiteiten?

De bemoeienissen van de Europese Commissie met de cultuur zijn eind 1977 begonnen, toen zij een eerste ‘Mededeling’⁴ het licht deed zien, getiteld *De communautaire actie in de culturele sector*. Zij stelde daarin dat het EG-verdrag ook op de culturele sector van toepassing is, omdat ‘de door de culturele werkers vervaardigde werken en de door hen geleverde prestaties (...) producten en diensten (zijn) waarop de regels van de gemeenschappelijke markt evenzeer van toepassing zijn als op andere producten en diensten.’ Met deze stelling interpreteert de Commissie het culturele leven van de lidstaten in economische zin. De vraag is echter of de economische aspecten van de cultuur, zoals

productie, verkoop, prijs, belasting, vraag en aanbod, het rechtvaardigen dat cultuur zou moeten worden overgeleverd aan economische verhoudingen. De stelling van de Commissie is door de lidstaten, met uitzondering van Denemarken, nooit categorisch verworpen, maar al evenmin goedgekeurd. De praktijk wijst uit dat sommige regeringen haar in het ene geval bestrijden, zoals bij de kwestie van de vaste boekenprijs, en dat diezelfde regeringen haar in het andere geval oogluikend goedkeuren wanneer het in haar respectieve kramen te pas komt. Dit geldt onder meer voor Nederland, dat al jarenlang overhoop ligt met de Commissie over de vaste boekenprijs, die in Nederland als een zaak van groot cultureel belang wordt beschouwd. Echter, in april 1989 ging Nederland akkoord met een nog veel grotere inbreuk op zijn eigen cultureel bestel, toen het een ontwerp-richtlijn van de Commissie goedkeurde, waarin zonder omwegen werd uitgegaan van de stelling dat televisie een economische dienstverlening is, en dat derhalve de concurrentieregels van de EG over de volle breedte ook voor televisie gelden. Die regels zijn, zoals bekend, gebaseerd op het beginsel van het vrije verkeer van goederen, diensten en personen, met andere woorden op het beginsel van de vrije concurrentie. Denemarken nam een meer op cultuur georiënteerd standpunt in: het verwierp de richtlijn omdat televisie tot het domein van de cultuur behoort en de Commissie derhalve geen bevoegdheden bezit.

Na 1977 zijn er door de Europese Commissie en anderen steeds weer pogingen ondernomen om tot een regeling van de bevoegdheden van de Commissie op cultureel gebied te komen. Zoals door de toenmalige voorzitter van de Commissie, Thorn, in 1982. Verder in de plechtige verklaring over de Europese Unie die in 1983 door de lidstaten in Stuttgart werd ondertekend en die terugging op het in 1981 door de ministers Genscher en Colombo opgestelde ontwerp voor een Europese Acte. Bij de eindonderhandelingen over die Acte, eind 1985, werden echter al deze initiatieven genegeerd. Wel had de Nederlandse delegatie een voorstel op zak voor een aanvulling van de verdragen van Rome met een cultureel artikel, maar zij liet dit onder druk van Economische Zaken vallen nog voor het tot een discussie kwam. Het in moeizaam departementaal overleg tot stand gekomen ontwerp van dit artikel bevatte het belangrijke principe dat culturele goederen en diensten een karakter *sui generis* hebben, en derhalve niet zonder meer onderworpen zijn aan de economische regelgeving van de EG. Verder droeg het de Europese Commissie op om in culturele zaken nauw samen te werken met de Raad van Europa (II.3.1.). Het belang van die samenwerking zal in Hoofdstuk IV aan de orde komen.

De meest recente poging van de Europese Commissie om vaste voet op culturele grond te krijgen, is vervat in haar 'Actieprogramma 1988-1992' van december 1987, getiteld *Een nieuwe aanzet voor de culturele actie in de Europese Gemeenschap*.⁵ Dit ambitieuze programma wil een kader zijn voor de

reactivering van discussie en actie terzake van cultuurbeleid op EG- en ander Europees niveau, met als doel de culturele ontwikkelingen in harmonie te brengen met de doelstellingen van de Europese Unie. De Commissie gaat daarbij opnieuw uit - zij kan ook niet anders - van haar economische, en daarvan afgeleide sociale, bevoegdheden. Daartoe bepleit zij: de totstandkoming van een 'Europese culturele ruimte; de bevordering van de Europese audiovisuele industrie; vrije toegang tot de culturele hulpbronnen; harmonisering van de culturele opleidingen en tenslotte, een culturele dialoog met de rest van de wereld.'

Inmiddels heeft het Europese Hof van Justitie een aantal uitspraken gedaan over culturele kwesties. Het Hof heeft daarbij geen aanleiding gezien om culturele problemen in beginsel uit te zonderen van de economische regelgeving van de EG. In het geval van de vaste boekenprijs werd het argument van de Franse regering dat het hier ging om het boek als cultureel medium niet ontvankelijk verklaard. En het Nederlandse argument tot wering van grensoverschrijdende televisiereclame, als zou deze een bedreiging vormen van ons pluriforme omroepbestel, werd al evenmin door het Hof aanvaard, reden voor de Commissie om de hierboven genoemde richtlijn inzake grensoverschrijdende televisie(reclame) overeind te houden.

Daar waar er op politiek, economisch of bestuurlijk terrein een onduidelijke afbakening van verantwoordelijkheden bestaat of zelfs een vacuüm, kan een machtsstrijd ontbranden die bij ontstentenis van een consistente beleidsvisie in het voordeel van belanghebbenden kan uitvallen. De EG-bureaucratie maakt hierop geen uitzondering. Er is een grijze zone, waar het economische en het sociale beleid ongemerkt dreigen over te gaan in een slecht afgepaald cultureel gebied. Het lijkt erop dat de Europese Commissie voortdurend bezig is de grenzen van haar competentie naar voren te verleggen, ten koste van het autonome karakter van de cultuur en ten koste van de culturele souvereiniteit van de lidstaten. Daar waar deze ontwikkeling door opportunisme of onverschilligheid van de regeringen in de hand wordt gewerkt, veroorzaakt dit groeiende rechtsonzekerheid. In lidstaten die de pretenties van de Europese Commissie vierkant afwijzen, ontstaat in hun relatie tot de Europese Gemeenschap een blokkering van alle culturele activiteiten van de Gemeenschap, wat al even schadelijk is. Vastgesteld moet immers worden dat er in de EG wel degelijk een, zij het beperkte, behoefte bestaat aan een gemeenschappelijk cultuurbeleid, bijvoorbeeld daar waar de Gemeenschap een gezamenlijk project wil uitvoeren, of zich in haar geheel wil presenteren en manifesteren aan en in niet-EG-landen, en daar waar samenwerking met andere internationale organisaties aan de orde is.

3. Culturele samenwerking met de niet tot de EG behorende Europese landen

De Europese Gemeenschap vormt ongetwijfeld het politieke en economische zwaartepunt van West-Europa. Maar dat deel van Europa omvat ook een aantal democratisch geregeerde landen die niet lid zijn van de EG: Zweden, Finland, Noorwegen, IJsland, Zwitserland en Oostenrijk. En dan zijn er de landen van Midden- en Oost-Europa (II.1.8.). Allemaal contribuanten aan de Europese cultuur (II.1.4.). Onderling onderhouden die Europese landen minder of meer intensieve bilaterale betrekkingen (II.1.9.) met elkaar, maar er zijn op cultureel terrein ook multilaterale (II.1.10.) organisaties werkzaam, wier rol in de toekomst wel eens in belang zou kunnen toenemen. De meest interessante daarvan is:

3.1. De Raad van Europa

3.1.1. Doel en opzet

De Raad van Europa is het directe resultaat van het Europese Congres in Den Haag van 1948, dat weer teruggaat op de toespraak die Churchill in 1946 in Zürich had gehouden, waarin hij opriep tot de vorming van de 'Verenigde Staten van Europa'. Maar tussen 1946 en 1948 was het Britse enthousiasme voor een verenigd Europa danig geluwd. De taakopdracht die aan de nieuwe organisatie werd meegegeven was dan ook heel wat bescheidener dan wat het Haagse Congres op het oog had gehad, te weten de voorbereiding van een Europese politieke en economische unie. De in 1949 vastgelegde doelstellingen waren: het tot stand brengen van een hechtere Europese eenheid, teneinde de democratische beginselen te behouden, de rechten van de mens te waarborgen, het internationale recht te handhaven en het gemeenschappelijke culturele erfgoed te beschermen. In de loop der jaren werden alle Europese landen met een parlementaire democratie lid, het laatst Finland, in 1989.

De Raad van Europa (niet te verwarren met de Europese Raad van de EG) is een intergouvernementele organisatie, dat wil zeggen hij heeft niet, zoals de Europese Gemeenschap, supranationale beheerslichamen aan wie de lidstaten op grond van verdragsverplichtingen souvereiniteit hebben overgedragen. In de Raad van Europa vindt eventuele overdracht van bevoegdheden op vrijwillige basis plaats. De belangrijkste organen zijn het Comité van Ministers (van buitenlandse zaken) en de Parlementaire Vergadering (*Assemblée*), bestaande uit ongeveer 170 vertegenwoordigers van de nationale parlementen. Dat de Raad in Straatsburg werd gevestigd, in het gebied dat destijds het symbool was van de Frans-Duitse vijandschap, is geen toeval. De Raad van Europa doet via het Comité van Ministers aanbevelingen aan de regeringen van de lidstaten voor gemeenschappelijke acties en internationale afspraken, die de regeringen na ratificatie binden. Ook wanneer geen ratificatie plaatsvindt gaat van de aanbevelingen een normatieve invloed uit. Op deze manier zijn meer dan

honderd overeenkomsten tot stand gekomen in de belangrijkste sectoren die tot de bevoegdheid van de Raad van Europa behoren. Dat zijn: mensenrechten; sociale en sociaal-economische vraagstukken; onderwijs, cultuur en sport; jeugdzaken; volksgezondheid; natuurbescherming, ruimtelijke ordening en monumentenzorg; lokale overheden en tenslotte, juridische samenwerking. Het voorbereidende werk wordt gedaan in een zestiental stuurgroepen (*comité directeur, steering committee*), die bemand worden door ambtenaren van de betrokken vakministeries van de lidstaten, bijgestaan door functionarissen van het uit ongeveer 900 leden bestaande Secretariaat-generaal.

In dit bestek zijn vooral de activiteiten van twee stuurgroepen van belang, namelijk die voor culturele samenwerking en die op het terrein van de massamedia. De culturele stuurgroep is behalve met culturele zaken in engere zin ook belast met het hele terrein van onderwijs en wetenschappen. Zijn talloze activiteiten volgen drie hoofdlijnen: Europees burgerschap en culturele identiteit, onderwijs en cultuur in een veranderende samenleving, en cultuur en onderwijs in het dagelijkse leven. De stuurgroep onderhoudt dan ook nauwe betrekkingen met de Conferentie van Europese Ministers van Cultuur en de Permanente Conferentie van Europese Ministers van Onderwijs. Deze vallen formeel niet onder de Raad van Europa. Ze dienen in eerste aanleg de vrije uitwisseling van ideeën tussen de betrokken ministers. Wel kunnen aanbevelingen van deze conferenties via het Comité van Ministers nader door de Raad van Europa worden uitgewerkt, en desgewenst geformaliseerd. De culturele stuurgroep heeft nog een bijzondere functie, namelijk van uitvoerend orgaan van de Europese Culturele Conventie van 1954. Die beoogt in algemene zin bewaring en ontwikkeling van het Europees cultureel erfgoed, door de bevordering van kennis van de taal, de geschiedenis en de beschaving van de lidstaten.

De stuurgroep voor de massamedia houdt zich bezig met onderzoek en adviesverlening ten aanzien van alle kwesties inzake pers, radio en televisie, inclusief de nieuwste mediatechnieken zoals kabeltelevisie, televisie per satelliet, regionale radio-omroepen en daarmee verband houdende problemen van medezeggenschap, toegankelijkheid en controle. Dit arbeidsterrein breidt zich, zoals men zich kan voorstellen, steeds uit, zoals met: vergelijking van wetgeving, export en import van culturele produkten en diensten, verdeling van kanalen, stimulering van de Europese audio-visuele productie, de verhouding tussen particuliere en publieke omroep, de bescherming van auteursrechten, etcetera. Principiële uitgangspunten bij dit alles zijn de vrijheid van meningsuiting en het beginsel van de vrijheid om informatie te ontvangen en te verstrekken zonder inmenging van de overheid en ongeacht het bestaan van staatkundige grenzen, zoals ook vereist in art. 10 van de 'Conventie tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden', waarbij alle lidstaten van de Raad van Europa zijn aangesloten (zie II.3.1.2.). Deze principiële uitgangspunten voor het

mediawerk van de Raad zijn nog eens vastgelegd in de 'Verklaring over de vrijheid van meningsuiting en informatie' van 1982.

Direct op cultureel terrein zijn ook werkzaam de stuurgroepen voor sociale zaken, voor binnen-Europese migratie, voor sport, voor stadsplanning en behoud van het architecturale erfgoed. Andere comités strekken hun werkzaamheden op ad-hoc basis tot culturele zaken uit.

3.1.2. Resultaten

Er is één terrein waarop de Raad van Europa naar ieders mening grote successen heeft geboekt, dat van de mensenrechten. De Europese 'Conventie tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden' (Rome, 1950), gebaseerd op de 'Universele verklaring van de rechten van de mens' die de Verenigde Naties in 1948 hadden aangenomen, legt niet alleen de verplichtingen op dit gebied van de lidstaten vast, maar levert ook de instrumenten om de aangesloten regeringen tot nakoming van haar verplichtingen te brengen, waaronder het Europese Hof voor de rechten van de mens. De mensenrechtenconventie heeft onder meer het uiterst belangrijke individuele klachtrecht van de burger ingevoerd. Een andere belangrijke verworvenheid van de Raad van Europa is het Europees Sociaal Handvest (Turijn, 1961), waarin sociale en economische rechten zijn vastgelegd, als complement van de algemene rechten van de mens.

Het is de Raad van Europa echter niet gelukt om een wezenlijke bijdrage te leveren aan de eenwording van West-Europa, zoals in zijn statuut omschreven. De belangrijkste oorzaak hiervan is het snel opkomen van de EG die, zij het voor een kleiner aantal lidstaten, met bindende regelgeving op economisch gebied veel ruimere bevoegdheden heeft en daardoor meer invloed kan uitoefenen. Dat heeft geleid tot een jarenlange veronachtzaming van activiteiten van de Raad door de belangrijkste lidstaten. Dat had weer gevolgen voor de verhoudingen tussen het uitvoerende orgaan van de Raad van Europa, het Secretariaat-generaal, en dat van de EG, de Europese Commissie. In plaats van samenwerking ontstond er eerder concurrentiestrijd, een gevecht dat vrijwel steeds door de institutioneel en qua omvang veel zwakkere Raad van Europa werd verloren. Het gevolg hiervan voor de Raad was bureaucratische verstijving en versplintering van aandachtsvelden. Het eindresultaat was grotere verwijdering tussen de Raad en de EG.

3.1.3. Herleefde belangstelling voor de Raad van Europa

De laatste tijd evenwel is er sprake van verbetering van die situatie. De regeringen van de EG-landen worden er zich van bewust dat de Raad van Europa goed toegerust is op een aantal terreinen waar de Europese Gemeenschap niet over de nodige instrumenten of bevoegdheden beschikt. Dit geldt behalve voor mensenrechten en juridische samenwerking ook voor het

gebied van de cultuur in bredere zin (II.1.1.2.), op het terrein van de massamedia, en ten aanzien van sociale problemen, met name de sociale zekerheid.

Een andere belangrijke oorzaak voor de herleefde aandacht voor de Raad van Europa, is diens bevoegdheid om banden aan te knopen met landen die geen lid zijn, waarbij uiteraard in eerste aanleg gedacht moet worden aan Midden- en Oosteuropese landen. Zo zijn sedert kort de Sovjetunie, Joegoslavië, Hongarije en Polen toegelaten als waarnemers en heeft de Raad in mei 1989 de twee laatstgenoemde landen, die al langer deelnemen aan specifieke activiteiten van de Raad, uitgenodigd voor een gesprek over toetreding tot de Europese Culturele Conventie van 1954 (zie II.3.1.2). Eventuele toetreding brengt relatief vergaande consequenties voor die landen met zich mee ten aanzien van de vrijheden die zij hun burgers (moeten) gunnen. Die gevolgen zouden nog ingrijpender zijn bij lidmaatschap van de Raad, waarvan overigens pas sprake kan zijn als de landen van Midden- en Oost-Europa een pluralistisch democratisch regeringsstelsel zouden aanvaarden.

Het bovenstaande illustreert waarom de lidstaten, Nederland voorop, zijn ingegaan op voorstellen van de Secretaris-generaal tot verbetering van de structuur en de werkwijze van de Raad van Europa en tot een betere prioriteitsstelling, onder andere door een drastische beperking van het aantal onderwerpen waarmee de Raad zich bezighoudt.

Ter gelegenheid van de viering van de veertigste verjaardag van de organisatie op 5 mei 1989, hebben de lidstaten een politieke verklaring aangenomen, waarin wordt gezegd dat de Raad slagvaardiger moet optreden, politiek een grotere rol moet spelen, en zijn activiteiten op enkele hoofdlijnen moet concentreren, te weten mensenrechten, cultuur en samenleving. Verder zal worden gestreefd naar verbetering van de samenwerking tussen de Europese Gemeenschap en de Raad van Europa, onder meer door nauwere contacten tussen de voorzittende ministers en tussen de leiding van de Europese Commissie en het Secretariaat-generaal van de Raad. Bovendien zullen de leden van de Raad die geen lid zijn van de Europese Gemeenschap nauwer bij het Europese integratieproces worden betrokken. De Raad zal ook een aantal initiatieven nemen om de dialoog met Midden- en Oost-Europa te versterken.

3.1.4. Samenvatting

De Raad van Europa is ondanks een zwakke besluitvormingsstructuur en relatief beperkte bevoegdheden goed geëquipeerd voor het voorbereiden en begeleiden van projecten en programma's voor Europese culturele samenwerking. De Raad is daartoe bevoegd op grond van zijn door de lidstaten bij verdrag aanvaard Statuut. Lid zijn niet alleen enkele Westeuropese landen, maar alle landen met een parlementaire democratie in Europa. Ook is de Raad statutair bevoegd tot

samenwerking met niet-ledenlanden, wat in het bijzonder van belang is voor landen in Midden- en Oost-Europa. Tot slot zijn de lidstaten bereid de Raad een grotere rol te laten spelen in het proces van de Europese eenwording, waartoe zal worden voorzien in nauwere samenwerking met de organen van de Europese Gemeenschap.

3.2. Andere organisaties die mogelijkheden bieden voor Europese culturele samenwerking

Het betreft hier organisaties wier lidmaatschap niet is beperkt tot Europese landen - één is zelfs een mondiale organisatie - maar waarbinnen mogelijkheden bestaan voor minder of meer omvattende Europese culturele samenwerking.

3.2.1. Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO/OECD)

De OESO, vaak aangeduid met de Engelse afkorting OECD, is in 1961 in Parijs opgericht als de opvolgster van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES), die tot taak had de verdeling te organiseren van de massale Amerikaanse economische en financiële hulp (Marshall-hulp) aan het door de laatste wereldoorlog verarmde Europa. Toen deze taak was volbracht werd besloten de opgedane ervaring niet teloor te laten gaan. Zo ontstond de OESO, een intergouvernementele organisatie, van hoog-geïndustrialiseerde landen. Binnen de OESO toetsen de lidstaten hun economische, financiële, monetaire, sociale, landbouw-, energie-, wetenschaps- en ontwikkelingsbeleid aan de door de Raad van Ministers en het in Parijs gevestigde Secretariaat-generaal opgestelde aanbevelingen. Die aanbevelingen zijn niet bindend, maar hebben door het grote wetenschappelijk gezag van het Secretariaat-generaal toch aanmerkelijke invloed op het beleid van de lidstaten. Het zal duidelijk zijn dat de OESO niet het meest aangewezen orgaan is voor Europese culturele samenwerking, ook al niet omdat het een aantal niet-Europese leden telt, te weten de Verenigde Staten, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en Japan. Er zijn evenwel twee aandachtsvelden, onderwijs- en wetenschapsbeleid, van waaruit voor Europese samenwerking op die gebieden belangrijke impulsen kunnen uitgaan. Dat geldt vooral voor het instituut voor onderwijsvernieuwing.

3.2.2. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)

De UNESCO is een zogenaamde gespecialiseerde organisatie van de Verenigde Naties. Zij opereert in het brede politieke kader van de VN, maar heeft een grote mate van autonomie. Zij werd in 1945 opgericht in Londen en telde bij haar inwerkingtreding, een jaar later, 20 leden. Op dit moment zijn dat er meer dan 160. Het is qua doelstellingen en ook feitelijk een wereldomspannende

organisatie, en de Europese leden, inclusief die in Midden- en Oost-Europa, vormen een kleine minderheid.

De UNESCO zou volgens haar oprichters het intellectuele geweten van de Verenigde Naties moeten worden. Dat daarvan niets is terechtgekomen ligt in de eerste plaats aan de ontwikkelingen sedert 1946, waarbij vooral de koude oorlog en de dekolonisatie genoemd moeten worden. Die brachten de politieke en economische tegenstellingen tussen Oost en West, Noord en Zuid, tot volle ontwikkeling, ook binnen de UNESCO. Maar de weinig concrete, veelal intellectueel georiënteerde doelstellingen van de UNESCO deden deze organisatie tenderen naar een politiek praatforum. Deze negatieve ontwikkeling werd nog versneld door de oncontroleerbare machtspositie van de uitvoerende instantie, de Directeur-generaal. Aan de Directeur-generaal waren bij de oprichting vergaande bevoegdheden toegekend, als tegenwicht tegen de macht die bij de lidstaten berustte. Van hen werd aangenomen dat zij eerder in politieke invloed dan in intellectuele samenwerking geïnteresseerd zouden zijn. Machtsgebruik door de Directeur-generaal was dan ook ingebouwd in de constitutie van de UNESCO zelf. De eerste functionarissen die deze post bekleedden waren er zo goed als geheel immuun voor. De Fransman Maheu, die de organisatie vanaf het einde van de jaren zestig tot 1974 leidde, was al heel wat minder tegen die verleiding bestand. Zijn opvolger, de Senegalees M'Bow, is er zich zo aan te buiten gegaan, dat de algehele ondergang van de UNESCO niet ver meer was. Eind 1984 hadden de Verenigde Staten genoeg van de totale politisering en de wijdverbreide corruptie die door M'Bows optreden sterk in de hand waren gewerkt, en stapten zij uit de organisatie. Een jaar later volgden het Verenigd Koninkrijk en Singapore. M'Bow kon aan de macht blijven door de voortgezette steun van de derde-wereldlanden en het Sovjetblok, maar uiteindelijk lieten ook zij hem vallen.

In 1987 trad er een nieuwe Directeur-generaal aan, de om zijn integriteit en wetenschappelijke status alom gewaardeerde Spanjaard Mayor. Aan hem de uiterst moeilijke taak om een volstrekt versteende, en door corruptie en nepotisme gedemoraliseerde bureaucratie te saneren, en zodoende het vertrouwen van de lidstaten in de organisatie te herstellen. Dat saneringsproces zal nog vele jaren duren en maakt het voorlopig onmogelijk om de UNESCO een leidende rol te laten spelen op de haar toevertrouwde gebieden. Wanneer ik desondanks de UNESCO noem bij de verbanden voor Europese culturele samenwerking, is dat ingegeven door de mogelijkheid van de zogenaamde regionale coöperatie binnen de organisatie. Er hebben zich namelijk in de loop van de tijd samenwerkingsstructuren op geografische basis gevormd, waaronder een Europese (in feite een westerse, ook de Verenigde Staten en Israël behoren er toe). In dat kader zijn er culturele samenwerkingsprojecten ontwikkeld op algemeen Europees niveau, dat wil zeggen tussen Oost- en West-Europa. Veel zoden hebben die nooit aan de dijk gezet, maar dat zou kunnen veranderen als

gevolg van de liberalisering die in Midden- en Oost-Europa plaatsvindt. Ik denk daarbij aan onderwerpen als oceanografie, bescherming van cultureel erfgoed, bescherming van intellectueel eigendom en verbetering van de positie van kunstenaars.

3.2.3. Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE)

Het gaat hier niet om één conferentie, maar om een serie van conferenties voor de nadere uitwerking van de beginselen die zijn neergelegd in de Slotakte van de Conferentie van Helsinki, die na langdurige onderhandelingen in 1975 tot stand kwam. Deelnemers waren en zijn alle leden van de NAVO enerzijds, derhalve ook de Verenigde Staten en Canada, van het Warschaupact anderzijds, met als derde groep de neutrale en niet-gebonden landen van Europa. Westers uitgangspunt was, en is nog steeds, dat het streven naar een veiliger en rechtvaardiger Europa niet alleen gebaseerd kan zijn op ontwapening en samenwerking tussen staten, maar ook op vooruitgang op het vlak van de menselijke betrekkingen, zowel in als tussen de deelnemende landen. Aan mensenrechten, en daarmee aan het vrij verkeer van personen en ideeën, wordt bij dit alles groot belang gehecht. Juist ten aanzien van de uitwerking van deze beginselen is nog weinig voortgang geboekt. Vandaar dat het Westen in de derde vervolgconferentie (Wenen, 1986-1989) zich als voornaamste doel had gesteld een betere naleving van wat in Helsinki, en later in Madrid, in het vlak van de 'menselijke dimensie' was overeengekomen.

De strategie van het Westen is steeds geweest om evenwicht te bewaren in de voortgang in de diverse sectoren waarover onderhandeld werd en wordt, te weten de politiek-militaire, de economische en die van de menselijke contacten. Dit om te voorkomen dat tegenover concessies van het Westen in de eerste twee sectoren, geen overeenkomstige tegemoetkomingen van de kant van de Oost- en Middeneuropese landen zouden staan op de terreinen van mensenrechten, cultuur, onderwijs en informatie. Er is in Wenen voortgang geboekt, vooral ten aanzien van wapenbeheersing. Op het gebied van de menselijke contacten, inclusief de culturele en wetenschappelijke samenwerking, moet echter nog een lange weg worden afgelegd. Ruwweg kan men zeggen dat de algemene normstelling voor verbeterde contacten tussen Oost en West in het culturele vlak in brede zin, in CVSE-verband tot stand kan komen, terwijl voor de concrete samenwerking in multilateraal verband de Raad van Europa de aangewezen organisatie is. De CVSE-procedures verlopen intussen zeer langzaam, ook al doordat voor besluitvorming unanimiteit wordt voorgeschreven. Maar het is vooral de koppeling van politieke en economische problemen aan die van mensenrechten, onderwijs, cultuur en informatie, die de CVSE ongeschikt maakt als permanent kader voor multilaterale culturele samenwerking tussen Oost en West, vooral wanneer die als gevolg van 'glasnost' en 'perestroika' in een stroomversnelling zou geraken.

Behalve deze multilaterale besprekingen zijn ook bilaterale contacten (II.1.9.) tussen Oost en West van groot belang, aangezien die veel gericht ontwikkeld kunnen worden, namelijk gericht op personen en instellingen. Daarbij moet evenwel vastgesteld worden dat bilaterale contacten in de Oost- en Middeneuropese landen nog steeds grotendeels door de nationale bureaucratieën worden geregeld. Die aanvaarden als westerse gesprekspartners slechts zelden particulieren of particuliere instellingen, maar normaliter alleen regeringsvertegenwoordigers. Vandaar dat voor bilaterale culturele betrekkingen tussen West-Europa enerzijds en Midden- en Oost-Europa anderzijds nog steeds een gouvernementeel kader vereist is.

3.3. Conclusie

Europese culturele samenwerking in multilateraal verband zal weliswaar binnen de Europese Gemeenschap het meest intensief vorm kunnen krijgen, maar daarbuiten haar grootste omvang kunnen hebben. Het is vooral de samenwerking in breed Europees verband die bevorderlijk is voor de versterking van de culturele identiteit van Europa in zijn geheel en die van de samenstellende delen (de culturele eenheden) in al hun schakeringen. Op grond van zijn statuut, zijn opzet en zijn deskundigheid, is de Raad van Europa feitelijk het beste toegerust. De juridisch zwakke positie van de intergouvernementele Raad van Europa ten opzichte van de supranationale EG kan worden versterkt door een regeling waarin de verhouding tussen beide organisaties en de rechtskracht van besluiten worden geregeld.

III Bilaterale culturele samenwerking

1. Motieven, aanleidingen

Bilaterale culturele betrekkingen zijn ouder dan multilaterale. Zij zijn niet onderworpen aan de veelal strakke regels die in de organisatiekaders voor multilaterale samenwerking gelden, en kunnen dan ook gemakkelijker worden aangepast aan de specifieke behoeften van elk van beide partnerlanden, hoewel vrijwel altijd wordt uitgegaan van een zeker evenwicht in de beoogde uitwisselingen (wederkerigheid of reciprociteit). De motieven en aanleidingen om met een ander land culturele betrekkingen aan te gaan, zijn velerlei. Vrijwel altijd is er sprake van een combinatie van factoren.

1.1. Verrijking van de eigen cultuur

Dit is het meest algemene motief, het motief ook dat vrijwel altijd ontspruit aan de belangstelling van het culturele 'veld' en dat daardoor het minst politiek geladen is. Vanuit deze gedachte worden vooral particuliere initiatieven ontplooid en houdt de overheid daar waar haar taak principieel gezien wordt als voorwaardenscheppend, zich het meest op de achtergrond. Voor landen met een algemene of specifieke wetenschappelijke en/of technologische achterstand heeft overigens de 'verrijking van de eigen cultuur' vaak als hoofddoel of nevensdoel het profiteren van de kennis van de ander op genoemde gebieden. Daarbij kan het eigenlijke motief ver van de cultuur komen af te liggen, bijvoorbeeld bij het direct of indirect verwerven van kennis van militaire technologie. Dit element heeft de ontwikkeling van de bilaterale culturele betrekkingen met landen in Midden- en Oost-Europa tot dusverre vaak geblokkeerd of op zijn minst verschaald. Zij vragen wel op grote schaal uitwisseling in het vlak van de β -wetenschappen, maar beperken het eigen aanbod het liefst tot α -kennis. Bovendien zijn er aan hun kant meestal overheidsfunctionarissen en niet mensen uit het veld bij betrokken (zie ook slot van II.3.2.3.). In het algemeen is culturele uitwisseling ter verrijking van de eigen cultuur de meest vruchtbare, omdat die uitwisseling in eerste aanleg niet

plaatsvindt via regeringen, maar direct tussen personen en niet-regeringsinstellingen, en omdat elk van beide partners er beter van wordt.

1.2. Taalgemeenschap

Wanneer twee landen dezelfde taal hebben, dringt culturele samenwerking zich als het ware op. Taalgemeenschap gaat meestal samen met cultuurverwantschap. In elk geval is er de gemakkelijke toegang tot ieders cultuur in de brede zin van het woord. Territoriale grenzen blijven vaak een zekere drempelvrees in stand houden, maar die is minder naarmate de taalbarrière lager is, en bij een gemeenschappelijke taal is die zelfs geslecht. Er zijn dan ook vaak gemeenschappelijke belangen te behartigen op die terreinen waar de taal een overwegende rol speelt: taalcodificatie (grammatica, lexicografie), taalonderwijs in binnen- en buitenland, literatuur (uitgeverij, vertalingen), toneel, massamedia, film en andere audiovisuele produkten. Dat levert allerlei samenwerkingsvormen in het brede culturele vlak op, zowel in de particuliere sector als in de overheidssfeer, die bij taalverscheidenheid niet mogelijk zijn. Als voorbeelden van het laatste noem ik de Nederlandse Taalunie tussen Nederland en de Vlaamse Gemeenschap (VII.1.1.1.), de Taalunie tussen Indonesië en Maleisië, en het samenwerkingsverband op taal- en overig cultuurgebied tussen de landen waar Frans wordt gesproken.

1.3. Taalverwantschap

Wat zojuist gezegd is over taalgemeenschap, geldt voor een groot deel, zij het in afgezwakte vorm, eveneens voor landen met taalverwantschap. Ook hier is sprake van een betrekkelijk gemakkelijke toegang tot ieders taal en cultuur in brede zin en bestaat de wenselijkheid taal en literatuur vergelijkend te bestuderen. Een goed voorbeeld van nauwe culturele samenwerking op basis van taalverwantschap leveren de Scandinavische landen, met hun brede culturele samenwerking in de Noordse Raad.

Politieke omstandigheden kunnen samenwerking op basis van taalgemeenschap en -verwantschap uiteraard in de weg staan. Nederland levert van beide een voorbeeld. De taalgemeenschap tussen ons land en Suriname is van dien aard dat nauwe(re) samenwerking alleszins vanzelfsprekend lijkt. De politieke verhoudingen staan haar dat evenwel (voorlopig) niet toe. De verwantschap tussen het Nederlands en het Afrikaans heeft in het verleden tot nauwe samenwerking geleid. Opnieuw, de politieke verhoudingen hebben daar vrijwel geheel een eind aan gemaakt. Vanuit wetenschappelijk oogpunt kan zo iets betreurd worden.

Er zijn ook andere factoren die samenwerking op grond van taalgemeenschap en -verwantschap kunnen verhinderen. Dat is in het bijzonder het geval wanneer het gaat om potentiële partners die in politiek en/of economisch gewicht sterk van

elkaar verschillen. De vrees voor politieke, economische of culturele overheersing kan dan bij de zwakkere partner een afweerdiging teweegbrengen, die culturele samenwerking in zijn ogen minder wenselijk maakt.⁶

Dat taalverwantschap negatief kan werken wordt treffend geïllustreerd door de verhouding Nederlands-Hoogduits. In Duitsland is het misverstand als zou Nederlands een Duits dialect zijn, en wel een versie van de in de Noordduitse laagvlakte gesproken volkstaal, gemeenlijk *Plattdeutsch* genoemd, nog steeds wijdverbreid. Men komt het zelfs nog in schoolboeken tegen. Deze misvatting heeft tot gevolg, dat onze literatuur in vele Duitse ogen een streekliteratuur is. Ik zie een direct verband tussen deze opvatting en het feit dat het voor de Nederlandse literatuur heel moeilijk is een plaatsje op de Duitse uitgevermarkt te veroveren.

1.4. Politieke motieven

Er zijn heel veel politieke motieven voor het aangaan van officiële culturele betrekkingen, en de hiervolgende opsomming is dan ook niet uitputtend. Landen die lid van dezelfde multilaterale politieke organisatie zijn, sluiten soms een culturele overeenkomst omdat zij prijs stellen op een omlijsting van hun politieke samenwerking. Buurlanden zijn meestal terecht van oordeel dat ze een culturele overeenkomst aan hun nabuurschap verplicht zijn. Er zijn landen voor wie culturele overeenkomsten de bevestiging vormen van hun ge- of herwonnen respect in de volkerengemeenschap. Het gaat daarbij vaak om voorheen dictatoriaal geregeerde landen die de weg naar een democratisch bestel hebben ge- of hervonden. Omgekeerd worden culturele overeenkomsten dikwijls opgezegd of in de ijskast gezet, omdat één van de partners van de democratische weg is afgeweken. Of: een land ziet in een culturele overeenkomst met een groter land, of met een land dat van groot cultureel gewicht wordt beschouwd, een bevestiging of versterking van eigen culturele status. Ook gebeurt het een enkele keer dat aan het officiële bezoek van een staats- of regeringshoofd extra glans wordt verleend door het sluiten van een culturele overeenkomst. Grotere landen kunnen uit zijn op overeenkomsten met kleinere landen, omdat daarmee hun culturele en politieke penetratie vergemakkelijkt wordt. De Westeuropese landen hebben in vele gevallen doelbewust culturele overeenkomsten met Midden- en Oosteuropese landen gesloten, omdat zij daarmee hun culturele, wetenschappelijke en indirect ook hun politieke ideeën konden laten doordringen in de maatschappij van de andere partij, die zonder die overeenkomsten minder toegankelijk zou blijven.

Men kan zich ook voorstellen dat een voormalig koloniaal moederland officiële culturele betrekkingen met vroegere koloniën wil blijven onderhouden, om zoveel mogelijk te redden van zijn voorheen dominante (culturele) invloed, zoals

omgekeerd een cultureel verdrag voor een ex-kolonie gewenst kan zijn om met hulp van het vroegere moederland de eigen culturele identiteit te herstellen en te ontwikkelen.

1.5. Economische motieven

Hoewel culturele overeenkomsten in het algemeen 'marktverruimend' werken zullen slechts in zeldzame gevallen alleen economische motieven leiden tot het sluiten van culturele overeenkomsten. Maar het komt voor, bijvoorbeeld wanneer een overeenkomst toegang geeft tot cultureel-economische sectoren in het andere land die anders gesloten zouden blijven. Ik denk aan bepaalde door vakbonden van kunstenaars voor buitenlanders gesloten gehouden markten, vooral bij podiumkunsten, aan de levering of afname van boeken, films en televisieproducties, aan de koop of verkoop van informatica, hard- en software, of meer algemeen, aan toegang tot technologische know-how.

1.5.1. Cultuur en commercie

Er valt over de verhouding economie-cultuur, in engere en ruimere zin, meer te zeggen dan alleen in het kader van culturele overeenkomsten. Bij algemene commerciële promotie van het eigen land, speelt cultuur soms een rol. Het is duidelijk dat bij de bevordering van toerisme de cultuur een belangrijke plaats inneemt, en bij cultureel toerisme zelfs een centrale. Hetzelfde geldt voor de commerciële promotie van specifieke culturele producten. Wil men bijvoorbeeld van overheidswege de export van films van eigen bodem bevorderen, dan is het niet onlogisch dat ministeries van economische zaken en van cultuur met elkaar samenwerken bij de organisatie van één of meer filmweken in het importerende land.

Cultuur en commercie liggen uiteraard vlak naast elkaar in de kunsthandel en die speelt, ook al zijn de doelstellingen commercieel, onmiskenbaar een rol van betekenis bij het bekendmaken van culturele producten in het buitenland. Zelfs wanneer een kunsthandelaar maar één of twee Nederlanders in zijn 'stal' heeft, draagt hij bij aan de internationale verspreiding van de Nederlandse beeldende kunst. Hetzelfde geldt voor impresariaten.

De vraag in hoeverre de cultuur van invloed is op de afzet van andere dan culturele producten, is moeilijk te beantwoorden. Wat leveren culturele presentaties in het buitenland - zoals concerten, tentoonstellingen, ballet- en andere voorstellingen - in het kader van economische manifestaties aan extra resultaten op? Ik denk dat in die gevallen de cultuur alleen marginale invloed heeft. Voor de zakenman zijn immers uiteindelijk kwaliteit en prijs doorslaggevend bij zijn beslissing al dan niet tot aankoop over te gaan. Misschien wordt een weifelaar over de streep getrokken als hij de avond daarvoor op een

prachtige ballet-uitvoering is onthaald. Maar in vrijwel alle gevallen beslissen toch wel financiële en technische factoren.

En de cultuur, heeft die de commercie nodig om zich in het buitenland te presenteren? Ik geloof het niet, vooral omdat beider publiek zo verschillend is. De cultuurminnaar zal niet snel naar een jaarbeurs gaan om een schilderijtentoonstelling te bekijken, behalve dan een kunstbeurs. En de gemiddelde zakenman zal de tentoonstelling alleen bezichtigen als hij er tegenaan loopt.

Mijn stelling is dat de overheid in haar algemene beleid voor promotie van het land in het buitenland het samengaan van cultuur en commercie niet als een vanzelfsprekend uitgangspunt mag hanteren. Geval voor geval zal moeten worden nagegaan of hun samengaan een meerwaarde kan opleveren. Het feit dat ministeries van economische zaken meestal over meer promotiefondsen beschikken dan die van cultuur en derhalve geneigd zijn een cultureel element 'mee te nemen', mag bij de beslissing geen rol spelen, maar doet dat soms wel.

1.6. Banden met emigranten

De Nederlandse zorg voor de emigrant houdt in beginsel op, daar waar die de nationaliteit van zijn nieuwe land aanneemt. Nederland behoort dan ook niet tot de landen die om politieke en/of economische redenen een beleid voeren dat erop is gericht de banden van de emigrant met het vaderland zo lang mogelijk aan te houden. Maar door de druk van de emigranten zelf, die althans in de eerste generatie meestal wel banden met het land van oorsprong willen aanhouden, of op verzoek van een immigratieland welks beleid het tot stand brengen van een pluriforme maatschappij ten doel heeft (zoals Canada), komen er toch culturele verdragen tot stand waarin de zorg voor de emigrant verdisconteerd is. Wat hierbij ook een rol kan spelen is het feit dat de zogenaamde 'derde generatie immigranten', de kleinkinderen van de oorspronkelijke emigrant, in tegenstelling tot hun ouders die zo snel mogelijk willen assimileren, weer wel belangstelling tonen voor het land van herkomst. Zij zijn intussen volbloed Canadezen of Australiërs geworden, maar zijn tegelijkertijd op zoek naar hun etnische en culturele wortels. Dat kan onder meer leiden tot verhoogde belangstelling voor de taal en cultuur van hun voorouders. In culturele overeenkomsten kan daaraan tegemoet worden gekomen.

1.7. Etnische minderheden

Over de oorzaken van de immigratie in de westerse industrielanden van grote aantallen werkkrachten en hun gezinnen uit minder- of onderontwikkelde landen, behoeft ik hier niet uit te weiden. Een feit is dat die immigratie in sommige landen zo massaal is geweest, dat daar in korte tijd etnische minderheden zijn ontstaan, waarvan enkele van grote tot zeer grote omvang.

De aanwezigheid van etnische minderheden stelt het gastland voor grote problemen, niet alleen op het vlak van werkgelegenheid, maar niet minder op sociaal-cultureel terrein (onderwijs voor kinderen en volwassenen, emancipatie van de vrouwen). Wil men die problemen oplossen, dan is uitgebreide kennis nodig van het cultuurpatroon van de desbetreffende groepen en vaak ook technische bijstand van de kant van het land van oorsprong, vooral bij het onderwijs in eigen taal en cultuur. Daartoe worden complexe culturele overeenkomsten gesloten. Over onderwijszaken worden vanwege de technische ingewikkeldheid van de materie meestal aparte onderhandelingen gevoerd. De resultaten daarvan worden dan als afzonderlijk protocol aan de ruimere culturele overeenkomst gehecht.

De summier geschetste problemen worden in Nederland vergroot doordat een deel van de immigranten permanent in ons land wil blijven, terwijl anderen hier weliswaar voor langere tijd komen maar uiteindelijk terug willen naar hun vaderland. De aanwezigheid in Nederland van een omvangrijke Surinaamse gemeenschap is niet alleen het gevolg van economische, maar ook van politieke ontwikkelingen. Hun aanpassing zal over het algemeen gemakkelijker verlopen als gevolg van taalgemeenschap, al blijven er genoeg problemen over. Zoals bekend is de culturele overeenkomst met Suriname om politieke redenen opgeschort.

1.8. Voormalige koloniale betrekkingen

Onder III.1.4. hebben we al enkele politieke motieven genoemd die een voormalig koloniaal moederland en de vroegere kolonie kunnen doen besluiten formeel culturele betrekkingen aan te gaan. Dat besluit kan ook meer culturele, of zo men wil cultuurpolitieke, redenen hebben. Zo zijn er vele gevallen waar de vroegere kolonie, vooral waar die uit een groter aantal etnisch verschillende stammen of volkeren bestaat, min of meer gedwongen is de vroegere koloniale *lingua franca* als gemeenschappelijke officiële voertaal aan te houden. Zo'n land zal uit welbegrepen eigenbelang culturele banden met het moederland onderhouden.

Dit geldt nog sterker voor landen waar als gevolg van een rigoureuze culturele assimilatiepolitiek van de vroegere koloniale overheid (bijv. de Franse), de oorspronkelijke talen en culturen geheel naar de periferie van het culturele leven zijn teruggedrongen. In die landen zullen veelal onderwijs en wetenschappen, en andere culturele sectoren, nog zwaar aanleunen tegen die van het vroegere moederland. Zulke landen zijn *volens nolens* verplicht tot nauwe culturele banden met de vroegere overheersers.

Maar ook waar de taal van de kolonisator is vervangen door de eigen taal, en men zijn eigen cultuur (weer) beleeft, verkeert men in de situatie dat de eigen

pre-koloniale en koloniale geschiedenis, de eigen taal of talen, het eigen gewoonterecht (*adat*), de eigen geografie en geologie, flora en fauna, etnologische structuur, kunst en volkskunst, om kort te gaan: het hele culturele leven en zijn materiële onderbouw, voor zo lang de koloniale periode heeft geduurd, beschreven is in de taal van de kolonisator. Voor Indonesië geldt dat voor vier eeuwen van zijn geschiedenis. Zo'n land moet, wil het toegang krijgen tot de bronnen, zijn culturele relatie tot het vroegere moederland regelen op straffe van ontoegankelijkheid en onwetendheid ten aanzien van de eigen geschiedenis en de eigen cultuur in de breedste zin van het woord.

Tenslotte: in veel ex-koloniën doet zich het verschijnsel voor dat de huidige leiders en intelligentsia, opgevoed in de taal en cultuur van de vroegere overheerser, die cultuur als een statussymbool beschouwen. Dat geeft de vroegere kolonisator een zekere geprivilegerde positie in het onafhankelijk geworden land en een relatief gemakkelijke toegang tot de leidende politieke en wetenschappelijke kringen aldaar. Een culturele overeenkomst ligt in zo'n geval voor beide partijen voor de hand.

1.9. Bevordering van internationaal begrip en daarmee van de wereldvrede

Dit motief klinkt vaak als er een overeenkomst gesloten of verlengd wordt. Wie is niet gekant tegen onderling onbegrip en geporteerd voor de vrede? Maar of culturele uitwisseling werkelijk bijdraagt aan beter internationaal begrip en wereldvrede? Doen de Olympische Spelen het? Doet massa-toerisme het?

2. Culturele verdragen en samenwerkingsovereenkomsten

2.1. Overheid en particulier initiatief

Voor ik de gebruikelijke procedure bij de totstandkoming van culturele overeenkomsten beschrijf, wil ik er met nadruk op wijzen dat in de betrekkingen tussen westerse landen culturele samenwerkingsovereenkomsten op regeringsniveau vrijwel altijd aanvullend of ondersteunend zijn ten opzichte van dat wat al door het particuliere initiatief wordt ondernomen. Meestal bestaat er tussen westerse landen een uitgebreid cultureel verkeer, waar de respectieve overheden niet van op de hoogte (behoeven te) zijn. Bepaalde uitwisselingen evenwel kunnen, hetzij om organisatorische, hetzij om financiële redenen, niet of slechts ten dele door het particulier initiatief ten uitvoer worden gelegd en het is daar dat de overheid, aan één kant of aan beide, bijspringt. Dat geldt meestal voor het terrein van de beeldende kunsten en dat van onderwijs en wetenschappen, soms ook in het sociale vlak, of op milieugebied.

Officiële, door de overheden gesloten overeenkomsten treft men vooral aan in de betrekkingen met landen waar het culturele leven grotendeels of geheel door de staat wordt geregeld, met name communistische landen.

Hetzelfde zien we meestal ook in relaties met ontwikkelingslanden, omdat ook daar het culturele leven vaak door de overheid wordt beheerst, of omdat de culturele infrastructuur zwak is of ontbreekt, zodat particuliere contacten niet of met grote moeite tot stand komen. Bovendien is er hier meestal sprake van grote geografische afstanden die overbrugd moeten worden, en die in de meeste gevallen culturele uitwisseling zonder hulp van de overheid onmogelijk maken. Ook daarin brengt een culturele overeenkomst verlichting.

2.2. Culturele verdragen

Een verdrag⁷ is een bindende overeenkomst tussen twee of meer staten die geheel of gedeeltelijk soeverein zijn. Onder bepaalde voorwaarden kunnen ook onderdelen van bondsstaten en statenbonden (II.1.6. en II.1.7.) verdragen sluiten. Ook internationale organisaties kunnen dat, onderling of met individuele staten. In het volkenrecht is een verdrag een instrument om wederzijds rechten en verplichtingen vast te leggen. Wanneer de respectieve regeringen het eens zijn geworden over de inhoud, wordt het in parlementaire democratieën ter goedkeuring aan de volksvertegenwoordiging voorgelegd. Wanneer die goedkeuring is verkregen heet het verdrag 'geratificeerd'. Alleen na ratificatie door alle of een van tevoren vastgelegde meerderheid van de verdragsluitende partijen, treedt het verdrag in werking. De bepalingen in een goedgekeurd verdrag hebben volkenrechtelijk voorrang boven de nationale wetsbepalingen van de verdragsluitende landen. Een verdrag kan, met inachtneming van bepaalde voorwaarden, worden opgeschort of opgezegd. Zie, voor een voorbeeld van een cultureel verdrag, bijlage A.

Aangezien bij culturele samenwerking meestal een groot aantal details te regelen valt, geven vrijwel alle verdragen op cultureel gebied alleen hoofdlijnen van samenwerking aan, en vindt de gedetailleerde invulling plaats door middel van in te vullen culturele samenwerkingsovereenkomsten.

2.3. Culturele samenwerkingsovereenkomsten⁸

Deze overeenkomsten bevatten de details van het samenwerkings- en/of uitwisselingsprogramma, dat om de twee of drie jaar in ambtelijke besprekingen wordt bijgesteld, of in een enkel geval zonder verdere discussie wordt verlengd. In de loop van de tijd heeft zich een bepaald aantal standaardformules uitgekristalliseerd zowel voor verdragsteksten alsook voor de samenwerkingsprogramma's. De programma's worden meestal gegoten in de vorm van een door beide delegaties goedgekeurd protocol, of in die van wederzijds goedgekeurde notulen. De inhoud van de programma's bestaat

vrijwel altijd uit een hoofdstuk waarin de samenwerking op het terrein van onderwijs en wetenschap wordt vastgelegd, een hoofdstuk over samenwerking op het gebied van de cultuur (in engere zin, zie II.1.1.1.), soms ook een hoofdstuk over andere vormen van samenwerking en uitwisseling: sport, jeugd, milieu, landbouw, technologie, en tenslotte een hoofdstuk met algemene administratieve en financiële afspraken. In dat laatste wordt onder meer gestipuleerd welke personen voor uitwisseling in aanmerking komen, voor hoe lang en op welke financiële voorwaarden en hoe en op welke condities gezelschappen en tentoonstellingen zullen worden uitgewisseld.

De laatste tijd ziet men de praktijk ontstaan dat vakministers, buiten de respectieve ministeries van buitenlandse zaken om, rechtstreeks tot overeenstemming komen over bepaalde onderwerpen. De resultaten worden dan veelal vastgelegd in een zogenaamde *memorandum of understanding*, dat wordt aangehecht aan het protocol of de *agreed minutes* van de eerstvolgende ambtelijke bilaterale culturele besprekingen. Vanuit (Nederlands) staatsrechtelijk oogpunt kunnen bij deze praktijk vraagtekens gezet worden.

Met een aantal landen (Canada, Denemarken, Oostenrijk, de Verenigde Staten van Amerika en Zweden) onderhoudt Nederland formeel culturele betrekkingen zonder dat die op een officieel verdrag berusten. In zo'n geval is de basis alleen een samenwerkingsovereenkomst, die gemeenlijk dezelfde vorm heeft als de eerder genoemde samenwerkingsovereenkomsten die wèl op een verdragstekst zijn gebaseerd. Een situatie als deze doet zich voor wanneer de partner een traditie heeft die zich verzet tegen verdragsluiting op cultureel terrein (enkele Scandinavische landen) of wanneer er in het andere land constitutionele beletselen of andere bemoeilijkende factoren bestaan. Veelal is dat het geval in (cultureel) confederaal gestructureerde landen, zoals de Verenigde Staten en Canada. In de praktijk maakt het weinig of niets uit of aan de samenwerking een verdragstekst ten grondslag ligt, of alleen een 'losse' samenwerkingsovereenkomst. Ook de samenwerkingsovereenkomst *sec* schept volkenrechtelijk verplichtingen. Ook bij internationale culturele samenwerking is de wil tot samenwerking het belangrijkste, en die is onafhankelijk van formele verdragsteksten. Dat blijkt in het positieve daar waar wij tot vruchtbare culturele uitwisselingen komen zonder een formele overeenkomst, en in het negatieve uit de gebrekkige tenuitvoerlegging van een aantal op verdragen gebaseerde culturele overeenkomsten, vooral met Oosteuropese landen, of uit het 'slapend' blijven van enkele verdragen: Brazilië, Tunesië, Iran.

De inhoud van overeenkomsten bindt regeringen, en niet particuliere instellingen of personen, tenzij die daarom gevraagd hebben of daartoe hun nadrukkelijke toestemming hebben gegeven. De samenwerkingsovereenkomsten leggen dan ook alleen verplichtingen van de overheid vast. Over particuliere initiatieven en mogelijkheden, wordt alleen iets gezegd in de zin dat de overheid op zich neemt

die aan te moedigen of te bevorderen. Men zal dan ook in door Nederland aangegane overeenkomsten geen regeringsverplichtingen op het terrein van de media of de sportuitwisseling vinden. Voorbeelden van een protocol en *agreed minutes* zijn opgenomen als bijlage B en C.

3. Conclusies

3.1. Belangrijkste doelstelling van buitenlands cultureel beleid

We hebben gezien dat er voor regeringen een groot aantal motieven en aanleidingen is om op officieel niveau culturele betrekkingen met andere landen aan te gaan. Vrijwel al deze motieven liggen in het vlak van het algemene buitenlandse beleid. Dit pleit sterk voor mijn stelling dat buitenlands cultureel beleid in eerste aanleg een onderdeel van het algemene buitenlandse beleid is.

Als belangrijkste doelstelling van buitenlands beleid zie ik de handhaving en versterking van de eigen culturele identiteit, uiteraard met respectering van alle andere culturele identiteiten.

Dit verlichte eigenbelang komt in ons deel van de wereld onder meer ten goede aan de Europese cultuur in haar geheel, die nimmer alleen maar gebaat is met het behoud van haar pluriforme karakter.

Deze concentratie van aandacht op de eigen culturele identiteit betekent volstrekt geen cultureel isolationisme, noch een conservering van de *status quo*. Er heeft altijd een culturele uitwisseling plaatsgevonden en dat moet zo blijven. Samenwerking is dus gewenst en wel op voet van gelijkheid, en dat kan alleen als we eerst onze rechten en verplichtingen, en die van onze partners zo nauwkeurig mogelijk vastleggen.

3.2. Het primaat van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

Voor cultuurbeleid dat per definitie en qua inhoud een onderdeel is van het algemene buitenlandse beleid, dient de eerste verantwoordelijkheid bij de minister van Buitenlandse Zaken te liggen. Die verantwoordelijkheid omvat zowel de conceptie van het beleid als de uitvoering. De vakministers die verantwoordelijk zijn voor onderwijs, wetenschappen en de kunsten, dienen onder de coördinerende leiding van de minister van Buitenlandse Zaken concreet inhoud te geven aan het buitenlands cultureel beleid.

IV Culturele coëxistentie in Europa

1. Inleiding

In 1993 zullen de lidstaten van de EG het (kleine) 'Europa zonder grenzen' betreden. Een partiële bondsstaat, zo zagen wij, met een machtige centrale regering, de Europese Raad, een zware bureaucratie, de Europese Commissie, en een zwakke controle door het Europese Parlement. En met een 'grondwet', de Europese verdragen, die alleen het economische leven van de gemeenschap regelt.

2. Bedreigingen van de culturele identiteit

We stelden eerder vast (II.1.3.), dat culturele entiteiten *kwalitatief* gelijkwaardig zijn, maar dat in de *onderlinge* verhoudingen *kwantitatieve* factoren, als politieke en economische macht en bevolkingsomvang, een grote rol kunnen spelen ten nadele van de identiteit van de kleine(re) culturele eenheden. Die factoren kunnen in twee categorieën ondergebracht worden, economische en psychologische. Ze doen hun invloed overal ter wereld gevoelen, maar in de open binnengemeenschap die in 1993 in de EG zal ontstaan, is hun werking ten nadele van de culturele identiteit van de kleine(re) extra krachtig. Bovendien staan de culturele identiteiten van de lidstaten van de EG onder druk van de activiteiten van de Europese Commissie.

2.1. Marktverhoudingen

Hier speelt het probleem van *economy of scale*. Het gaat hier in het bijzonder om de grootte van de culturele markt. Het maakt nogal wat uit of wordt geproduceerd voor een markt van vele tientallen miljoenen, dan wel voor de ongeveer 20 miljoen Nederlands-sprekenden. Dat geldt vooral, maar zeker niet alleen, voor die culturele producten die taalgebonden zijn: boeken,

televisieprogramma's en ten dele ook films. Die hebben allereerst de handicap van de kleine afzetmarkt, te weten hoge produktiekosten. En willen we die produkten exporteren, dan moeten we ze eerst vertalen, wat de kosten extra verhoogt.

Wat men dan ook vaststelt, is een constante druk vanuit de grotere culturele markt op de kleinere. Om een sprekend voorbeeld te geven: in elke goede Nederlandse boekhandel is de hele wereldliteratuur verkrijgbaar, al dan niet in vertaling. Maar het is niet bepaald eenvoudig in een boekhandel in Parijs, Bonn of Londen een Nederlands boek op de kop te tikken. Met enig geluk vindt men een vertaling, maar een originele Nederlandse uitgave is vrijwel overal onvindbaar. Onze televisieprogramma's zijn volgestouwd met buitenlandse series. Zou er een Nederlandse serie in het buitenland lopen? Hetzelfde geldt op filmgebied. En dat is niet in eerste aanleg een kwestie van kwaliteit.

Ik kan niet genoeg benadrukken dat de al vaker genoemde niet op een verdragsbepaling gebaseerde bemoeienis van de Europese Commissie met de cultuur van de lidstaten, de bovenaangeduide handicap die kleine(re) leden hebben in hun cultureel-economische betrekkingen met de grote(re)n, te weten de voor hen uiterst negatieve werking van het marktmechanisme, alleen maar versterkt. Stel dat de vaste boekenprijs absoluut verboden wordt. De kleinere uitgevers van kwaliteitsboeken zullen daardoor in het hart getroffen worden, terwijl de groten, meestal in de grotere lidstaten te vinden, die tegenslag door hun gediversifieerde productie gemakkelijk zullen kunnen opvangen. Hetzelfde geldt voor de producenten van de televisieprogramma's en films. Niet alleen dat, verzwakte kleine producenten worden dan ook nog eens een gemakkelijke prooi voor overname door de groten. Onder de huidige regelgeving in de EG zijn geen voorzieningen om ongewenste overnames door het buitenland van onze culturele producenten, media, uitgevers en anderen, te voorkomen. Een ander voorbeeld is dat de Europese Commissie al enige tijd bezig is met de vraag of nationale steun(subsidie-)maatregelen niet in strijd zijn met het beginsel van de non-discriminatoire behandeling, dat in de EG-verdragen is vastgelegd als complement van het principe van de vrije concurrentie. Stel opnieuw dat op die vraag bevestigend wordt geantwoord. Dan hebben nationale overheden de keus om of de bestaande steunmaatregelen volledig af te schaffen, of alle onderdanen van de EG ervan te laten profiteren. Ook hier zouden de culturele producenten in de kleinere lidstaten hoe dan ook aan het kortste eind trekken.

Ik acht mij dan ook gerechtigd om de werking van het marktmechanisme, in combinatie met de toepassing van economische wetgeving op culturele goederen en diensten, een ernstig gevaar voor de culturele productie van de kleine(ren) en daarmee voor hun culturele identiteit, te noemen.

2.2. Psychologische factoren

Dat men bij pogingen om de culturele productie van kleinere landen uit te voeren - ik maak een uitzondering voor de beeldende kunsten, muziek en dans, die een groot grensoverschrijdend vermogen hebben - altijd tegen de stroom moet oproeien, heeft evenwel niet alleen economische oorzaken. 'Klein' moge dan in milieutermen wel 'mooi' zijn, maar klein heeft in de internationale culturele betrekkingen vaak de bijkleur van onbelangrijkheid. 'Kan uit Nazareth iets goeds voortkomen?' In de internationale betrekkingen heeft politieke en economische relatieve kleinte vaak ook een terugslag op de culturele *standing* van een land. Grotere culturen hebben een natuurlijke geringschatting voor de kleinere.⁹

2.3. Wat wordt bedreigd?

De culturele identiteit van met name de kleinere EG-partners zal bij verdere Europese integratie niet alleen onder toenemende druk komen te staan in het vlak van de cultuur in engere zin, maar ook in dat van de cultuur in ruimere en ruimste zin (II.1.1.1., 2. en 3.).

Hoe lang zal Nederland zelf vorm en inhoud van het voorbereidend en wetenschappelijk onderwijs kunnen vaststellen? De samenwerking van de ministers van onderwijs in de EG is nu nog vrijwillig. De vruchten worden evenwel niet altijd gelijkelijk verdeeld over de lidstaten. Dit blijkt bijvoorbeeld bij de tenuitvoerlegging van het veelgeprezen Erasmus-project, dat het doel nastreeft de mobiliteit binnen de EG van studenten in het hoger onderwijs te bevorderen. In de praktijk ziet men evenwel dat de universiteiten van landen met 'grote' talen er meer van profiteren dan die waar een taal met beperkte geografische spreiding de wetenschappelijke voertaal is.

Hoe lang zal het duren voordat de steun die onze kranten en (culturele) tijdschriften van overheidswege ontvangen om de pluriformiteit van onze geschreven media te waarborgen, door de Europese Commissie als strijdig met de beginselen van vrije concurrentie en non-discriminatoire behandeling wordt verklaard? Zullen onze regels die 'overvallen' in het bedrijfsleven voorkomen, standhouden ten opzichte van evengenoemde beginselen? We zagen dat onze culturele producenten bij voorbaat een zwakke(re) positie hebben dan hun concurrenten in grote landen. Onze traditionele tolerantie, zoals die onder meer tot uiting komt in ons drugs-, vreemdelingen-, vluchtelingen-, euthanasie- en abortusbeleid, zal die niet bedreigd worden door het tot stand komen van een *espace juridique*, een gemeenschappelijke wetgeving, in EG-verband?

Zouden de verworvenheden van onze sociale wetgeving, die tot de hoogst ontwikkelde in de wereld behoort, gehandhaafd kunnen worden wanneer na het

wegvallen van de binnengrenzen een vloedgolf van mede-Europeanen een beroep op ons systeem van sociale zekerheid zou doen? Zal onze milieu-wetgeving, die relatief geavanceerd is, naar beneden moeten worden bijgesteld omdat de overige EG-landen niet mee kunnen of willen komen? Het gaat ook hier, net als bij de andere voorbeelden, om facetten en beginselen van onze cultuur in de ruimste zin. Dat geldt ook voor ons politieke bestel. Wat zullen de gevolgen zijn voor de pluriforme parlementaire democratie zoals die zich in ons land heeft ontwikkeld, van de steeds verdergaande overdracht van politieke en economische soevereiniteit aan de centrale EG-organen?

Het lijkt me gewenst om bij het door EG-regeringen, en uiteraard de EG-organen, gepresenteerde beeld over de toekomst van de Europese Gemeenschap, kritische vragen te stellen.

3. Het Europa van de burger

Er wordt door de lidstaten en de centrale organen van de EG veel gesproken over het 'Europa van de burger'. Die burger moet een nieuwe mentaliteit krijgen, hij moet zich één gaan voelen met zijn EG-medeburgers, hij moet gaan denken en handelen als (klein-)Europeaan, zoals de Fries en de Limburger ook Nederlander zijn. Daarover is al heel wat geconfereerd, zijn al heel wat EG-rapporten geschreven. Wat daaruit aan ideeën is voortgekomen, blijft vooralsnog mager: een Europees paspoort bijvoorbeeld, bevordering van het vreemde-talenonderwijs en van grensoverschrijdend toerisme.

De Europese burger is nog veraf. De 'nationale' burger heeft het al moeilijk genoeg om niet reeds in eigen land te vervreemden. Zijn dagelijkse leven wordt - gelukkig is men zich daar niet elk ogenblik van bewust - beheerst door een netwerk van overheidsvoorschriften. Vooral in strak centralistisch geregeerde landen, waar maar weinig aan lagere overheden wordt gedelegeerd, en waar regionale culturen worden verwaarloosd of zelfs onderdrukt, is sprake van een vergaande mate van vervreemding tussen regeerder en geregeerde.

Het is niet zonder reden dat er diepe gevoelens van onbehagen bestaan in Schotland en Wales, in de Elzas, in Bretagne, in Occitanië en Catalonië en Friuli, een onbehagen dat in Baskenland, op Corsica en in Zuid-Tirol is doorgeslagen naar terrorisme. Deze onrust ontbreekt in landen met grote culturele verscheidenheid die op werkelijk confederale basis (II.1.7.) zijn gestructureerd: Zwitserland en de Bondsrepubliek. Hier ligt dan ook de sleutel tot de oplossing van de problemen die het cultureel samenleven in de Europese Gemeenschap met zich zal brengen.

Intussen wordt de burger in die Gemeenschap in steeds toenemende mate geconfronteerd met een super-regering en een super-bureaucratie, die voor hem absoluut naam- en gezichtsloos zijn, maar die wel steeds meer van de bemoeienissen van de nationale regeringen met zijn bestaan overnemen. De EG-boer kan al jaren geen stap doen of hij heeft te maken met in Brussel uitgevaardigde voorschriften. Nog meer afstand tot de regeerders dus, nog meer anonimiteit in de verhouding regeerder-burger. Nog meer machteloosheid bij de burger, wiens gekozen anonieme Europese volksvertegenwoordigers nauwelijks enige invloed kunnen uitoefenen op de super-regeermacht in het verre Brussel. En dat moet een Europese burgerzin opleveren? Het zal eerder tot Europese 'pleinvrees' leiden.

Er is maar één middel - ik zeg niet: om de Europese burger te ontwikkelen - om tenminste het onbehagen tegenover de centrale machten in de EG tot een minimum te beperken: laat ieder zijn eigen lokale, regionale en/of nationale cultuur behouden en versterken. Alleen de burger die is ingebed in de vertrouwde, de 'nestwarmte', van zijn eigen cultuur, zal in staat zijn het nieuwe Europa op ontspannen wijze tegemoet te zien.

4. Mogelijke oplossingen

Voor een oplossing van de problemen die de Europese integratie meebrengt voor de culturele positie van de lidstaten - met name de kleinere- en voor de Europese culturele identiteit zelf, behoeven we het wiel niet opnieuw uit te vinden, het is er al. De oplossing kan worden gevonden in een confederaal Europees cultureel bestel.

4.1. Een confederaal Europees cultureel bestel

We moeten vaststellen dat de gedachte van een confederatie haaks staat op de grondgedachte waarop de Europese (Economische) Gemeenschap is gebouwd, de federatie. Federatie beoogt eenwording onder een nieuw centraal gezag, terwijl de confederatie gekenmerkt wordt door vrijwillige samenwerking op basis van gelijkheid, met behoud van souvereiniteit op die gebieden waarop men autonoom¹⁰ wil blijven.

Dat die twee systemen evenwel zeer goed samen kunnen gaan, wordt in de praktijk bewezen door onder andere Zwitserland, de Bondsrepubliek Duitsland en Canada. Alle drie zijn federale staten, bondsstaten, met een centraal gezag op alle gebieden, behalve ... de cultuur. Op dat gebied zijn de samenstellende delen, respectievelijk de kantons, de deelstaten en de provincies, soeverein gebleven.

Zwitserland is het meest sprekende voorbeeld, omdat de overeenkomst met de EG-situatie het opvallendst is. Zwitserland heeft onmiskenbaar een nationale identiteit. Toch bestaat het uit 24 kantons die groepsgewijs behoren tot drie grote Europese culturen. Daarnaast is er nog een regionale cultuur, de Rhaeto-Romaanse. Het is staatkundig en economisch een federatie, ongeacht de officiële naam: *Confédération Helvétique*. Maar de kantons hebben een hoge graad van culturele zelfstandigheid en kunnen daardoor vreedzaam met en naast elkaar leven. In de Bondsrepubliek hetzelfde: een sterk centraal gezag (federatie), maar *Kulturhoheit* voor de *Länder* (confederatie). Dito in Canada. Aan ons lijstje kunnen ook de Verenigde Staten en België worden toegevoegd. In de VS heeft de federale regering geen directe bemoeienis met cultuur (in engere zin). In België is de recente staatsvorming nog niet helemaal uitgekristalliseerd, maar nu al is duidelijk dat Vlaanderen en de Franstalige gemeenschap in het culturele vlak (in uitgebreide zin) elk vrijwel geheel soeverein zijn. Dit geldt ook voor de kleine Duitstalige gemeenschap.

Kortom, het ontbreekt niet aan inspirerende voorbeelden voor een confederaal cultureel Europa. Een dergelijke confederatie is per definitie intergouvernamenteel en niet supranationaal. Zij zou komen naast de supranationaal georganiseerde economische EG, en de ook nog overwegend intergouvernamenteel gestructureerde Europese Politieke Samenwerking (EPS) in de EG. Het intergouvernamentele karakter van een Europese culturele confederatie van EG-landen, zou de mogelijkheid bieden tot uitbreiding met Europese niet-EG landen.

4.2. Een Europees cultureel handvest

Alle afspraken tussen staten of groepen van staten dienen in een overeenkomst vastgelegd te worden. Zo stel ik mij als 'grondwet' van de beoogde confederatie een Europees cultureel handvest voor, een bindende 'gedragscode', die enerzijds de rechten en verplichtingen van de lidstaten in hun onderlinge culturele verkeer regelt, en anderzijds de (beperkte) bevoegdheden van de bestuurlijke organen van de EG op cultureel gebied vastlegt.

Een handvest als bedoeld zou het begrip 'cultuur' moeten afbakenen en moeten vastleggen dat goederen en diensten die aan dat begrip beantwoorden, een karakter *sui generis* hebben, en derhalve niet onderworpen zijn aan de economische regelgeving van de EG.

In het handvest zou verder gedetailleerd vastgelegd moeten worden welke gebieden tot de soevereiniteit van de lidstaten blijven behoren. Daaronder moeten vallen de cultuur in ruimere zin (II.1.1.2.) en de bedreigde terreinen die ik in IV.2.3. heb beschreven, voorzover daarvoor geen bevredigende

gemeenschapsregeling getroffen kan worden. Deze opsomming is niet uitputtend.

We hadden het zoëven over de onderlinge rechten en verplichtingen van de lidstaten. Ik denk daarbij onder meer aan regels voor positieve discriminatie van de kleinere culturele eenheden, bijvoorbeeld door de grotere organisatorische en/of financiële verplichtingen op te leggen ter vergemakkelijking van de export van de cultuurprodukten en -diensten van de kleinere. Om een voorbeeld te geven: subsidiëring van de eigen uitgevers etcetera. die vertalingen van literatuur, wetenschappelijke werken, toneelwerken, films en televisieprogramma's uit kleinere cultuurgebieden willen uitbrengen.

Een handvest zou eveneens de competentie van de Raad van Ministers en de Europese Commissie op cultureel gebied dienen af te bakenen. Het valt namelijk niet te ontkennen dat er in een geïntegreerd Europa culturele taken te verrichten zijn die of de bevoegdheid of de draagkracht van de afzonderlijke lidstaten te boven gaan. Ik denk bijvoorbeeld aan de voorbereiding en uitvoering van culturele manifestaties binnen de EG die de gehele gemeenschap omvatten, of aan gemeenschappelijke culturele EG-manifestaties in landen buiten de EG. Hier ligt een taak voor de Europese Commissie.

Een Europees handvest tenslotte, zou ook bepalingen kunnen bevatten over de relatie tot niet-Europese culturen. Het zou bijvoorbeeld richtlijnen kunnen geven ten aanzien van de culturele dimensie van ontwikkeling (Hoofdstuk V). En het zou zich bezig kunnen houden met de verhouding groot-klein op wereldschaal. Welke maatregelen kan men treffen om de invoer van de goedkoop geproduceerde Amerikaanse massacultuur zo te reguleren dat onze Europese culturele productie er niet door wordt ondermijnd. Ik zeg dit ook in de richting van degenen die menen dat de aantasting van de Europese identiteit door de overweldigend sterke Amerikaanse cultuurmarkt een veel groter probleem is dan het behoud van de afzonderlijke Europese culturele identiteiten. Het gaat hier echter om een situatie waarin over de hele linie *big fish eat small fish*. Dat geldt allereerst binnen Europa, maar de in komen de groteren in Europa zelf in de knel door het nog sterkere Amerikaanse cultuur-economische overwicht. Laten we eerst onze binnen-Europese culturele betrekkingen regelen. Dan staan we sterker in de confrontatie met de Amerikaanse massacultuur.

Aan het slot van de vorige paragraaf opperde ik de mogelijkheid van toetreding van niet-EG-landen tot de culturele confederatie van EG-landen. Of die mogelijkheid bestaat zal niet alleen afhangen van de inhoud van het culturele handvest, maar ook van de structuur.

Men zou zich een handvest kunnen voorstellen waarin de specifieke verhoudingen tussen de EG-lidstaten en de bevoegdheden van de Europese bestuursorganen in een aparte afdeling worden behandeld, terwijl in een andere afdeling algemene beginselen en regels zodanig worden vastgelegd, dat niet EG-landen zich als geassocieerd lid bij de culturele confederatie van EG-lidstaten kunnen aansluiten. Zo'n constructie lijkt evenwel niet erg aantrekkelijk voor de niet-EG-landen.

Vandaar dat het eerder voor de hand ligt dat de EG-landen hun onderlinge culturele betrekkingen en de bevoegdheden van de EG-organen op dat terrein in een afzonderlijke confederale overeenkomst regelen, en dat daarnaast een algemeen geldend Europees cultureel handvest wordt opgesteld dat de EG-landen en de overige Europese landen, ook die in Midden- en Oost-Europa, kunnen aanvaarden. Het initiatief tot een dergelijk algemeen Europees cultureel handvest zou beter door de Raad van Europa dan door de EG-landen genomen kunnen worden. We concludeerden al eerder (in II.3.3.) dat de Raad van Europa op grond van zijn statuut, zijn opzet en zijn deskundigheid het best is toegerust voor het voorbereiden en ten uitvoer leggen van brede Europese culturele samenwerking.

Ten aanzien van de idee van een algemeen Europees cultureel handvest, onder te brengen bij de Raad van Europa, zal men mij wellicht tegenwerpen dat een eerdere poging daartoe is mislukt. In 1976 besprak de in Athene gehouden 'Conferentie van de Europese Ministers verantwoordelijk voor de cultuur' (II.3.1.1.) de mogelijkheid van een handvest waarin de culturele doelstellingen van onze samenleving zouden worden vastgelegd, als uitgangspunten voor cultureel beleid. Men zag hier later vanaf omdat men, mijns inziens terecht, bang was dat zo'n instrument als een aantasting van de culturele autonomie van de lidstaten zou worden ervaren. Wel aanvaardden de ministers in 1984 in Berlijn een 'Europese verklaring' over de culturele doelstellingen die elke overheid in eigen land kon toepassen. Genoemd werden onder meer: behoud en verrijking van cultureel erfgoed; recht op onderwijs en vorming; vrijheid van meningsuiting; bevordering van brede deelneming aan het culturele leven en van Europese solidariteit. Deze korte samenvatting geeft al aan dat het hier om een heel andere benadering ging dan ik voorsta. Bij het niet tot stand gekomen handvest en het slappe aftreksel ervan dat in de Berlijnse verklaring is neergelegd, beoogde men het vastleggen van algemene doelstellingen. Mijn idee laat daar wel ruimte voor, maar is in de eerste plaats juist gericht op de bescherming van de culturele souvereiniteit van de afzonderlijke deelnemende landen.

In afwachting van de totstandkoming van een Europees cultureel handvest zouden Europese landen alvast samenwerkingsvormen op cultureel terrein op beperkte schaal en met beperkte doelstellingen kunnen ontwikkelen. Als voorbeeld zou kunnen dienen het samenwerkingsverband dat in 1988 op initiatief

van de BRT, de kleinere Europese omroepen, te weten die van België, Nederland, Finland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Ierland, Zwitserland, Oostenrijk, Portugal en Griekenland, zijn aangegaan. Hun doel is coproductie, copromotie en cofinanciering. Het initiatief, DAVID genaamd (*Development of the Audiovisual Identity*), is ontsproten aan beduchtheid dat de regelgeving die in Brussel wordt uitgewerkt om de productie van eigen Europees televisiemateriaal te bevorderen, ertoe zal leiden dat zij in plaats van met Amerikaanse, met meer producten uit het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, de BRD, Italië en Spanje overstromd zullen raken. Die landen immers produceren het goedkoopst en staan financieel het sterkst.

5. Naar een Europa der regio's?

Wanneer we de ontwikkeling van de EG op lange termijn in ogenschouw nemen, lijkt het niet onzinnig de mogelijkheid onder ogen te zien dat de huidige en toekomstige lidstaten, in het voortgaande proces van overdracht van soevereiniteit aan supranationale en intergouvernementele gemeenschapsorganen, als staten langzaam zullen opgaan in een groter geheel. Deze ontwikkeling heeft zich immers ook voltrokken in ons eigen land - de Republiek der Verenigde Nederlanden was in feite een statenbond -, in de Verenigde Staten (let op 'staten'), in Duitsland en in Zwitserland. Sommige nationale staten zullen zich ongetwijfeld lang blijven verzetten, maar gegeven het feit dat de EG vandaag de dag in economisch opzicht al voor een groot deel een bondsstaat is, zal de stroom in die richting hoe langer hoe sterker worden.

Ik heb eerder betoogd dat het hiermee gepaard gaande identiteitsverlies van de onderscheiden lidstaten alleen opgevangen kan worden door handhaving en verdere vrijwaring van de culturele identiteit. Nu zijn er maar weinig Westeuropese landen waar de grenzen precies afgestemd een enkele culturele entiteit omsluiten, of de hele entiteit. Om bij de eigen situatie te blijven: we erkennen binnen onze grenzen de aparte Friese culturele entiteit, maar tezelfdertijd omvat het grotere Nederlandse cultuurgebied ook de Vlaamse Gemeenschap. Frankrijk herbergt binnen zijn grenzen een niet gering aantal culturele entiteiten of delen daarvan, die bepaald niet Franstalig zijn: Frans Vlaanderen, een stukje Nederlands cultuurgebied¹¹, de Bretonse, Occitaanse en Corsicaanse entiteiten en delen van de Duitse, Baskische en Catalaanse culturele entiteiten.

Het is niet erg waarschijnlijk dat die culturen, die zich nu nog binnen een centralistisch geregeerde staat moeten schikken naar de meerderheidscultuur, dat ook nog zullen doen in een 'Europa der culturen', waarin het nationale centrale gezag alleen nog maar binnenlandse bestuurlijke bevoegdheden heeft overgehouden. In Vlaanderen gaan nu al stemmen op die of voor volledige

zelfstandigheid, of voor aansluiting bij Nederland pleiten. In Schotland krijgt een afscheidingsbeweging op dit moment groeiende aanhang. Wat er op Corsica leeft weten we al jaren; dito in Baskenland.

Ik durf hier geen voorspellingen te doen, maar waag het te betwijfelen of de huidige staatkundige grenzen van de lidstaten, als die na voltooiing van het Europese integratieproces deelstaten of provincies of kantons van de EG-bondsstaat zijn geworden, onaantastbaar zullen blijven.

Met andere woorden: de huidige nationale binnengrenzen in de EG zouden wel eens vervangen kunnen worden door dan administratief genoemde binnengrenzen, die een ander verloop hebben, doordat zij culturele entiteiten in plaats van (vroegere) staatsentiteiten omsluiten.

V De culturele dimensie van ontwikkeling

De culturele dimensie van ontwikkelingssamenwerking is naar mijn mening onderdeel van buitenlands cultureel beleid.

De culturele betrekkingen die de geïndustrialiseerde landen met een groot aantal ontwikkelingslanden onderhouden, hebben een bijzonder karakter, zowel naar vorm als naar inhoud. Het gaat hier niet om specifieke culturele overeenkomsten zoals die met andere landen zijn gesloten. In de samenwerkingsovereenkomsten op ontwikkelingsgebied komt het woord cultuur meestal zelfs niet eens voor. Maar inhoudelijk gaat elk donorland tegenover de ontwikkelingspartner wel degelijk vérstreckende verplichtingen op cultureel gebied aan. We stuiten hierop het vraagstuk van de 'culturele dimensie van ontwikkeling', een probleem dat als zodanig nog maar sedert kort wordt onderkend, en waarmee in het ontwikkelingsbeleid van zowel donorlanden als ontwikkelingslanden nog steeds onvoldoende rekening wordt gehouden.

Sedert tientallen jaren heeft bij de planning voor de ontwikkeling van achtergebleven landen en regio's de financieel-economische en technologische ontwikkeling vooropgestaan, sterker nog, een monopolie-positie ingenomen. Slechts langzaam ontstond het inzicht dat die financieel-economische en technologische ontwikkeling zich niet op een neutrale en autonome wijze afspeelt, maar dat ontwikkeling plaatsgrijpt in een gegeven sociaal-cultureel kader, dat door die ontwikkeling wordt beïnvloed, maar dat op zijn beurt ook die ontwikkeling beïnvloedt. Dit is tientallen jaren aan de ontwikkelaars aan beide kanten van de lijn voorbijgegaan. Zelfs vandaag de dag nog wordt in de zogeheten 'Strategie' voor het derde ontwikkelingsdecennium, het fundamentele VN-document waarin het ontwikkelingsbeleid tot de jaren negentig toe is vastgelegd, het woord cultuur nauwelijks genoemd. Een paar keer slechts, terzijde en steelsgewijs, als ware het een onvertogen woord. In het officiële ontwikkelingsbeleid van de meeste donor- en ontvangende landen ontbreekt dan ook tot op de dag van vandaag de notie van de culturele context, de culturele dimensie, van ontwikkeling. En toch staat of valt het succes van

ontwikkelingshulp, vooral van projecthulp, met het al dan niet rekening houden met die dimensie. Twee voorbeelden ter illustratie, een uit de macro-, en een uit de micro-ontwikkelingswereld.

Daar is om te beginnen het geval Iran. De toestand waarin zich dat land bevindt is het rechtstreekse gevolg van het feit dat het regiem van de Sjah, daarin om velerlei redenen gesteund en gestijfd door zijn westelijke partners, met name de Verenigde Staten, gepoogd heeft een puur westers ontwikkelingsmodel op te leggen aan een land welks sociaal-culturele ondergrond daar absoluut niet op berekend was. Daardoor is die door de regering opgelegde economische bovenbouw door de sociaal-culturele 'vloer' gezakt. Met de gevolgen van deze letterlijk fatale misrekening zit niet alleen Iran opgescheept.

Een ander - waarschijnlijk genoegzaam bekend - voorbeeld, ditmaal uit de kleinschalige ontwikkelingspraktijk. Men bedenke dat dit soort van situaties zich duizenden keren voordoet. In een dorp in India, maar het mag ook ergens in Afrika zijn, wordt een waterleiding aangelegd. Op het moment dat het heldere leidingwater via bamboe- of plastic buizen het dorp binnenstroomt wordt er feest gevierd. Behalve door de vrouwen van het dorp. Want die zien zich op pijnlijke wijze haar 'sociale centrum', de gemeenschappelijke bron of waterput, ontnomen, de enige erkende mogelijkheid om tenminste een keer 's daags het huis te verlaten.

Het is niet goed verklaarbaar waarom het zo lang geduurd heeft eer men is gaan inzien dat ontwikkelingshulp rekening dient te houden met bestaande sociale en culturele patronen en structuren. Het verlenen van ontwikkelingshulp zonder grondige kennis van de sociaal-culturele context is als het toedienen van medicijnen waarvan men de bijwerkingen niet kent, aan een patiënt wiens algemene conditie men niet heeft onderzocht. Ontwikkelingsprojecten zouden niet mogen worden uitgevoerd, noch door het ontvangende, noch door het hulpverstreckende land, wanneer ze niet zijn getest op hun sociaal-culturele consequenties.

En nog steeds is voor de meeste westerse donorlanden de culturele dimensie geen uitgangspunt in hun ontwikkelingsbeleid, met uitzondering van de Bondsrepubliek en, in geringere mate, de Verenigde Staten en Canada. De resultaten zijn er dan ook naar. Om bij eigen land te blijven: van de vijf miljard die Nederland per jaar aan ontwikkelingshulp besteedt, gaat ruwweg twee miljard naar bilaterale activiteiten. Van die twee miljard gaat het leeuwendeel naar projecthulp. Nu blijkt uit gegevens die de minister in 1984 aan het parlement verstreckte, dat over een reeks van jaren een derde van de projecten, goed voor tweederde van het geld voor projecthulp, volledig is mislukt. Zeker is dat een groot deel van de mislukkingen te wijten is aan onvoldoende inbedding van de projecten in de lokale, regionale of nationale sociaal-culturele structuur van het ontvangende land. Daarbij gaat het niet alleen om het verspilde geld:

hoeveel sociale en culturele structuren in ontwikkelingslanden zullen er door al die mislukte projecten zijn ontworpen of zelfs verdwenen, zonder dat er iets positiefs voor in de plaats is gekomen?

De UNESCO heeft wel vroeg oog gehad voor de culturele aspecten van ontwikkeling. Al in de jaren zeventig hadden de ministers van cultuur in de Aziatische, Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse regio's aanbevelingen geformuleerd voor 'endogene' ontwikkeling, wat neerkwam op een ontwikkelingsconcept waarin de eigen sociaal-culturele identiteit zou worden gevrijwaard. Reeds de in 1970 door de UNESCO in Venetië georganiseerde wereldconferentie inzake cultureel beleid, pleitte voor deze aanpak. Twaalf jaar later deed een vervolgonferentie in Mexico hetzelfde, maar nog steeds voelen slechts weinige regeringen in donor- en ontvangende landen zich geroepen de culturele dimensie in hun planning te betrekken. Het feit dat de leidende kringen in ontwikkelingslanden door hun opleiding en hun streven naar snelle resultaten sterk gefixeerd zijn op westerse (kapitalistische of socialistische) ontwikkelingspatronen, zal hier niet vreemd aan zijn, evenmin als bureaucratische versterking in de donorlanden. In beide gevallen werkt ook negatief het achterblijven van traditionele denk- en gedragspatronen bij de snelle technologische ontwikkelingen (*cultural lag*).

In het midden van de jaren tachtig leek er ten aanzien van de culturele dimensie in het hulpbeleid van de EG-landen een doorbraak plaats te vinden. De derde overeenkomst die de EG afsloot met die ontwikkelingslanden die vroeger koloniën waren van één van de lidstaten, de zogeheten Lomé III-overeenkomst (eind 1984), bevatte niet alleen een apart hoofdstuk over de sociaal-culturele dimensie van ontwikkeling, maar ook één over de versterking van de culturele identiteit van ontwikkelingslanden. Tot dusverre evenwel zijn deze beginselen nog niet toegepast, niet door de Europese Commissie als uitvoerder van Lomé III, noch, met uitzondering van de Bondsrepubliek, door de lidstaten in het bilaterale vlak.

Volledigheidshalve maak ik nog melding van een vorm van culturele hulpverlening die niet altijd verbonden is met een beleid waarin de culturele dimensie van ontwikkeling wordt gerespecteerd. Het gaat om technische of financiële hulp voor afzonderlijke culturele projecten: het restaureren van een tempel die veel toeristen trekt, het op- en invullen van een museum, het doen herleven van een met ondergang bedreigd kunst(hand)werk, en dergelijke. Uiteraard nuttig, maar wanneer niet in een beleid ingebed dat de culturele dimensie als uitgangspunt heeft, voor het hulp ontvangende land nauwelijks van belang voor het behoud en de versterking van zijn culturele identiteit.

Hetzelfde geldt, tenslotte, voor hulpverlening op het gebied van onderwijs en wetenschap. Hulp in die sector kan alleen effect op lange termijn bereiken

wanneer men er zich van vergewist of de gestelde doeleinden wel sporen met de culturele structuren en ontwikkelingen in het ontvangende land.

VI Het instrumentarium voor buitenlands cultureel beleid

1. Algemeen

De middelen waarmee het buitenlands cultureel beleid wordt voorbereid en ten uitvoer wordt gelegd, met een term uit het ambtelijke jargon de 'beheersstructuur' genoemd, verschillen van land tot land in onderdelen, maar veel minder in hoofdlijnen. Het gaat immers om de voorbereiding en uitvoering van regeringsbeleid en de kanalen waarlangs dat gebeurt zijn voor de meeste landen met elkaar vergelijkbaar.

Uitgangspunt voor elke beheersstructuur is dat de regering het beleid in hoofd- en soms ook in bijzaken, vastlegt. Ogenscheinlijk is er groot verschil tussen een systeem waarin de regering zich ook met de uitvoering belast en een waarin het die uitvoering, al dan niet met bijzaken van beleid, aan een quasi-autonoom lichaam toevertrouwt. Helemaal onafhankelijk is zo'n orgaan evenwel nooit, omdat het nu eenmaal gebonden is aan de door de regering voorgeschreven beleidslijnen. In feite komt het verschil dan ook neer op een vormverschil. Het eerste stelsel wordt gevolgd door onder meer Nederland, de Belgische gemeenschappen, Denemarken, Spanje en Italië, het tweede vindt men in het Verenigd Koninkrijk, in de Bondsrepubliek Duitsland en in Frankrijk. Daar kunnen gradaties van onafhankelijkheid van de met de beleidsuitvoering belaste instituten vastgesteld worden. De *British Council* heeft formeel een grote mate van autonomie, maar die wordt in feite sterk ingeperkt doordat de Britse regering op alle niveaus van de organisatie haar eigen mensen heeft zitten. Qua opzet met de *British Council* te vergelijken is het *Zweeds Instituut*. Bij het Westduitse *Goethe Institut* voor culturele uitwisseling, en zijn pendant voor wetenschappelijke uitwisseling, de *Deutscher Akademischer Austauschdienst*, is de organisatorische band met de regering losser. De *Alliance Francaise* heeft een beperkte opdracht (taal- en cultuurcursussen) en is sterk gebonden aan de overheid. Maar of de touwtjes nu wat losser of strakker zitten, uiteindelijk zijn al deze instellingen gebonden aan de opvattingen van de centrale overheid, die in

laatste instantie het machtsmiddel van de subsidiekraan - de voornaamste of zelfs enige bron van inkomsten - kan hanteren wanneer haar het uitvoeringsbeleid van het nationale instituut niet bevalt.

Het maakt dan ook naar mijn mening niet zoveel uit of men de uitvoering van het buitenlandse cultureel beleid aan de (inter-)departementale ambtenarij, dan wel aan een semi-onafhankelijk instituut overdraagt. Tegen het ambtelijk systeem kan ingebracht worden dat de aan de bureaucratie inherente competentiestrijd de tenuitvoerlegging van het beleid kan bemoeilijken. Dat gebeurt op alle niveau's van departementale en interdepartementale activiteiten. De vraag is alleen, of de meergenoemde instituten vrij zijn van die strubbelingen: bureaucratie komt ook daar voor. Ten gunste van een ambtelijke opzet pleit de grotere mate van objectiviteit waarmee het beleid daar wordt uitgestippeld en uitgevoerd. Ook ambtenaren hebben hun persoonlijke voorkeuren, maar die worden min of meer in evenwicht gehouden door een dicht netwerk van politieke en ambtelijke *checks and balances*. Dat is vooral van belang bij de beantwoording van de vraag wie wel en wie niet zal mogen profiteren van de, hoe dan ook beperkte, overheidsgelden. In het betreffelijk besloten circuit van een (semi-)autonoom lichaam ligt nepotisme en willekeur wellicht nog eerder voor de hand dan in het interdepartementale ambtelijke bestel.

Voorwaarde voor het redelijk functioneren van een departementaal ambtelijk apparaat is wel, dat er op het desbetreffende terrein een duidelijke hiërarchie bestaat, met een top die knopen kan en wil doorhakken. Voor interdepartementale samenwerking is het nodig dat er een coördinator wordt aangewezen met een duidelijk mandaat, die tegenstrijdige belangen weet te verzoenen en als dat onmogelijk blijkt een besluit voor eigen verantwoordelijkheid kan en wil nemen.

1.1. De ministeries

1.1.1. Beleidsvoorbereiding

Aan de top van de beheersstructuur, zo zagen we, staan één of meer ministeries die belast zijn met de voorbereiding van dat beleid en, bij afwezigheid van een centraal instituut, ook met de tenuitvoerlegging ervan. Wanneer er meer dan één departement in het spel is, is een redelijk efficiënte samenwerking alleen gewaarborgd wanneer de onderlinge gezagsverhoudingen duidelijk zijn gemarkeerd.

Elke bureaucratie heeft de natuurlijke neiging braakliggend terrein in beheer te nemen en grijze zones tussen competentievelden te penetreren. Het gaat er dus om de grijze zones zo klein mogelijk te houden en nog onontgonnen terreinen zo snel mogelijk aan een vaste beheerder toe te wijzen. De daarbij noodzakelijke coördinerende taak komt in het vlak van buitenlandse cultureel beleid op logische

gronden toe aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Immers, zoals we vaststelden: buitenlands cultureel beleid is een onderdeel van algemeen buitenlands beleid. Nergens wordt dat duidelijker geformuleerd dan in de opeenvolgende memories van toelichting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Bondsrepubliek. Daar leest men jaar na jaar dat buitenlands cultureel beleid een van de 'dragende pilaren' is van het buitenlands beleid, 'naast het veiligheidsbeleid' (NAVO, Oost-West) 'en het economisch beleid'. Een heldere formule, die geen dode letter blijft, want de Bondsrepubliek besteedt jaarlijks zo'n twee miljard D-Mark aan buitenlands cultureel beleid in de ruimste zin.

Uitgaande van het feit dat het Ministerie van Buitenlandse Zaken de hoofdverantwoordelijke is voor buitenlands cultureel beleid, moet men vervolgens vaststellen dat dat ministerie ook de eerste verantwoordelijkheid draagt voor het bepalen van de hoofdlijnen van dat beleid. Het kan zich daarbij laten adviseren door de zogeheten vakministeries. Deze moeten immers, samen met het 'veld' (VI.1.1.2.2.), de concrete inhoud van het beleid leveren. Het gaat hier in eerste aanleg om de ministeries voor ontwikkelingssamenwerking, cultuur, onderwijs en wetenschappen, maar ook andere kunnen bij de vaststelling en tenuitvoerlegging van het beleid betrokken worden. Ik denk dan aan de ministeries belast met economische zaken, met jeugd- en sportzaken, de ministeries verantwoordelijk voor emancipatie-problemen, die voor het beleid met betrekking tot allochtone minderheden (zie III.1.7.), en aan andere, die zich op ad-hoc basis op het terrein van de buitenlandse culturele betrekkingen begeven. Wanneer het ministerie dat het beleid in eerste aanleg vaststelt en de tenuitvoerlegging coördineert, het Ministerie van Buitenlandse Zaken, zijn taak goed verstaat en uitvoert, is een geïntegreerd buitenlands cultureel beleid het resultaat. Ik versta daaronder een beleid dat evenwichtig is samengesteld op grond van alle motieven en aanleidingen die een rol spelen (III.1.), dat een evenwichtige rolverdeling en coördinatie tussen de betrokken departementen inhoudt, waarin multilaterale en bilaterale activiteiten op elkaar worden afgestemd, dat het binnenlandse aanbod evenwichtig verdeelt over de buitenlandse vraag en omgekeerd, en dat de beschikbare middelen aan geld en personeel inzet in van tevoren vastgestelde prioriteitsgebieden, geografische en inhoudelijke. Alleen zo'n geïntegreerde aanpak verdient de naam 'beleid'.

1.1.2. Tenuitvoerlegging van beleid

1.1.2.1. Interne organisatie

De organisatorische hoofdvarianten bij de tenuitvoerlegging van beleid zijn de volgende.

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken houdt

a) de tenuitvoerlegging (grotendeels) in eigen hand (Frankrijk),

- b) delegeert die (voor een belangrijk deel) aan één instituut (Verenigd Koninkrijk, Zweden), of aan enkele (Bondsrepubliek),
- c) delegeert die geheel of gedeeltelijk aan de vakministeries.

Dit is een wat geschematiseerde voorstelling van zaken; er zijn allerlei varianten, die ook bestaan in de zojuist als voorbeeld genoemde landen. Nederland - waar men niet van een beleid in eerder aangeduide zin kan spreken - vertoont op organisatorisch terrein een onduidelijke verdeling van verantwoordelijkheden. Op de Nederlandse situatie kom ik in het volgende hoofdstuk nader terug.

Centrale instituten krijgen van overheidswege een bepaalde organisatiestructuur opgelegd; departementen daarentegen zijn vrij zich op het onderhavige terrein intern te organiseren. Al naar gelang het belang dat ze aan het beleidsterrein in kwestie hechten, kunnen ministeries van buitenlandse zaken de taak intern opdragen aan een directoraat-generaal (Frankrijk), een directoraat, of een bureau (Nederland, al staat dat onder leiding van een ambassadeur, wat het een zekere uitzonderingspositie geeft). Ook de vakdepartementen kunnen een verscheidenheid aan organisatievormen vertonen op het gebied van buitenlands cultureel beleid.

1.1.2.2. Betrekkingen met het veld

Hoe de departementen zich ook organiseren om hun internationale taken uit te voeren, voor alle geldt dat zij evenals de centrale instituten, daarvoor in hoge mate afhankelijk zijn van het veld. Wat is dat, het veld? Het begrip omvat personen en instellingen die cultuur scheppen of overdragen. Dat zijn derhalve de scheppende en uitvoerende kunstenaars, op alle terreinen, de wetenschappers, het onderwijs in al zijn geledingen, de geschreven en audio-visuele media, de uitgeverij, de sport- en jeugdverbanden, de welzijnssector, kortom al degenen die werkzaam zijn in het vlak van de cultuur in ruimere of ruimste zin (II.1.1.2. en 3.).

In democratische landen is de medewerking van het veld in beginsel vrijwillig, hoewel (extra) subsidie wel eens als lokaas of stok achter de deur kan dienen. Wil de samenwerking tussen departementen en het veld optimaal zijn, dan zijn goede onderlinge verhoudingen vereist. Die worden ongetwijfeld bevorderd door ruime kennis van het veld bij de betrokken departementen en goede kennis bij het veld van de buitenlandse vraag en de subsidiemogelijkheden. Deze kennis moet door de vakministeries worden aangedragen: het gaat immers om hun werkterreinen. Bij de meeste ministeries van buitenlandse zaken schort het aan die gedetailleerde kennis, omdat het veld nu eenmaal te groot is om door het gewoonlijk kleine aantal op die ministeries werkzame 'cultuur-ambtenaren' bestreken te worden. Ik ben dan ook van oordeel dat een ministerie van buitenlandse zaken, tenzij het daartoe volledig is toegerust zoals in Frankrijk, zijn uitvoerende taak dient te beperken tot coördinerend toezicht en kleinere aanvullende activiteiten.

1.1.2.3. De concrete inhoud van buitenlands cultureel beleid

Wat de bilaterale culturele samenwerking betreft geven de teksten van de bijgevoegde overeenkomsten met respectievelijk een Westeuropees buurland, een ontwikkelingsland (waarmee weliswaar bijzondere banden worden onderhouden) en een Oosturopees land, een goed overzicht van wat er min of meer routineus aan samenwerking plaatsvindt. Er kunnen in het bilaterale vlak echter ook niet-routineuze culturele projecten en programma's voor kortere of langere tijd worden opgezet, waarin al dan niet is voorzien in de samenwerkingsovereenkomsten. Dat kunnen zijn grote tentoonstellingen, of series van kleinere, bijzondere wetenschappelijke manifestaties of uitwisselingen, of, en dat komt vaak voor, grote en over een langere periode lopende manifestaties die beogen een zo breed mogelijk beeld van de cultuur van het uitzendende land te geven. Meestal gepresenteerd onder titels als *Nederlandse culturele weken in ...*, of *Kunst en cultuur uit ...*. Deze grote manifestaties vergen soms jaren van voorbereiding, en kunnen dan ook moeilijk in een meestal tot drie jaar beperkte samenwerkingsovereenkomst worden opgenomen. In de meeste gevallen vinden zij plaats op basis van reciprociteit. Meestal ook worden de totale kosten verdeeld over de twee landen. Bij manifestaties die over en weer plaatsvinden gebeurt dat veelal door vereffening. De normale praktijk is dat door het Ministerie van Buitenlandse Zaken vooraf toestemming wordt gegeven voor tijd en plaats van de manifestatie, en dat deze technisch wordt voorbereid door de vakdepartementen, onder het coördinerend oog van Buitenlandse Zaken.

Ook het multilaterale buitenlandse culturele beleid wordt vrijwel overal geconcipeerd onder leiding van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit beleid heeft geen praktische uitwisseling op cultureel terrein als hoofddoel, maar overleg over beginselen op velerlei gebied van internationale culturele samenwerking en hun praktische uitwerking in verdragen en andere overeenkomsten. Daarover wordt interdepartementaal overleg gevoerd, op grond waarvan of de nationale permanente vertegenwoordiger bij de organisatie in kwestie, of een onderhandelingsdelegatie, een door de regering goedgekeurde instructie ontvangt, die bij onderhandelingen als een minder of meer bindende richtlijn dient. Voor mogelijke onderwerpen moge ik verwijzen naar de eerder gegeven taakomschrijvingen van de betreffende internationale organisaties (EG:II.2.1.; Raad van Europa:II.3.1.1.; OESO:II.3.2.1.; UNESCO:II.3.2.2. en CVSE:II.3.2.3.).

1.1.2.4. Financiering

De verdeling van de uitvoeringskosten van buitenlands cultureel beleid over de ministeries verschilt aanzienlijk van land tot land en wel naar gelang van het aandeel dat elk ministerie in de concrete invulling heeft. Elke minister beslist vervolgens over het bedrag dat hij voor buitenlands cultureel beleid wil reserveren. De ministers onderling en die van financiën houden er wel een oogje op dat de verhoudingen niet al te scheef komen te liggen. Het centrale instituut is

voor zijn vaste inkomsten afhankelijk van de overheid, in casu opnieuw van de bedragen die elk ministerie als subsidie verleent. Sommige instituten verwerven aanvullende financiering door giften van bedrijfsleven, andere instellingen, of particulieren.

De omvang van de totale financiering hangt niet alleen van de grootte van een land af, maar in eerste aanleg van het belang dat de centrale overheid aan buitenlands cultureel beleid hecht. Zo zijn de bedragen die op de Amerikaanse federale begroting zijn vrijgemaakt voor culturele activiteiten in het buitenland miniem, niet te vergelijken met die van de Bondsrepubliek en Frankrijk. Nederland staat, in absolute cijfers (enkele tientallen miljoenen guldens) en gerekend per hoofd van de bevolking, heel laag op de ladder.¹²

1.2. Centrale instituten

We moeten een onderscheid maken tussen enerzijds centrale instituten van de overheid, welke zetel zich in het land zelf bevindt en anderzijds in het buitenland gevestigde wetenschappelijke en culturele instituten. De laatste zijn, wanneer er in het moederland een centraal instituut bestaat, bijna altijd dependances van dat centrale instituut. Centrale instituten en hun vestigingen in het buitenland, worden uitsluitend met de uitvoering van bilateraal cultureel beleid belast. Hun taak komt derhalve grotendeels overeen met die op dat terrein van de ministeries en met die van de diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland (zie hieronder VI.1.3.).

1.3. Ambassades en consulaten(-generaal)

Belangrijke instrumenten voor de uitvoering, en soms ook de voorbereiding, van culturele projecten in het buitenland, zijn de ambassades en consulaten(-generaal). Ambassades in landen waarmee intensieve culturele betrekkingen worden onderhouden, beschikken over een aparte afdeling voor culturele zaken, die vaak ook belast is met de algemene voorlichting over het land van herkomst en met de relaties met de pers in het land van vestiging. Daar waar het werk minder veelomvattend is, wordt meestal volstaan met een enkele ambtenaar voor cultuur (cultureel attaché), die vaak ook nog andere taken heeft.

De met culturele zaken belaste ambtenaren op ambassades, kunnen generalisten uit de onder het Ministerie van Buitenlandse Zaken ressorterende diplomatieke dienst zijn, of deskundigen van vakministeries, die tijdelijk worden uitgezonden. Aan het voor en tegen van de ene en de andere categorie van ambtenaren, zijn al heel wat beschouwingen gewijd. Tegen de generalist, die in zijn carrière ook met politieke, consulaire, economische, commerciële en ontwikkelingszaken belast kan worden, wordt vaak aangevoerd dat hij slechts een oppervlakkige kennis van

het culturele leven in eigen land heeft, en derhalve zijn bemiddelingsfunctie tussen enerzijds de eigen regering en het eigen culturele veld, en anderzijds die in het land van zijn vestiging, niet optimaal kan vervullen. Of dat zo is, hangt vooral af van de plaats die de cultuur inneemt bij zijn diplomatieke vooropleiding. In sommige landen is die groter dan in andere. Voor de generalist pleit de omstandigheid dat zijn opleiding geheel gericht is op het goed functioneren in internationaal verband, waartoe hem speciale vaardigheden (onder meer brede kennis van internationale vraagstukken, en van talen) worden bijgebracht. Hij kan zijn culturele taak dan ook eerder in een ruimer kader plaatsen.

Voor aanstelling als cultureel attaché van een ambtenaar van een vakdepartement pleit diens kennis van de eigen departementale achterban, en van het veld. Deze laatste verworvenheid is overigens betrekkelijk, omdat hij normaliter slechts dat deel van het veld grondig kent, waarbij hij in eigen land nauw betrokken is geweest. Zo is ook hij in velerlei opzicht een generalist. Tegen zijn benoeming kan worden ingebracht dat hij de brede opleiding voor werkzaamheden in een internationale context mist. Ik heb de indruk dat dit debat minder op zakelijke gronden wordt gevoerd dan wel vanwege *jalousie de métier*. Er zijn voortreffelijke generalisten, en dito vakdeskundigen, en er zijn minder goed functionerende. In beide gevallen is belangstelling en liefde voor de cultuur van groot belang. Wil men vol profijt van hun aanwezigheid in een ander land hebben, dan moet de plaatsingsperiode zo lang mogelijk duren. Internationale culturele betrekkingen zijn onmogelijk zonder een uitgebreide relatiekring in het culturele veld, en die verwerft men, zeker in een vreemd land, niet in korte tijd. Een periode van drie jaar, de gemiddelde duur van een plaatsing op een diplomatieke post, is een minimale tijdspanne om thuis te raken in de culturele wereld van het land van vestiging. Dit vraagt dus voor de culturele ambtenaar om een verblijf in het buitenland van minstens twee normale termijnen. Het is duidelijk dat dit het gebruikelijke overplaatsingsschema van een ministerie van buitenlandse zaken onder druk zet. Maar dit mag niet zwaarder wegen dan het nut dat plaatsing van de culturele functionaris in het buitenland kan en moet opleveren. Wil een cultureel ambtenaar op een ambassade op de hoogte blijven van ontwikkelingen op zijn terrein in eigen land, dan zal hem periodiek, minstens eenmaal per jaar, thuisverlof gegeven moeten worden om zijn kennis van culturele zaken in eigen land op te frissen en *up to date* te brengen.

Het werk van de culturele attaché is uiterst gevarieerd en laat veel ruimte over voor eigen initiatieven. Het omvat het mede-voorbereiden van grote en kleine culturele manifestaties en van uitwisselingen als eerder genoemd. In het land van vestiging is hij ook bij de tenuitvoerlegging nauw betrokken, zoal niet de coördinator ervan. Daarnaast behoren talloze andere zaken tot zijn takenpakket: het geven van culturele voorlichting over eigen land, het volgen van de culturele

ontwikkelingen in het land van vestiging en het rapporteren daarover aan zijn regering, het organiseren van bezoeken over en weer, het beantwoorden van vragen over de Nederlandse cultuur in ruimste zin, enzovoort.

Tot de diplomatieke vertegenwoordigingen van een land behoren ook de zogeheten permanente vertegenwoordigingen bij internationale organisaties als de Verenigde Naties, de Europese Gemeenschap, de Raad van Europa, enzovoort. Hun werkzaamheden laten zich afleiden uit wat ik onder VI.1.3. daarover schreef. Onderhandelen, consulteren, overleggen in internationale conferenties, commissies en comités, werk- en andere groepen, kenmerkt hun dagelijkse taak.

1.4. Instituten in het buitenland

Men kan ruwweg twee categorieën onderscheiden in de culturele instituten die landen in het buitenland hebben gevestigd: de wetenschappelijke, en de cultuur uitdragende instituten.

1.4.1. Wetenschappelijke instituten

Deze instituten hebben een beperkte taak. Zij zijn buitenlandse steunpunten van één of meer universiteiten of faculteiten daarvan, bieden wetenschappers en studenten de gelegenheid om ter plekke theoretisch en praktisch onderzoek te verrichten, en onderhouden contacten met bepaalde sectoren van de wetenschappelijke wereld in het land van vestiging.

Voorbeelden van instituten zijn: een instituut voor egyptologie in Caïro, een archeologisch instituut in Istanboel of in Athene, een instituut voor arabistiek in Djeddah, een instituut voor oriëntalistiek in Tokio, een kunsthistorisch instituut in Rome of Florence, etcetera. Regel is dat deze instituten beheerd, gefinancierd en bemand worden door één of meer universiteiten in het land van herkomst. Directe bemoeienis van de eigen overheid is in de meeste gevallen afwezig. De ambassade ter plekke oefent een zeker toezicht uit, om te voorkomen dat het instituut in moeilijkheden zou geraken door onbekendheid met de politieke of sociaal-culturele situatie in het land van vestiging. Voor het oprichten van een instituut is toestemming nodig van de regering van het gastland. Die wordt vaak in grote lijnen neergelegd in de algemene culturele overeenkomst tussen beide landen, en nader uitgewerkt in een apart protocol. Wetenschappelijke instituten hebben soms als nevenactiviteit het organiseren van, meest kleinere, culturele manifestaties: tentoonstellingen, muziekuitvoeringen. Sommige bieden ook de mogelijkheid de taal van het land dat het instituut representeert te leren.

1.4.2. Cultuur-uitdragende instituten

De tweede categorie instituten in het buitenland heeft als hoofdtaak het uitdragen van de cultuur van het moederland in het land van vestiging. Met een

oneigenlijke term worden ze wel 'brengende' instituten genoemd, in tegenstelling tot de 'halende' wetenschappelijke instituten. Dit onderscheid is onjuist, omdat wetenschappelijke instituten, nog afgezien van de zoëven genoemde culturele activiteiten, als ze goed functioneren ook 'brengen', namelijk door wetenschappelijke uitstraling. Terwijl de zogeheten brengende instituten door hun contacten met de culturele wereld in het gastland, ook 'halend' kunnen zijn. Grote landen die een actief buitenlands cultureel beleid voeren, zoals het Verenigd Koninkrijk, de Bondsrepubliek, Frankrijk en Italië (dat van Frankrijk kan men zelfs agressief noemen), hebben een netwerk van cultuur-uitdragende instituten over de hele wereld gevestigd, wier hoofdkwartier in het thuisland het centrale instituut is dat wij in VI.1.2. beschreven.¹³ Kleinere landen hebben of geen of slechts enkele instituten van deze aard.

Welke concrete werkzaamheden de cultuur-uitdragende instituten uitvoeren, hangt in eerste aanleg af van de taak die de regering aan het centrale instituut heeft gedelegeerd. Vrijwel overal bestaan de activiteiten van de culturele instituten in het buitenland uit het organiseren van grotere en kleinere tentoonstellingen, concerten en recitals, studiedagen, workshops en lezingen. Soms behoort ook het ten uitvoer leggen van de bilateraal overeengekomen wetenschappelijke uitwisselingen tot hun taken. Waar dat niet zo is wordt die taak vervuld door een apart bureau (BRD) of, wat meestal het geval is, door de culturele afdeling van de ambassade ter plekke. Daar waar een land een of meer culturele instituten heeft, is de omvang van de met cultuur belaste afdeling van de ambassade vrijwel steeds tot een minimum teruggebracht, omdat de hoofdmoot van het culturele werk immers door het instituut wordt uitgevoerd. Culturele afdelingen van ambassades beperken zich in dat geval tot het onderhouden van formele contacten met regeringsinstanties, en tot culturele voorlichting. Soms ook worden zij gecombineerd met de afdeling voor perszaken en algemene voorlichting.

1.4.3. Nut van instituten; alternatieven

Wetenschappelijke instituten hebben in de praktijk hun nut bewezen. Culturele (cultuur-uitdragende) instituten hebben naar mijn op ervaring gebaseerde vaste overtuiging, voor een land alleen zin wanneer het in staat is de landen waarmee het culturele betrekkingen onderhoudt, met een betrekkelijk dicht netwerk van instituten te overdekken. Dat geldt vooral daar waar het gastland veel cultuurcentra heeft. Het is namelijk een ervaringsfeit dat de geografische uitstraling van een instituut gering is, en grotendeels beperkt blijft tot de plaats van vestiging en de naaste omgeving daarvan. Iemand die in Keulen woont, gaat slechts bij hoge uitzondering naar een voorstelling of tentoonstelling in een buitenlands cultureel instituut in het vlakbij gelegen Bonn, of Aken, of Düsseldorf. De activiteiten van een cultureel instituut in Parijs zullen, als ze al niet ondergaan in de zee van culturele manifestaties en presentaties in die stad, hoogstens Parijzenaars en enkele mensen uit de *banlieu* trekken.

We moeten verder constateren dat de exploitatie van culturele instituten vrijwel altijd zeer kostbaar is. Men is verplicht in het centrum van de stad, waar de grondprijzen het hoogst zijn, een representatief, dus duur, gebouw neer te zetten, te huren of te kopen. Het instituut heeft een vrij omvangrijke staf nodig, en veel huishoudelijk personeel. De exploitatiekosten belopen dan ook al gauw enkele miljoenen per jaar. En, zoals al geconstateerd, daarmee bereikt men slechts een relatief klein publiek, en bestrijkt men maar een miniem deel van het gastland. Dit betekent dat een kosten-baten becijfering meestal sterk negatief uitvalt. Wanneer de financiële en personele middelen voor culturele samenwerking met het buitenland royaal waren, maar dat zijn ze nergens, zou vestiging van een instituut voor een klein land al een grote luxe zijn. Nu zij zo'n onevenredig beslag leggen op de schaarse beschikbare middelen is het onaanvaardbaar. Ik ben dan ook een voorstander van de afschaffing van die enkele instituten die kleine landen zich veroorloven. De vrijkomende gelden kunnen beter besteed worden aan culturele projecten en programma's op een zo groot mogelijk aantal locaties in het gastland.

Een formule die zijn nut al jarenlang bewijst is de over een langer tijdvak gespreide culturele manifestatie (op één plaats) met een gevarieerd representatief aanbod van de eigen cultuur in de ruimste zin van het woord. Een opzet waarin men hoogtepunten laat afwisselen door presentaties van bescheiden(er) omvang, met op gezette tijden een pauze van enkele dagen of zelfs weken. Daardoor wordt de inwerking op het publiek van wat men biedt maximaal. Niemand raakt overvoerd; men kan alles rustig op zich laten inwerken. Verder zijn de voorbereiding en uitvoering veel gemakkelijker dan bij een in de tijd geconcentreerde manifestatie. En tenslotte heeft deze methode het grote voordeel dat men, gezien de spatiëring van de deelmanifestaties, een aantal daarvan in hetzelfde tijdvak ook elders in het land of de regio kan presenteren, wat weer sterk kostenbesparend werkt.¹⁴

1.5. Het wetenschappelijk onderwijs in de eigen taal en cultuur in het buitenland

Vrijwel geen taal, of hij wordt op wetenschappelijk of ander niveau ook in het buitenland onderwezen. In veel gevallen is het onderwijs in de taal gekoppeld aan dat inzake de cultuur die drager is van die taal. Dat onderwijs wordt op wetenschappelijk niveau gegeven door autonome universitaire organen, die, voorzover zij niet particulier zijn, bekostigd worden door de eigen regering. Een enkele keer evenwel wordt een leerstoel, docentschap of lectoraat gesubsidieerd door het land welks taal men onderwijst. De praktijk toont aan dat genoemde universitaire instellingen in veel gevallen bereid zijn te fungeren als platform of sponsor voor culturele manifestaties of presentaties van de landen wier talen zij doceren. Ook zijn zij veelal gevoelig voor het aanbod van aanvullende leermiddelen. Dit biedt in beide gevallen aantrekkelijke mogelijkheden voor extra culturele activiteiten, aan te dragen door ambassade, wetenschappelijk of

cultureel instituut van het land welks taal wordt onderwezen. Het grote voordeel van deze kanalen is, dat men een van nature geïnteresseerd publiek bereikt. *Mutatis mutandis* kan hetzelfde gedaan worden in het middelbaar onderwijs, bij cursussen die men zelf organiseert, die op volkshogescholen, enzovoort. Radio- en televisie-taalcursussen of -voorlichtingsprogramma's bieden ook voortreffelijke mogelijkheden om er culturele informatie over het land in kwestie in te verwerken.

Men dient in alle gevallen te bedenken dat de relaties met de meestal autonome universiteiten en hogescholen, met de particuliere en overheidsinstellingen van onderwijs van het gastland en met de media, een maximum aan tact en kiesheid vereisen. Aandrag, zelfs zachte, kan een relatie stuk maken. Het aangeboden moet wetenschappelijk of artistiek verantwoord zijn, en mag geen enkel aspect vertonen dat als propaganda zou kunnen worden geïnterpreteerd.

1.6. Wereldomroepen

Wereldomroepen kunnen voortreffelijke ambassadeurs voor hun land zijn, vooral wanneer zij, zoals de BBC World Service of Radio Nederland Wereldomroep (RNWO), een reputatie van objectiviteit hebben verworven. Hun programma's brengen niet alleen actuele en algemene informatie maar, direct of verpakt in andere programma's, ook een grote hoeveelheid culturele informatie. Bovendien verrichten sommige omroepen zoals de RNWO al vele jaren, ook zelf culturele activiteiten door middel van de zogenaamde transcriptiediensten, dat is het ter beschikking stellen van muzikale en andere programma's uit eigen land aan radiostations overal ter wereld. Sedert enkele jaren worden door RNWO ook educatieve televisieprogramma's geproduceerd, en op commerciële basis verspreid. Verder organiseren wereldomroepen als RNWO opleidingen voor omroepers in ontwikkelingslanden. De 'stille kracht' van de culturele uitstraling van wereldomroepen kan nauwelijks overschat worden. Op de vele plaatsen in de wereld waar een land cultureel niet direct aanwezig kan zijn, vormt zijn wereldomroep de enige culturele vertegenwoordiging.

1.7. Culturele tijdschriften

Culturele tijdschriften zijn uitstekende instrumenten voor het uitvoeren van buitenlands cultureel beleid. Men heeft de keus tussen een blad met algemene culturele informatie voor een groot publiek, of een tijdschrift dat dieper op de zaken ingaat en daardoor eerder geschikt is om gericht te worden toegezonden aan leidende figuren in het culturele leven in het buitenland. De veelheid van culturele sectoren die behandeling verdienen maakt het redigeren van een blad dat zowel in de breedte als de diepte wil gaan, tot een moeilijke, maar vruchtbare taak. Wil een blad effect hebben, dan mag het nooit en te nimmer de indruk wekken een propagandageschrift te zijn. Het dient dan ook een onafhankelijke

redactie en dito uitgever te hebben. De subsidiërende overheid - subsidie is onontbeerlijk - kan er via een redactieraad op toezien dat de redactie binnen de door het algemeen buitenlands beleid gestelde grenzen blijft. Een andere, meer technische, voorwaarde waaraan het blad moet voldoen wil het zich een plaats in het internationale culturele verkeer verwerven, is regelmatige verschijning, minimaal vier keer per jaar. De ervaring leert dat het blad bij lagere frequentie van verschijning zich als het ware telkens opnieuw moet introduceren. Er bestaat geen lezersverwachting.

Een cultureel blad, het liefst in de werelddalen gesteld, is net als de wereldomroep een voortreffelijk medium om zich daar te presenteren waar directe culturele activiteiten ontbreken.

1.8. Bijzonder particulier initiatief

We hebben het al eerder gehad over overheid en particulier initiatief (III.2.1.), en in dit hoofdstuk (VI.1.1.2.2.) over de betrekkingen die de overheid onderhoudt - moet onderhouden - met het veld, de professionele cultuurscheppers, -dragers en -overdragers. Hier willen we nog aandacht besteden aan een bijzondere vorm van particulier initiatief, die op niet-professionele en niet-commerciële basis een bijdrage levert aan de bevordering van internationale culturele betrekkingen. Wanneer daarbij al steun van de overheid wordt ontvangen, is dat bijna nooit meer dan mondjesmaat.

Het betreft hier de particuliere verenigingen die zich op vrijwillige basis ten taak stellen vriendschaps- en culturele banden tussen twee landen te onderhouden en verenigingen en stichtingen die beogen materiële overblijfselen van koloniale overheersing, zoals forten, pakhuizen, soms hele nederzettingen met kerken en huizen, te restaureren. Daarbij ontvangen zij vaak financiële en andere hulp niet alleen van de regering van het vroegere moederland, maar ook van die van de voormalige kolonie, die meestal voldoende afstand tot de periode van koloniale overheersing heeft genomen om ook deze herinneringen aan eigen geschiedenis te willen conserveren. Ook is er sprake van een betrekkelijk nieuw verschijnsel, de particuliere stichtingen, opgericht door privé-personen en door vertegenwoordigers van het bedrijfsleven die in het buitenland zijn gevestigd, die tot doel hebben de culturele activiteiten van het land van herkomst in het gastland te ondersteunen of op eigen initiatief te ontwikkelen. En tenslotte zijn er de gezelligheidsverenigingen van landgenoten in het buitenland, die hun leden en relaties vaak vergasten op toneel-, cabaret- en muziekvoorstellingen, gegeven door kunstenaars uit het vaderland.

Al deze particuliere initiatieven vervullen een rol in de buitenlandse culturele betrekkingen die niet mag worden onderschat.

VII Bijzondere culturele betrekkingen van Nederland

In dit hoofdstuk zullen we, als in de Inleiding aangekondigd, de belangrijkste bijzondere internationale culturele betrekkingen van Nederland beschrijven. We denken daarbij in de eerste plaats aan België, waarmee we door de geschiedenis, de cultuur en ten dele ook de taal zeer nauw verbonden zijn.

1. België

De bestuurshervormingen van 1970 en 1980 hebben van de voormalige gecentraliseerde eenheidsstaat een geregionaliseerd land gemaakt, welks huidige staatsbestel een mengsel is van federatie en confederatie. Onder meer voor cultuur en onderwijs gelden confederale regelingen. Naast drie Gewesten: het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse Gewest, die zogenaamde 'plaatsgebonden' bevoegdheden hebben, bestaan er drie op taal en cultuur gebaseerde Gemeenschappen: de Vlaamse, de Waalse en de (zeventigduizend zielen tellende) Duitse Gemeenschap. Deze hebben vergaande autonomie ten aanzien van zogeheten 'persoonsgebonden' onderwerpen: cultuur, onderwijs, openbare gezondheid, gezins- en bejaardenbeleid en vraagstukken met betrekking tot migranten, jeugd en gehandicapten. Elk gewest en elke gemeenschap heeft een 'regering', bestaande uit een Raad en een Executieve. Alleen in Vlaanderen zijn gewest- en gemeenschapsregering samengevoegd.

Deze staatshervorming heeft de barrière opgeruimd die voordien nauwere samenwerking op cultureel en onderwijsgebied tussen Nederland en Vlaanderen in de weg stond. Het was vooral de Nederlandse regering die zich sedert jaar en dag zeer terughoudend opstelde wanneer het ging om samenwerking op genoemde gebieden, uit bezorgdheid - niet zelden gemengd met onverschilligheid - het verwijt te krijgen dat men zich in de interne Belgische taalstrijd mengde. Het zou evenwel een vergissing zijn te menen dat we ons nu uitsluitend op Vlaanderen moeten concentreren en dat de andere

gemeenschappen, de Frans- en de Duitstalige, er niet meer toe doen. Niettemin is het Vlaanderen dat onze grootste aandacht vraagt.

1.1. De Vlaamse Gemeenschap

Het was met België dat wij in 1946 het eerste naoorlogse culturele verdrag sloten. Onze culturele betrekkingen waren voor de Tweede Wereldoorlog vrijwel geheel afhankelijk van particulier initiatief. Het verdrag van 1946 betekende een nieuw begin in het vlak van de culturele samenwerking, zoals het in de oorlog in Londen voorbereide Benelux-verdrag dat voor de economische samenwerking was. Het culturele verdrag kan bogen op een aantal belangrijke directe en indirecte resultaten: in 1958 een spellingsovereenkomst, in 1951 de instelling van de Algemene Conferentie der Nederlandse Taal en Letteren, in 1953 de Woordenlijst van de Nederlandse Taal, in 1960 de samenwerking in de in 1954 opgerichte Stichting ter bevordering van de vertaling van Nederlands letterkundig werk, in 1967 de oprichting van het Instituut voor de Nederlandse Lexicologie, in 1970 de oprichting van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, in 1974 de overeenkomst inzake het Certificaat Nederlands als vreemde taal, en in 1976 die inzake de Algemene Nederlandse Spraakkunst. De bekroning van de Nederlands-Vlaamse culturele samenwerking is zonder twijfel het Taalunieverdrag van 1980. We komen daar op terug in paragraaf 1.1.1. van dit hoofdstuk. In de loop der jaren heeft het verdrag van 1946 ook de grondslagen gelegd voor een dicht netwerk van culturele en onderwijs-betrekkingen in het veld.

Maar vooral als gevolg van de oprichting van de Taalunie en door de Belgische bestuurs hervorming - Nederland heeft nu vier aparte verdragspartners: de drie gemeenschappen en de centrale Belgische overheid - heeft het verdrag van '46 zichzelf overleefd. De vraag: hoe nu verder, is zeer actueel.

Die vraag hangt nauw samen met een andere, van meer fundamentele aard: is de verwantschap tussen de Noord- en Zuidnederlandse cultuur van dien aard dat nauwere samenwerking ook werkelijk geboden is? Of is Vlaanderen een buurland als de Bondsrepubliek, dat vanwege de taalgemeenschap wel wat meer aandacht vereist, maar geen extra nauwe banden? De antwoorden op deze vraag doorlopen een hele scala: van enerzijds degenen die van oordeel zijn dat er zoveel culturele verschillen tussen Noord- en Zuid-Nederland zijn dat men van twee aparte culturen moet spreken, tot degenen die zodanig overtuigd zijn van de eenheid van de cultuur in Nederland en Vlaanderen, dat zij het liefst ook politieke eenwording zouden zien. Vooralsnog lijkt de optie van nauwe culturele samenwerking, onderling en naar buiten toe, de meest reële. Voor een antwoord op de vragen: op welke gebieden, en op welke manier, lijkt het mij nuttig eerst aandacht te besteden aan een reeds bestaand samenwerkingsorgaan op een belangrijk cultureel terrein, dat van de taal en de letteren, te weten:

1.1.1. De Nederlandse Taalunie

Het bestaan van de Nederlandse Taalunie is op zichzelf al een bewijs van de nauwe culturele verbondenheid tussen Nederland en Vlaanderen. Het is een intergouvernementele organisatie, die in 1980 in het leven werd geroepen bij een door Nederland en België gesloten verdrag. De Taalunie trad in 1984 in werking, en bij de beoordeling van haar activiteiten dient dan ook in aanmerking genomen te worden dat zij een nog jonge organisatie is, die pas dán volledig kan functioneren wanneer alle haar opgedragen taken, die nu nog voor een deel door departementale organen in Nederland en Vlaanderen worden vervuld, naar haar zijn overgeheveld, met de daarbij behorende fondsen en het nodige personeel.

Doel van de Taalunie is de integratie van Nederland en de Vlaamse Gemeenschap op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin. De lijnen waarlangs zij dat doel dient na te streven, zijn:

- de gemeenschappelijke ontwikkeling van de Nederlandse taal;
- de gemeenschappelijke bevordering van kennis en het verantwoord gebruik van de Nederlandse taal;
- de gemeenschappelijke bevordering van de Nederlandse letteren;
- de gemeenschappelijke bevordering van de studie en verspreiding van de Nederlandse taal en letteren in het buitenland.

Het zijn vooral de twee laatste beleidslijnen die ons in dit verband interesseren; we komen daarop terug.

De organen van de Taalunie zijn:

- het Comité van Ministers, het hoogste beleidsorgaan, bestaande uit de ministers voor Onderwijs en voor Cultuur van Nederland en de Vlaamse Gemeenschap;
- de Interparlementaire Commissie, bestaande uit Nederlandse en Vlaamse volksvertegenwoordigers: een parlementair controle-orgaan, met wetgevende bevoegdheden;
- de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, een wetenschappelijk advieslichaam, dat een dertigtal leden uit Noord en Zuid telt. Onder de Raad ressorteren de Commissies voor respectievelijk Buitenland, Letteren, en Taal, waarin ook deskundigen die geen lid zijn van de Raad zitting kunnen hebben;
- het Algemeen Secretariaat, het uitvoerende orgaan van de Taalunie. Het is gevestigd in Den Haag, staat onder leiding van een Algemeen Secretaris, en heeft een staf van ongeveer twintig functionarissen;
- een aantal overleg- en samenwerkingsverbanden voor achtereenvolgens de Nederlandstalige uitgeverij en boekhandel, onderwijsresearch en -documentatie, bibliotheek- en documentatiewezens, en de Nederlandstalige terminologie. Verder een taakgroep Nederlands, en werkgroepen voor buitenlandse aardrijkskundige namen, voor het certificaat Nederlands, en voor spelling.

Onlangs hebben beide regeringen haar rechten en verplichtingen ten aanzien van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie aan de Taalunie overgedragen, en is de subsidiëring van de sedert 1954 in Amsterdam gevestigde Stichting ter bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk, waarin Nederland en Vlaanderen sinds 1960 samenwerken, aan de Taalunie opgedragen. Deze Stichting beijvert zich met wisselend succes de Nederlandse literatuur onder de aandacht van buitenlandse uitgevers te brengen. Het is derhalve logisch dat haar activiteiten in het kader van de Taalunie worden uitgevoerd.

Een ander, vrij omvangrijk gebied waarop bemoeiingen van de afzonderlijke regeringen op buitenlands cultureel beleidsterrein naar de Taalunie zijn overgegaan, is de subsidiëring en andere ondersteuning van leerstoelen, docentschappen en lectoraten voor neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten en hogescholen. Dat zijn er zo'n honderd tachtig met in totaal ongeveer driehonderd zeventig docenten; daarvan tweeënnegentig aan instellingen voor hoger onderwijs in Europa, met circa honderdveertig docenten. Het gaat hier om aanvullende subsidiëring en het ter beschikking stellen van dito leermiddelen, zoals boeken en audio-visueel materiaal. In dit verband subsidieert de Taalunie ook de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN), waarbij de meeste van de genoemde docenten zijn aangesloten.

Andere sectoren van buitenlands cultureel beleid waarbinnen de Taalunie actief is, zijn het onderwijs Nederlands in de grensgebieden (Frans-Vlaanderen en de Bondsrepubliek), de plaats van het Nederlands in de Europese Gemeenschap, Europese wetenschappelijke samenwerking op het gebied van taal en letteren, en (bijdragen aan) culturele manifestaties in het buitenland. Voor de hand ligt verder nauwere samenwerking tussen Taalunie en Nederlandse en Belgische culturele en wetenschappelijke instituten in het buitenland. Een complicatie daarbij is wel dat de Belgische instituten ook de Frans- en Duitstalige gemeenschappen vertegenwoordigen.

1.1.2. Verdergaande culturele samenwerking

Al met al zijn alle voorwaarden aanwezig om de Taalunie te kunnen ontwikkelen tot een krachtig instrument voor gemeenschappelijk buitenlands beleid voor taal en letteren. Het is om die reden dat we wat langer zijn blijven stilstaan bij opzet, doeleinden en werkwijze van de organisatie. We zagen immers al dat het huidige Nederlands-Belgische culturele verdrag niet meer beantwoordt aan de eisen van de tijd, die sterk bepaald worden door de Europese integratie en de (con-)federalisering van België. En we vroegen ons dan ook af of er niet ook op andere gebieden dan taal en letteren met modernere methoden samengewerkt diende te worden, ook institutioneel. Voor dat laatste kan de Taalunie als richtsnoer dienen.

Gebieden die vragen om nauwere onderlinge samenwerking en gemeenschappelijk optreden naar buiten toe, vooral in EG-verband, zijn onder meer:

- het onderwijs in al zijn geledingen. Nodig is het beter op elkaar afstemmen van onderwijssystemen, onder andere met het oog op gelijke toegang tot het onderwijs en de gelijktrekking van opleidingseisen in het beroepsonderwijs en elders. Nauw met die gelijktrekking verbonden zijn de vraagstukken van de zogenaamde equivalentie (gelijkwaardigheid) van diploma's, en het civiel effect van diploma's, dat wil zeggen: heb je met een gelijkwaardig verklaard diploma uit Vlaanderen ook vrije toegang tot het overeenkomstige beroep in Nederland, en omgekeerd. Op dit punt bestaan er nog heel veel wettelijke en administratieve verschillen, die evenzovele slagbomen zijn in het onderlinge verkeer in het onderwijs, op alle niveaus. Een ander terrein dat om nadere afspraken vraagt is de uitwisseling van hoogleraren, docenten en studenten;
- het wetenschappelijk onderzoek en de technologie. Hierbij valt te denken aan samenwerking bij opleiding en onderzoek, het oprichten en gezamenlijk beheren van zogeheten *centers of excellence*. Het gezamenlijk ontwikkelen van speerpunttechnologieën;
- de media. Te denken valt aan nauwere samenwerking tussen de Nederlandse en Vlaamse publieksomroepen bij het uitdragen van de Nederlandse taal en cultuur in de Europese Gemeenschap en de rest van Europa. Er staat alweer jaren een samenwerkingsproject met grote mogelijkheden in de ijskast, Radio Delta geheten. Het beoogt gemeenschappelijke exploitatie van een langegolf-zender, waarmee voor weinig geld heel Europa ook overdag bestreken zou kunnen worden. Een ideaal instrument om buitenlands cultureel beleid mee uit te voeren. Het project is vastgelopen in de Hilversumse en Brusselse omroepmoerassen. (De in Europees verband toegewezen golflengte kan niet lang meer leeg worden vastgehouden.) Hetzelfde is tot dusverre gebeurd met samenwerkingsplannen voor Radio Nederland Wereldomroep en de bescheiden Vlaamse zusterorganisatie.
- tenslotte, er bestaan vandaag de dag nog allerlei verschillen in de voorschriften voor de distributie van kranten, tijdschriften en audiovisuele middelen.

1.1.3. Mogelijke vormen voor nauwere culturele samenwerking

Men kan zich afvragen of de zojuist besproken wenselijke samenwerking op een aantal andere gebieden niet ook bij de Taalunie ondergebracht zou kunnen worden, die daarmee zou uitgroeien tot een 'Culturele Unie'. Ik denk dat dit noch voor de Taalunie, noch voor de beoogde samenwerking een goede zaak zou zijn. De Taalunie zou zich ontwikkelen tot een superorganisatie, met de zorg voor een grote verscheidenheid aan, niet altijd parallel lopende, belangen. De huidige Raad van de Taalunie zou een enorme uitbreiding met deskundigen op

die nieuwe terreinen behoeven. Het Algemeen Secretariaat, dat nu slagvaardig kan optreden, zou een omvangrijk apparaat worden, met alle bureaucratische gevaren van dien. Ik denk dan ook eerder aan een aantal aparte 'unies', die niet alle even zwaar behoeven te worden opgezet als de Taalunie; die enkele organen zouden kunnen delen, waaronder uiteraard het Comité van Ministers, en de (versterkte) Interparlementaire Commissie. Wel zal het beleid van deze 'unies' moeten worden gecoördineerd. Dit zou kunnen gebeuren in een coördinatiecommissie onder leiding van een of twee (wisselende) leden van het Comité van Ministers. Van zo'n coördinatiecommissie zouden in ieder geval de algemene secretarissen van de verschillende 'unies' deel moeten uitmaken.

Een dergelijke structuur van samenwerkingsverbanden zou de bestaande overheidstaken betreffende culturele uitwisseling kunnen overnemen en zou nieuwe inhoud en nieuwe vorm kunnen geven aan de Nederlands-Vlaamse culturele samenwerking in een breed vlak. Die structuur, te baseren op een kaderverdrag, kan langzaam, naar behoefte, groeien. Hij zal de cohesie van de Nederlandse cultuur (Noord en Zuid) verstevigen, en haar positie in het zich integrerende Europa aanzienlijk versterken.

1.1.4. Particuliere instellingen

De Nederlands-Vlaamse taal- en cultuurgemeenschap, met een binnengrens die hoe langer hoe meer doorlaatbaar is geworden, is een vruchtbare bodem gebleken voor het particulier initiatief. Zonder de vele andere grensoverschrijdende culturele instellingen te kort te willen doen, noem ik met name de volgende:

- het Algemeen-Nederlands Verbond. Het werd in 1895 opgericht en heeft zich van taalgenuootschap ontwikkeld tot een vereniging tot behartiging van de belangen van het gezamenlijk cultureel en maatschappelijk erfgoed binnen en buiten het Nederlandse taalgebied. De doelstellingen van het ANV zijn mee-geëvolueerd met de ontwikkelingen in België en Europa; als voornaamste geldt nu 'het behoud en de ontplooiing van de culturele en taalkundige identiteit van de Nederlanden in het toekomstige Europa van de regio's'. Van de vele activiteiten van het ANV vermeld ik het stimuleren van het onderwijs Nederlands in de Franse en Duitse grensgebieden, alsook het steunen van Nederlandse en Vlaamse initiatieven op het gebied van de internationale culturele betrekkingen;
- de Stichting Ons Erfdeel. Deze stelt zich ten doel de bevordering van de culturele samenwerking tussen allen die Nederlands spreken, en van het bekendmaken in het buitenland van de gemeenschappelijke taal en cultuur. Zij doet dit onder meer door publikatie van het culturele maandblad *Ons Erfdeel*, van het voor de Franstalige wereld bedoelde kwartaaltijdschrift *Septentrion* - beide van hoge kwaliteit - en van het tweetalige jaarboek *De Franse Nederlanden/ Les Pays-Bas Français*,

- waarin zij verslag doet van de bemoeiingen met de Nederlandse taal en cultuur in Frans-Vlaanderen;
- de Orde van den Prince. Een besloten vereniging, die de integratie tussen Noord en Zuid helpt bevorderen door het verstrekken van aanvullende financiële en materiële steun.

De activiteiten van deze instellingen spelen zich per definitie tussen personen en groeperingen in het veld af. Zij hebben daardoor een dimensie die directe overheidsbemoeiingen altijd zullen missen. Hun belang kan derhalve nauwelijks overschat worden.

1.1.5. De andere Belgische culturele gemeenschappen

De zeer bijzondere band die wij op grond van taal en cultuur met de Vlaamse Gemeenschap hebben, betekent niet dat wij onze betrekkingen met de Frans- en Duitstalige gemeenschappen nu maar op dezelfde leest kunnen schoeien als die met Frankrijk of de Bondsrepubliek. Zij immers zijn staatsrechtelijk en bestuurlijk nog op vele manieren met de Vlaamse Gemeenschap verbonden onder een enkel nationaal dak. Ook zij zijn cultureel autonoom. Daarbij zijn zij zich er wel van bewust, dat zij - anders dan in de verhouding van Vlaanderen tot Nederland - in de ogen van hun grote culturele 'stamgenoten', volstrekt onbeduidend zijn. De laatdunkendheid van de grote tegenover de kleine culturele partner, die ik eerder als een wezenlijke bedreiging van de identiteit van de kleine(re) culturele entiteiten kenmerkte (IV.2.3.), voelen zij in alle hardheid.

De Walen, die zich tot voor kort vooral tegen de Vlamingen cultureel moesten afzetten, moeten nu hun eigen culturele identiteit als bijzondere vorm van de Franse profileren. Tegelijkertijd moeten zij op allerlei gebied nauw met het Noorden samenwerken. Dit heeft onder meer tot gevolg dat er momenteel bij de Franstalige Belgen sterk groeiende belangstelling is voor de Nederlandse taal, de taal van de grotere en economisch machtiger federale partner. Aan die belangstelling wordt nu nog binnen het Belgische staatsverband tegemoet gekomen. Maar zou, gegeven het feit dat de behartiging van de belangen van de gemeenschappelijke Nederlandse taal aan de Taalunie is overgedragen, die dan ook niet het Nederlands in de Franstalige Gemeenschap onder haar vleugels moeten nemen? Moeilijk probleem, waar men in Vlaanderen en in de Taalunie voorlopig nog omheen loopt. Overeenkomstige problemen doen zich voor in de Duitstalige Gemeenschap, waar betrekkelijk veel en goed Nederlands wordt gesproken. Beide gemeenschappen hebben de laatste jaren duidelijke signalen naar Nederland uitgezonden om te komen tot nauwere culturele betrekkingen in ruime zin. We mogen die niet negeren.

2. De overige EG-partners

Het zal duidelijk zijn dat de landen waarmee wij in de komende decennia steeds nauwer zullen samenleven, te weten de andere lidstaten van de Europese Gemeenschap, onze culturele partners bij uitstek zijn. Dit klemt temeer omdat het, afgezien van de VS, de grote landen in de EG zijn van waaruit de economische en psychologische druk op onze cultuur, zoals ik die beschreef in IV.2., het sterkst is. Zolang het bepleite confederale Europese culturele bestel, gebaseerd op een Europees cultureel handvest, nog niet tot stand is gekomen, zullen wij binnen de EG, in nauwe samenwerking met de Vlaamse Gemeenschap, een buitenlands cultureel beleid moeten voeren dat ten opzichte van onze grote partners zowel offensief als defensief is, en dat tegenover de kleinere partners gericht is op gemeenschappelijke belangenbehartiging tegenover de groteren en de gemeenschapsorganen. Met dat laatste bedoel ik vooral het tot stand brengen van samenwerkingsverbanden zoals het DAVID-project dat ik in IV.4.2. beschreef. Zoals de Benelux binnen de EG vele jaren lang een voortrekkersrol heeft gespeeld, zo kunnen de kleinere landen in de EG dat nu doen op cultureel gebied.

3. Andere Europese en niet-Europese landen

Men moet zich hoeden voor een zeker geografisch automatisme in zijn prioriteitstelling, in de zin dat wat dichterbij ligt belangrijker wordt geacht dan wat zich verder weg bevindt. Doorslaggevend dient te zijn het totale gewicht dat ten opzichte van een land toegekend moet worden aan de motieven en aanleidingen voor bilaterale culturele betrekkingen die ik in hoofdstuk III beschreven heb. Bij hantering van dat criterium zullen we wat Nederland betreft moeten vaststellen dat onze culturele betrekkingen met de Verenigde Staten en Canada belangrijker zijn dan die met de Sovjetunie. Dat die laatste niet zwaarder wegen dan onze culturele relaties met Japan, China en India. En dat de Democratische Duitse Republiek en Hongarije voor ons in cultureel opzicht belangrijker zijn dan Zweden en Noorwegen.

Het categorale denken mag ons ook niet verleiden tot de opvatting als zou elk westelijk land een opdracht hebben ten aanzien van de zogeheten socialistische landen *en bloc*. Het kan niet zo zijn dat wij, naast de voorbeeldwerking die er vanzelf van onze cultuur uitgaat, ons actief bezig zouden moeten houden met geheel Midden- en Oost-Europa. We moeten onze culturele prestaties, waarden en normen dáár ingang proberen te doen vinden, waar er al een zekere entree bestaat. Dat is, wat ons betreft, niet in Bulgarije of Roemenië of Tsjechoslowakije; eerder in Hongarije en Polen en de Sovjetunie.

Wanneer ik dan ook - na eerst voor onze culturele betrekkingen hoge prioriteit te hebben toegekend aan onze partners in de EG, met als topprioriteit de Vlaamse Gemeenschap - probeer een tweede prioriteitscategorie vast te stellen, dan kom ik met het nodige voorbehoud en voorzichtigheid, tot de volgende drieledige opsomming: Verenigde Staten en Canada; de Sovjetunie, Hongarije en Polen; China, India en Japan. Voor elk land in deze drie groepen is de combinatie van motieven weer anders. Voor alle geldt verrijking van onze eigen cultuur en verruiming van onze eigen culturele markt. Politieke factoren wegen vrij zwaar mee, en ten aanzien van de groten ook economische. Historische banden, taal- en cultuurverwantschap, emigratie, spelen hier wel, daar niet. Toegegeven, het is een zeer heterogeen gezelschap, maar de gewogen motieven en aanleidingen leveren min of meer gelijke prioriteiten op, zeker groepsgewijs.

4. De voormalige koloniën

Voormalige koloniale betrekkingen vormen, zoals we in III.1.8. zagen, een belangrijke reden voor het onderhouden van culturele betrekkingen, zowel voor het moederland van weleer als ook voor de vroegere kolonie. Ik acht het daarbij een dure plicht van het eerste om het onafhankelijk geworden vroegere wingewest zoveel als mogelijk te helpen bij het herstel, de ontwikkeling en de vrijwaring van zijn culturele identiteit. Dat betekent dat de nieuwe culturele betrekkingen onzerzijds niet op een *quid pro quo*-basis geschoeid mogen worden, met andere woorden: het belang van de partner dient voorop te staan, en niet het eigenbelang.

4.1. Indonesië

Wat ik in de tweede helft van III.1.8. schreef, was grotendeels op de verhouding Nederland-Indonesië toegespitst. Vandaar ook dat er van Nederlandse zijde veel aandacht wordt besteed aan het onderwijs in het Nederlands, zowel in Jakarta als in enkele andere plaatsen op Java. Alleen in Jakarta wordt Nederlands op wetenschappelijk niveau gedoceerd. Ook worden cursussen in Nederland georganiseerd voor Indonesiërs die hier studeren, al dan niet met een beurs van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen of dat van Ontwikkelingssamenwerking. Een vrij groot aantal hunner studeert technische wetenschappen, vooral in Delft. Hun studie dient in vele gevallen dus ook, indirect, een Nederlands (economisch) belang, zodat er extra aanleiding is voor hulp van overheidswege. Voor onze verdere lopende culturele betrekkingen verwijs ik naar bijlage B.

4.2. Suriname

Het zou een zaak van rechtvaardigheid zijn indien wij dit arme en als kolonie sterk verwaarloosde land grootscheeps zouden helpen met de opbouw van zijn culturele infrastructuur. Niet alleen het koloniale verleden, ook de taalgemeenschap van vandaag vraagt daarom. Onze inbreng zou derhalve vooral op het onderwijs gericht dienen te zijn. De politieke situatie in het land wordt als motief aangevoerd om die hulp niet te verlenen. Ik meen dat bijstand in het culturele (onderwijs-) vlak juist ook positieve politieke resultaten zou opleveren.

4.3. Nederlandse Antillen / Aruba

Ook deze gebieden kunnen op grond van hun koloniale verleden aanspraak maken op extra bijstand in het culturele vlak. Of de nog bestaande gedeeltelijke taalgemeenschap gehandhaafd zal blijven, is zeer de vraag. Maar ook wanneer dat niet het geval zou zijn, zal de Nederlandse taal een rol in hun culturele leven blijven spelen, analoog aan die in Indonesië. Ik wijs in dit verband nog op de omstandigheid dat Venezuela, door de ligging van de Nederlandse rijkdelen in het Caraïbisch gebied, een buurland van het Koninkrijk is. Onze culturele betrekkingen weerspiegelen deze bijzondere verhouding maar ten dele. Alleen de Nederlandse Antillen en Aruba hebben een beperkte culturele overeenkomst met Venezuela gesloten. Het Koninkrijk in Europa is op een afstand gebleven.

5. Voormalige nederzettingen

Het commerciële genie van onze voorouders heeft ertoe geleid dat zich behalve in onze vroegere koloniën ook in een groot aantal andere landen materiële en diverse andere overblijfselen van onze vroegere aanwezigheid bevinden. Sri Lanka, het vroegere Ceylon, heeft er zelfs een aparte bevolkingsgroep, de 'Dutch burghers', aan overgehouden, en een aantal vaak omvangrijke monumenten uit de koloniale tijd. Die zijn er ook op vele plaatsen langs de kusten van het Indiase subcontinent en van West-Afrika. In de Verenigde Staten, met name in de huidige staat New York, zijn nog talloze sporen van onze vroegere koloniale presentie aanwezig. Die vindt men ook op Formosa, in Maleisië, in Guyana en in Brazilië. In Japan was onze aanwezigheid op het eilandje Decima eeuwenlang de enige verbinding met het Westen. Dat heeft tot op de dag van vandaag positieve gevolgen voor onze betrekkingen. 'Hollandkunde' was voor vele generaties van Japanse geleerden synoniem met kennis van het Westen. Er loopt een directe lijn van Decima naar het Japanse Disneyland in Nagasaki, dat het 'Hollandse Dorp' heet, en dat volgestouwd is met nabootsingen van oude gebouwen in Hoorn en de rest van 'Holland'. Ook ligt er een nagebouwd schip van de Verenigde Oostindische Compagnie aan de kade.

Nieuw-Amsterdam leeft niet alleen voort in New York, maar ook in de geesten van een groot aantal Amerikanen die trots zijn op hun Nederlandse afkomst en de herinnering daaraan levend houden in verenigingen en manifestaties. Dit geldt ook voor velen van de Nederlandse immigranten die later kwamen, vooral in de negentiende eeuw. Ons land profiteert derhalve nog steeds langs velerlei kanalen van ons koloniale verleden. Het is zaak de speciale banden die daardoor zijn ontstaan te onderhouden en te ontwikkelen. Met de Verenigde Staten hebben we wel nauwe politieke en economische betrekkingen, maar culturele banden zijn minder sterk. Hoewel het particulier initiatief in het vlak van de culturele relaties met de VS zich vrij goed ontwikkeld heeft, zou meer aanvullende hulp van overheidswege goed gebruikt kunnen worden.¹⁵ Dat geldt nog meer voor uitwisseling op onderwijs- en wetenschappelijk terrein.

De culturele betrekkingen met Japan zijn grotendeels afhankelijk van particulier initiatief, doordat de Japanse overheid haar directe bemoeiingen met internationale culturele betrekkingen beperkt tot de ontwikkelingslanden rond de Stille Oceaan. Aangezien er in Japan een sterke 'inhaal' behoefte aan westerse cultuur bestaat, en grote kranten, televisiemaatschappijen en warenhuizen aanzienlijke sommen daarvoor ter beschikking stellen, heeft het Nederlandse culturele leven in de afgelopen jaren daarvan goed kunnen profiteren. Onze wetenschappelijke relaties worden tot op zekere hoogte behartigd door het Japans-Nederlandse Instituut in Tokio. Dit mag gezien worden als de meer duurzame factor in onze culturele betrekkingen met Japan.

Onze culturele relaties met Sri Lanka staan nogal onder druk, als gevolg van het actieve beleid van dat land om voorwerpen die het tot zijn culturele erfdeel rekent en die zich in buitenlands bezit bevinden, met enige klem op te eisen, zich daarbij beroepend op een internationaal verdrag dat in UNESCO-verband tot stand is gekomen. Wij hebben, gezien de aanwezigheid in ons land van talloze cultuurschatten uit Indonesië en andere overzeese landen, waaronder Sri Lanka, dat verdrag niet medeondertekend, onder het motto dat wij de voorkeur geven aan bilaterale overeenkomsten ter regeling van het probleem. Inderdaad hebben we met Indonesië een voor beide partijen bevredigende afspraak gemaakt over de uitwisseling en teruggave van voorwerpen die tot het cultureel erfdeel van elk van beide landen behoren. Die overeenkomst heeft geleid tot nauwere samenwerking tussen musea en archieven in beide landen.

Gezien de natuurlijke bezitsdrift van deze instellingen blijven er evenwel in dit vlak problemen bestaan. Ik ben van oordeel dat de vroegere koloniserende landen de omstandigheid dat zij in de loop van de tijd beslag hebben weten te leggen op cultuurschatten in hun koloniën op grond van hun machtspositie, zwaar dienen te laten wegen bij de beoordeling van een verzoek of eis om teruggave. Men mag zich daarbij niet verschuilen achter museum-technische achterstand in het vragende land, of zich beroepen op vermeende vrijwilligheid

bij het afstaan indertijd; die vrijwilligheid zal in vele gevallen betrekkelijk zijn geweest.

Een apart probleem vormen de architectonische herinneringen aan onze vroegere aanwezigheid overzee. Veel van wat onze voorouders daar gebouwd hebben is verdwenen of tot ruïne vergaan. Maar veel ook is nog min of meer intact. Jonge landen die hun koloniale verleden verwerkt hebben en in hun geschiedenis hebben geïntegreerd, tonen meestal positieve belangstelling voor de bouwkundige overblijfselen uit de koloniale periode. Forten worden musea of hotels, kerken worden, voorzover ze niet nog hun oorspronkelijke doel dienen, tentoonstellings- of concertzalen. De Nederlandse overheid heeft voor de restauratie of de instandhouding van deze monumenten, die toch ook van onze geschiedenis getuigen, vrijwel niets over. Als zich niet een particuliere stichting 'Nederlands Cultuurbezit Overzee' (NCO) met deze zaken bezighield, zou er zelfs geen inventaris van de bouwwerken in kwestie bestaan. Met de karige subsidie die de stichting ontvangt, kan zij op zijn best haar administratieve kosten dekken. Voor financiering van herstel en onderhoud ontbreken haar de middelen geheel en al.

6. Emigratielanden

Ik noemde al de VS, een land waarheen al voor het onafhankelijk werd Nederlanders emigreerden, en daarna nog veel meer, tot op de dag van vandaag. Canada, Australië en Nieuw-Zeeland hebben tienduizenden Nederlanders een nieuwe toekomst geboden, en trekken nog steeds landgenoten als immigranten aan. Afgezien van eventuele andere overwegingen - en die zijn er, zoals we zagen ten aanzien van de VS en Canada, te weten politieke, economische en culturele (verrijking van en marktverruiming voor de eigen cultuur) - is de aanwezigheid van grote aantallen (ex-)Nederlanders in die landen op zichzelf al een voldoende zwaarwegende reden om speciale aandacht aan de culturele betrekkingen te besteden. Ik verwijs voor een meer gedetailleerde motivering naar III.1.6.

7. Landen van herkomst van etnische minderheden

In III.1.7. noemde ik de aanwezigheid van dusdanig omvangrijke kolonies van vreemdelingen dat men van etnische minderheden kan spreken, als een dringend motief om met de landen van herkomst een bilaterale culturele overeenkomst te sluiten. Wij hebben dan ook overeenkomsten met Turkije, Marokko, Joegoslavië, Griekenland en Italië, waarin veel aandacht wordt besteed aan de belangenbehartiging (met name inzake onderwijs in eigen taal en cultuur) van de betrokken bevolkingsgroepen. Deze bijzondere relatie heeft in sommige gevallen ook geleid tot de uitwisseling van speciale, aan de wederzijdse ambassades

verbonden ambtenaren, emigratie- respectievelijk immigratie-attachés, die zich bezighouden met problemen van onderwijs, sociale voorzieningen, terugkeer van emigranten, onderzoek van antecedenten van kandidaat-immigranten, enzovoort. Aangezien Nederlandse emigranten veelal dezelfde soort van problemen hebben, zijn er ook Nederlandse emigratie-attachés aan onze ambassades in de betrokken landen verbonden.

In bovengenoemd deel van hoofdstuk III ben ik uitvoeriger ingegaan op deze speciale vorm van culturele betrekkingen. Ik mag dan ook daarnaar verwijzen.

8. Zuid-Afrika

Wij hebben vanwege de door de regering van Zuid-Afrika bedreven rassenspolitiek onze culturele betrekkingen met dat land al geruime tijd geleden verbroken. Of dit vanuit politiek oogpunt gezien de juiste beslissing was, staat hier niet ter discussie, maar ik zou liever een wat subtieler maatregel gezien hebben, die gedifferentieerd zou hebben tussen voor- en tegenstanders van het apartheidssysteem. Nu zijn alle contacten afgekap. Ook voor de zogeheten kleurlingen en de zwarte bevolking in het land zelf is onze cultuur, inclusief de normen en waarden waarvoor wij staan, vrijwel onbereikbaar geworden. Wanneer er geen politieke en humanitaire beletselen zouden zijn voor culturele betrekkingen met Zuid-Afrika, zouden er sterke argumenten zijn voor nauwe culturele banden met dat land. Een deel van de bevolking is van Nederlandse afstamming en zich daarvan zeer wel bewust; een groot aantal immigranten van jongere datum komt uit Nederland; en niet in de laatste plaats is er sterke taalverwantschap, die een halve eeuw geleden, toen Nederlands nog op de Zuidafrikaanse scholen werd onderwezen, gepaard ging met ruime kennis van onze taal en cultuur. Deze bestaat in academische kringen overigens ook nu nog. Of, en zo ja wanneer, dit braakliggende terrein ooit nog bewerkt zal worden en vrucht zal dragen, valt niet te voorspellen.

9. Oud-studenten uit het buitenland (*alumni*)

Een aparte categorie van bijzondere culturele betrekkingen met het buitenland heeft niet te doen met landen of gebieden, maar met mensen. Het gaat om de duizenden die jaarlijks naar Nederland komen om hier te studeren, hetzij aan instellingen voor internationaal onderwijs, hetzij aan onze universiteiten en hogescholen. Vele van deze oud-studenten hebben er behoefte aan na terugkeer in eigen land de wetenschappelijke en persoonlijke banden die zijn ontstaan, aan te houden en verder te ontwikkelen. In een aantal landen hebben zij zich uit eigen beweging aaneengesloten in zogenaamde *alumni associations*. Het moet duidelijk zijn dat het voor onze buitenlandse culturele betrekkingen (in ruimere

zin) van groot belang is de blijvende belangstelling van deze groep voor ons land aan te moedigen door waar nodig administratieve, organisatorische of ook financiële bijstand te verlenen. Tegenover een kleine investering staat een groot potentieel aan *goodwill*, dat zich niet zelden zal concretiseren in economisch, wetenschappelijk of cultureel voordeel voor ons land. Vooral de Bondsrepubliek, maar ook Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Japan blijken zich - getuige hun steun aan oud-studenten uit het buitenland - hiervan zeer wel bewust. Actieve 'Netherlands Alumni Associations' bevinden zich in India, Indonesië, Korea, de Filipijnen, Sri Lanka en Thailand. Die in Singapore en Nepal leiden een slapend bestaan.

10. Bestaande culturele verdragen en samenwerkingsovereenkomsten

Willen we vaststellen of de bijzondere culturele betrekkingen die we in dit hoofdstuk aan de orde stelden formeel worden gehonoreerd door culturele verdragen, door dito samenwerkingsovereenkomsten (zie voor het verschil III.2.2. en 2.3.) of op andere wijze, dan vinden we hieronder een eerste aanwijzing, maar niet meer dan dat. Verschillende verdragen immers zijn wel gesloten maar óf nooit in werking getreden, óf al geruime tijd 'slapend'. En de wel 'actieve' verdragen en de bestaande samenwerkingsovereenkomsten zijn in verschillende mate ingevuld; de meeste mager, andere wat substantiëler, en een enkel vrij royaal. En tenslotte stellen we vast dat er vrij intensieve culturele betrekkingen kunnen bestaan, zonder dat er een verdrag of overeenkomst is gesloten.

In het volgende hoofdstuk zullen we een kritische beschouwing wijden aan de culturele betrekkingen van Nederland met het buitenland.

10.1. Verdragen

Deze werden gesloten met de navolgende vierendertig landen: België (1946), de Bondsrepubliek Duitsland (1961), Brazilië (1966)¹⁶, Bulgarije (1974), de Volksrepubliek China (1980), Colombia (1966)¹⁷, de Duitse Democratische Republiek (1979), Egypte (1960), Finland (1988), Frankrijk (1946), Griekenland (1953), Hongarije (1968), Ierland (1980), India (1985), Indonesië (1968), Iran (1959)¹⁸, Israël (1975), Italië (1951), Japan (1980), Joegoslavië (1966), Luxemburg (1949), Marokko (1983), Mexico (1964)¹⁹, Noorwegen (1955), Polen (1967), Portugal (1984), Roemenië (1967), Sovjetunie (1967), Spanje (1978), Suriname (1976)²⁰, Tsjecho-Slowakije (1972), Tunesië (1964)²¹, Turkije (1960) en het Verenigd Koninkrijk (1948).

Zoals eerder uiteengezet worden op deze verdragen, voorzover ze in werking getreden en niet slapend zijn, samenwerkingsovereenkomsten gebaseerd die de concrete invulling van de verdragen regelen en periodiek - meestal om de drie jaar - worden hernieuwd en, zo nodig, gewijzigd en aangevuld.

10.2. Samenwerkingsovereenkomsten niet op verdragen gebaseerd

Met enkele landen hebben we culturele samenwerkingsovereenkomsten gesloten hoewel er geen verdrag bestaat. Dat is het geval met Canada, waar de centrale regering vanwege de op cultureel gebied confederale structuur niet bevoegd is de provincies met een cultureel verdrag te binden. Verder met Oostenrijk, Zweden en Denemarken, landen die traditioneel geen culturele verdragen sluiten, of liever sloten, want met uitzondering van Zweden hebben ze onlangs te kennen gegeven een formeel verdrag met Nederland te willen aangaan. We stelden eerder vast dat het in de praktijk weinig uitmaakt of een samenwerkingsovereenkomst al dan niet op een verdrag berust. In beide gevallen verbindt men zich tot het te goeder trouw uitvoeren van een uitwisselingsprogramma. Afdwingen kan men die uitvoering niet. In geval van wanprestatie van de partner is de gebruikelijke reactie dat men de overeenkomstige eigen verplichting(en) opschort of annuleert.

10.3. Samenwerking op basis van ad-hoc overeenkomsten

Met enkele westerse landen heeft Nederland wel culturele betrekkingen maar noch een verdrag, noch een samenwerkingsovereenkomst: de Verenigde Staten, Australië, Nieuw-Zeeland. Sommige culturele relaties met die landen zijn zijdelings geregeld in emigratie-overeenkomsten, andere, met name wetenschappelijke samenwerking en uitwisselingen, worden in afzonderlijke overeenkomsten tussen de betrokken departementen, lagere overheden of gespecialiseerde instellingen vastgelegd (meestal in een zogeheten *memorandum of understanding*). Soms wordt een aantal van deze memoranda toch weer, met andere voorzieningen, gebundeld tot een samenwerkingsovereenkomst. Dit is het geval in onze op een verdrag berustende culturele betrekkingen met de Chinese Volksrepubliek.

Samenwerking op basis van losse overeenkomsten heeft de voordelen van een gemakkelijke aanpassing en een minimum aan bureaucratie. Nadelen zijn fragmentarisering en het risico van doublures enerzijds, lacunes anderzijds. In ieder geval is het voor de centrale overheid moeilijk om op basis van ad-hoc overeenkomsten beleid te voeren.

11. Internationale culturele betrekkingen tussen lagere overheden

Een bijzondere categorie van culturele betrekkingen met het buitenland vormen de relaties die worden aangegaan door lagere overheden: provincies en gemeenten. De motieven zijn meestal economisch en toeristisch van aard; de middelen voor een groot deel cultureel. Men wil zijn provincie of stad aanprijzen als economisch en/of toeristisch centrum, en, dan ligt het mede of zelfs in de eerste plaats voor de hand dat te doen door zijn culturele gezicht en zijn onderwijsvoorzieningen te tonen. Er worden speciale banden met andere steden of regio's aangeknoopt, er ontstaat op al dan niet permanente basis uitwisseling tussen burgers en instellingen. En wanneer de partner deel uitmaakt van een onderontwikkeld land, worden soms technische hulpprogramma's op touw gezet. Naast enkele provincies zijn het vooral onze vier grootste steden die deze vorm van buitenlands cultureel beleid bedrijven, Rotterdam voorop.

Het spreekt vanzelf dat die activiteiten moeten passen in het algemene buitenlandse beleid dat tegenover het desbetreffende land wordt gevoerd. In het culturele vlak vindt sinds enkele jaren informeel overleg plaats tussen vertegenwoordigers van de centrale overheid en van de grote steden, om te voorkomen dat men elkaar in het buitenland voor de voeten loopt.

Een aparte vorm van culturele activiteiten tussen lagere overheden is de samenwerking binnen de zogeheten Euregio's. Het gaat hier om grensoverschrijdende samenwerking op provinciaal en gemeentelijk niveau in grensgebieden in het Zuiden en het Oosten van ons land. In Zuid-Limburg is die coöperatie zelfs tripartite: tussen Nederlanders, Duitsers en Belgen. Deze vorm van samenwerking, die allerlei terreinen omvat, waaronder culturele, anticipeert duidelijk op het wegvallen van de economische binnengrenzen in de Europese Gemeenschap, en mag uit dien hoofde een laboratorium voor 'grenzenloos' samenleven heten. Ik vermeld ook nog het dichte netwerk van tweeling- of zustersteden en -gemeenten, vooral in Europa maar ook daarbuiten, dat al lang talloze mogelijkheden voor onder meer culturele uitwisseling op lokaal niveau biedt.

12. Prioriteiten

12.1. Op bilateraal terrein

De inhoudsopgave van dit hoofdstuk geeft tegelijkertijd de volgorde aan van de mate waarin het sluiten van bilaterale overeenkomsten met een land naar mijn mening prioriteit verdient.

Topprioriteit hebben de Vlaamse Gemeenschap en onmiddellijk daarna de overige EG-partners, voorop de grote(re) en de andere Belgische gemeenschappen. Vervolgens, min of meer op dezelfde lijn, de in paragraaf 3 van dit hoofdstuk genoemde landen en onze voormalige koloniën. Daarna komen de herkomstlanden van onze etnische minderheden en enkele emigratielanden.

Ik baseer deze lijst, als reeds uiteengezet, van de in hoofdstuk III behandelde motieven en aanleidingen voor het aangaan van culturele betrekkingen. Het zal duidelijk zijn dat het niet kan gaan om een mathematische prioriteitenafweging. Bij de categorieën die na de topprioriteiten komen zal het veelal eerder een kwestie van en-en zijn, dan van of-of. De lijst is bewust beperkt gehouden, omdat men anders al gauw de beperkte middelen zo breed moet spreiden dat de spoeling te dun wordt.

12.2. Op multilateraal terrein

Wanneer de culturele activiteiten van multilaterale organisaties worden getoetst aan de doelstellingen van buitenlands cultureel beleid, kan men ook daar prioriteiten aan ontlenen. Het gestelde in de hoofdstukken II en IV maakt duidelijk dat de Raad van Europa op de eerste plaats komt. Mocht er een Europees cultureel handvest van de grond komen, dan zal de Europese Gemeenschap de tweede prioriteit zijn. De UNESCO, herstellende van haar lange en zware ziekte, heeft, zij het op een lager plan, zorgvuldige aandacht. CVSE en OESO zijn in mijn ogen hekkesluiters.

VIII Een balans

In dit laatste hoofdstuk zal ik pogen een antwoord te geven op de volgende vragen:

- ontplooit de Nederlandse overheid op de hiervoor beschreven terreinen van buitenlands cultureel beleid activiteiten?
- zo ja, worden die activiteiten op adequate wijze uitgevoerd?
- op welke terreinen ontbreken noodzakelijke overheidsbemoeienissen?
- welk beleid zou gevoerd moeten worden?

1. Multilaterale samenwerking

1.1. Culturele coëxistentie in Europa

1.1.1. Europese Gemeenschap

In hoofdstuk II is het mechanisme van de Europese integratie uiteengezet. In hoofdstuk IV is uitvoerig aandacht besteed aan de bedreiging die er naar mijn mening van die integratie uitgaat voor onze cultuur en, op langere termijn, voor onze culturele identiteit.

Verder werd stil gestaan bij de noodzaak die dreiging af te weren door middel van een confederaal Europees cultureel bestel, met één of twee Europese culturele handvesten als grondwet.

Dat de Nederlandse regering ten aanzien van deze vraagstukken zelfs niet een begin van beleid heeft ontwikkeld, blijkt uit een in november 1988 door het Ministerie van Buitenlandse Zaken uitgegeven voorlichtingsbrochure met de titel *Europa 1992. Verandert ook Uw wereld*. Daarin worden ons aantrekkelijke perspectieven op politiek en economisch, sociaal en milieu-gebied voorgeschoteld. De vraag 'wat er van de eigen identiteit van Nederland overblijft bij al die samenwerkingsplannen', wordt afgedaan met een verwijzing naar de Benelux(!). Die landen hebben na jarenlange vergaande samenwerking toch nog

steeds een duidelijk eigen gezicht, aldus de brochure. 'Hetzelfde', zo vervolgt zij, 'valt te verwachten van het Europa van de Twaalf. De verschillende landen hebben hun eigen geschiedenis en hun eigen cultuur en identiteit. Fransen blijven wijn drinken en de Duitsers bier. En natuurlijk blijven we onze taal, en alle dialecten in ons land, spreken. Die verdwijnen niet zomaar.' Een reclametekstje (het is ook geschreven door een reclame-bureau) als afdoening van een reëel probleem.

Het ontbreken van beleid betekent dat zwakke maar essentiële sectoren van onze cultuur in toenemende mate blootgesteld zullen worden aan de regels van de vrije mededinging die de EG beheersen, met op korte termijn zeer ernstige gevolgen voor onze media, onze literatuur, onze film en onze podiumkunsten, en op langere termijn voor het geheel van onze cultuur in ruimere zin.

1.1.2. Raad van Europa

In het credit van de Nederlandse regering mogen de voorstellen geboekt worden die zij onlangs heeft gedaan om de Raad van Europa uit het politieke en bureaucratische slop te halen, waarin hij door onverschilligheid en verwaarlozing van de kant van met name de EG-landen was terechtgekomen. Alleen: de stroomlijning van de Raad van Europa is blijkbaar een doel op zichzelf. Zij is niet ingebed in een breder Europees beleid, dat is gericht op nauwe samenwerking tussen EG-landen, de overige Westeuropese landen en die van Midden- en Oost-Europa. Zolang het initiatief niet dient om een Europese culturele samenleving op voet van gelijke kansen dichterbij te brengen, blijft het een lapmiddel.

1.2. Mondiale culturele samenwerking; UNESCO

Hoewel de UNESCO als onderdeel van de Verenigde Naties een wereldwijde taak heeft, is deze organisatie in II.3.2.2. behandeld vanuit het gezichtspunt van de mogelijkheden die zij biedt voor Europese samenwerking. Ik stond uitvoerig stil bij haar politieke en organisatorische verwording, waaraan nog maar kort geleden een eind is gekomen, en concludeerde dat het saneringsproces nog vele jaren zal duren, waardoor de organisatie voorlopig de haar oorspronkelijk toebedachte rol niet ten volle zal kunnen vervullen.

Bij de vaststelling van cultuurpolitieke prioriteiten gaf ik in VII.12.2. als mijn mening dat de UNESCO, herstellende als zij is van haar lange en zware crisis, zorgvuldige aandacht behoeft.

Nederland heeft in de restauratie van de UNESCO een belangrijk aandeel gehad. In de jaren 1983 en '84 bekleedde het een leidende functie in de groep van westerse lidstaten - waarbij ook Japan zich had aangesloten - wier doel het was zodanige hervormingen in de organisatie tot stand te brengen dat de

Verenigde Staten geen aanleiding zouden vinden hun dreigement om uit de UNESCO te stappen, daadwerkelijk uit te voeren. Dat directe doel werd weliswaar niet bereikt - de Verenigde Staten verlieten de organisatie eind 1983, een jaar later gevolgd door het Verenigd Koninkrijk en Singapore - maar intussen was er, niet in de laatste plaats door het duidelijk positie kiezen van ons land, een hervormingsbeweging op gang gekomen die enkele jaren later zou leiden tot het aftreden van de kwade genius van de organisatie, de directeur-generaal M'Bow. Daarmee kwam de weg vrij voor een herstel van de UNESCO op middellange termijn.

Het is tegen deze achtergrond verontrustend te vernemen dat de regering voornemens zou zijn de Nederlandse vertegenwoordiging bij de UNESCO in sterkte en niveau te reduceren. Juist nu heeft de nieuwe directeur-generaal van de organisatie alle intellectuele en morele hulp nodig om de UNESCO zodanig te hervormen dat zij haar fundamentele taak: het fungeren als 'intellectueel geweten van de wereld' weer kan gaan vervullen.

2. Bilaterale culturele samenwerking

Wanneer we nagaan in hoeverre de Nederlandse bilaterale betrekkingen beantwoorden aan de criteria voor het aanknopen daarvan, zoals opgesomd in hoofdstuk III, en in welke mate zij de in hoofdstuk VII beschreven bijzondere culturele relaties honoreren, moeten we constateren dat er van een samenhangend beleid geen sprake is.

Onze culturele betrekkingen met de Vlaamse Gemeenschap zouden, gezien het bestaan van een taal- en cultuurgemeenschap en de extra mogelijkheden die daardoor bestaan voor de verrijking van onze eigen cultuur, gezien ook onze politieke en economische verbondenheid, actiever bevorderd moeten worden dan welke andere banden ook. De werkelijkheid is dat zij berusten op een meer dan veertig jaar geleden gesloten overeenkomst, die zichzelf inmiddels heeft overleefd. Aanpassing aan de sterk gewijzigde omstandigheden als gevolg van de Europese integratie en de Belgische staatsvorming vindt niet plaats, en wordt op dit moment ook niet overwogen. Met de al evenzeer gewijzigde positie van de Frans- en Duitstalige Belgische Gemeenschappen wordt evenmin rekening gehouden. De Taalunie wordt op een te laag pitje gehouden door onvolledige overdracht van bevoegdheden en fondsen. Particuliere instellingen die de culturele banden pogen te verstevigen, worden niet of mondjesmaat gesteund.

De nauwe politieke, economische en ten dele ook culturele banden met de overige partners in de Europese Gemeenschap, vinden niet hun erkenning in een Nederlandse prioriteitsstelling. Aan de Bondsrepubliek wordt naar verhouding veel aandacht besteed, maar dat is te danken aan de traditionele alertheid van

onze ambassade in dat land, en niet aan weloverwogen centraal beleid. Vrijwel al onze activiteiten in Frankrijk worden via het Institut Néerlandais op Parijs geconcentreerd; de vruchtbare bodem in de rest van het land blijft, op een enkel hoekje na dat zo nu en dan wordt bewerkt, braak liggen. Aan onze culturele betrekkingen met het Verenigd Koninkrijk, Spanje en Italië worden per jaar enkele tienduizenden guldens besteed, en aan die met Griekenland, Ierland, Denemarken en Luxemburg zelfs minder.

Alle in VII.3. genoemde andere Europese en niet-Europese landen moeten het stellen met incidentele aandacht en een minimum aan fondsen. De begin 1989 met ophef aangekondigde uitbreiding van onze culturele betrekkingen met de Sovjetunie is niets anders dan het ongedaan maken van een reductie die enkele jaren daarvoor op volstrekt willekeurige wijze door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen werd aangebracht. Voor andere Midden- en Oosteuropese landen wordt ondanks de sterke liberalisering van het culturele leven ter plaatse, niets extra's uitgetrokken. Aan China en Japan wordt niet meer besteed dan aan Spanje of Italië. Hetzelfde geldt voor India. En na een mislukte poging om speciale culturele banden met Texas aan te knopen - mislukt omdat de culturele markt in Texas te beperkt is - zijn de betrekkingen met de Verenigde Staten op cultureel terrein teruggebracht tot het niveau van die met een middelgroot Westeuropees land. Hetzelfde geldt voor Canada. En toch zijn dit allemaal landen waarmee wij bijzondere betrekkingen zouden moeten onderhouden.

Indonesië wordt door de ministeries van Ontwikkelingssamenwerking en Onderwijs en Wetenschappen redelijk bedeed met beurzen voor studie in Nederland, en met taalcurssussen voor de betrokken studenten. Maar daar houdt het mee op. Met de culturele uitwisseling in engere zin: dans, toneel, muziek, literatuur, film, architectuur, is het slecht gesteld. Ook ten aanzien van technische samenwerking in het culturele vlak, en dat terwijl de Indonesiërs zeer veel belang hechten aan onderwijs in de westerse muziek en schilderkunst, in film- en fototechnieken. Over Suriname sprak ik al. Ik denk dat een actief hulpbeleid op onderwijs- en cultureel terrein de democratisering in dat land een grote dienst zou bewijzen. Mij is verder niet bekend dat wij iets voorbereiden met het oog op de toekomstige culturele relaties met de Nederlandse Antillen en Aruba. En, tenslotte, de potentiële betrekkingen met andere vroegere koloniën en nederzettingen laten we volledig liggen.

Met de landen van herkomst van onze etnische minderheden heeft Nederland redelijk goede overeenkomsten op onderwijsgebied, maar daarbuiten is de culturele uitwisseling miniem. Welk minderhedenbeleid ook gevoerd gaat worden - een assimilatiebeleid of een beleid gericht op het behoud van de eigen taal en cultuur van de immigrant - in beide gevallen zou Nederland en het land van oorsprong kunnen profiteren van een actief cultureel uitwisselingsbeleid. Dat wij geen beleid voeren dat gebruik maakt van de mogelijkheden die de

aanwezigheid van onze eigen emigranten in landen overzee biedt, zal wel niemand verbazen.

Mijn conclusie is dat het Nederland ontbreekt aan beleid in het bilaterale vlak, zowel wat ideeën als middelen betreft. En niet alleen wat wij doen moet ons worden aangerekend, maar ook wat we hadden moeten doen. Immers, op grond van de inventarisatie van bilaterale culturele betrekkingen kunnen we vaststellen dat er grote aaneengesloten gebieden zijn waar we in cultureel opzicht formeel en inhoudelijk geheel afwezig zijn: het Midden-Oosten (behalve Israël, Egypte en Iran; het verdrag met het laatste land is nooit in werking getreden), geheel zwart Afrika en, met uitzondering van Mexico en Brazilië, de totaliteit van Latijns-Amerika. Voor een aantal van die landen is dat zonder meer verklaarbaar, voor andere niet. Met Afrikaanse landen waarmee wij intensieve ontwikkelingsrelaties onderhouden, zoals Kenya en Tanzania, zouden wij tot wederzijds voordeel ook nauwere culturele banden kunnen onderhouden. Dat geldt in sterke mate ook voor Latijns-Amerika, vooral ten aanzien van die landen die in het jongste verleden de weg naar democratisering zijn opgegaan. We hebben ons op het culturele terrein decennia lang op een afstand van deze landen gehouden, met het verantwoorde argument dat wij geen nauwe culturele betrekkingen wilden onderhouden met dictatoriale regimes. Nu die in een aantal landen zijn verdwenen, is dat argument vervallen. Er is wel degelijk aanleiding om de regeringen van die landen een steuntje in de rug te geven door ook culturele banden met hen aan te knopen, te erkennen dat ze tot het democratische deel van de wereldgemeenschap behoren. Dat geldt te meer omdat, zoals we vaststelden, hun cultuur voor een belangrijk deel haar wortels in Europa heeft, waarvan die landen zich zeer wel bewust zijn. We hebben die verplichting vooral tegenover Venezuela, dat via de Nederlandse Antillen een buurland van het Koninkrijk is.

3. Departementale organisatie

Er bestaat al enkele tientallen jaren een uit de dagelijkse praktijk gegroeide werkverdeling tussen de drie departementen die het meest bij buitenlandse culturele activiteiten zijn betrokken, te weten de ministeries van Buitenlandse Zaken, van Onderwijs en Wetenschappen, en van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. De coördinatie berust formeel bij Buitenlandse Zaken, dat de voorzitter levert van de in 1967 ingestelde Coördinatiecommissie Internationale Culturele Betrekkingen (CICB). Daarin zijn ook de departementen vertegenwoordigd die zijdelings of incidenteel een rol spelen bij buitenlandse culturele betrekkingen: de ministeries van Algemene Zaken, Financiën, Economische Zaken, Landbouw en Visserij, Verkeer en Waterstaat, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, alsmede de minister van Ontwikkelingssamenwerking.

De coördinatie in het vlak van de bilaterale culturele betrekkingen is nooit goed van de grond gekomen. De oorzaak daarvan is de weerstand die er op het Ministerie van WVC bestaat om zich aan coördinatie te onderwerpen. Men streeft daar al enige jaren naar een eigen buitenlands cultureel beleid waarbij men niet gehinderd wil worden door wat men de bemoeizucht noemt van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, en in mindere mate die van Onderwijs en Wetenschappen, dat overigens wel altijd in de CICB heeft willen samenwerken. Het gevolg is geweest dat er nooit een coherent beleid tot stand is gekomen.

Hoewel de taak van de CICB zich formeel ook uitstrekt tot het multilaterale beleid, is er op dat terrein nooit een begin gemaakt met coördinatie. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt bij Buitenlandse Zaken, en wel bij de directoraten-generaal voor Europese Samenwerking en dat voor Internationale Samenwerking (ontwikkelingssamenwerking). In de loop van de tijd is de coördinatie voor respectievelijk Europese en voor ontwikkelingszaken bij hen komen te liggen. Zij nu weigeren de culturele sectoren daarvan, te weten culturele EG- en Raad van Europa-kwesties en UNESCO-aangelegenheden, over te dragen aan de Ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking van Buitenlandse Zaken, die op ambtelijk niveau met de departementale en interdepartementale coördinatie is belast. Dit betekent dat het uiterst moeilijk, zo niet onmogelijk is de bilaterale en de multilaterale activiteiten op elkaar af te stemmen, zowel op Buitenlandse Zaken zelf, alsook tussen de betrokken departementen onderling. Het medio 1987 gepubliceerde rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Cultuur zonder grenzen*, was geboren uit onvrede in ambtelijke kring en in het veld over de hierboven geschetste situatie. Het bleek helaas een geschrift te zijn met ernstige lacunes. Ik vermeldde al dat in het geheel geen aandacht wordt besteed aan de multilaterale problemen in het kader van EG, Raad van Europa en UNESCO, en al evenmin aan het vraagstuk van de culturele dimensie van ontwikkeling. In feite houdt het zich alleen met bilaterale culturele activiteiten bezig. In dat kader doet het een aantal beleidsvoorstellen, en bevat het suggesties voor verbetering van de beheersstructuur, de organisatievorm van het bilaterale culturele beleid.

Het meest ingrijpende beleidsvoorstel betreft de doelstellingen van buitenlands cultureel beleid. Dat wat de WRR echter als belangrijkste doel bestempelt, namelijk versterking van de internationale positie van de cultuurbeoefening in Nederland als deel van het algemene cultuurbeleid, kan nooit meer dan een doelstelling uit vele zijn. Het primaat van buitenlands cultureel beleid kan, zoals ik betoogde in III.3.2., niet anders dan bij Buitenlandse Zaken liggen.

De regering evenwel, accepteerde wel het beleidsuitgangspunt van de WRR, maar niet de erbij behorende organisatorische voorstellen. Onderwijs en Wetenschappen verklaarde geen behoefte te hebben aan wijziging van de status quo; Buitenlandse Zaken evenwel liet zich verleiden tot een merkwaardige ruil

met WVC, waarschijnlijk in de (verkeerde) veronderstelling dat het zijn invloed op het internationale culturele verkeer zou kunnen versterken. Buitenlandse Zaken aanvaardde namelijk het voorstel van WVC, dat dit ministerie zich zou belasten met die culturele betrekkingen (uitgezonderd de tot de competentie van Onderwijs en Wetenschappen behorende), die het boven weergegeven hoofddoel van buitenlands cultureel beleid zoals de WRR dat zag, zouden dienen. In de praktijk, zo werd gestipuleerd, zou dat in eerste aanleg neerkomen op de culturele betrekkingen met onze belangrijkste EG-partners: BRD, Frankrijk, België, het Verenigd Koninkrijk en Italië, en verder die met de Verenigde Staten, de Sovjetunie, Canada en Hongarije. Later zou deze lijst, naar bevind van zaken, kunnen worden uitgebreid met andere landen. In ruil hiervoor zou Buitenlandse Zaken de verantwoordelijkheid krijgen voor de culturele betrekkingen in engere zin met de meer dan dertig overige landen met welke Nederland samenwerkingsovereenkomsten heeft (zie de opsommingen in VII.10.). Buitenlandse Zaken aanvaardde dit aanbod, maar toen puntje bij paaltje kwam, wilde WVC slechts een klein deel overdragen van de middelen die het traditioneel aan de landen in kwestie besteedde. Ook van overheveling van de tientallen stafleden die zich op WVC met die landen bezighielden, kon geen sprake zijn. Medio 1989 wil Buitenlandse Zaken deze structuur weer wijzigen.

Zo is de ongestructureerde werkverdeling tussen de drie meest betrokken departementen gehandhaafd, waarbij Buitenlandse Zaken de grote verliezer lijkt. Dit ministerie heeft immers afstand gedaan van een belangrijk deel van zijn verantwoordelijkheid in het vlak van buitenlands beleid, met name tegenover een aantal zeer belangrijke landen, en heeft terzelfdertijd een aantal nieuwe taken aanvaard zonder de daarbij behorende middelen te krijgen. In het door Buitenlandse Zaken aangenomen pakket landen zitten prioriteitslanden als Indonesië, Japan, India²² en China.

Door de bank genomen zal voor de door Buitenlandse Zaken overgenomen landen hoogstens zo'n 75.000 gulden op jaarbasis beschikbaar zijn. Het alternatief is bevrozing van de culturele betrekkingen met de meeste verdragspartners en concentratie van de karige beschikbare gelden op enkele prioriteitslanden. *Pacta sunt servanda*, verdragen dienen te worden nageleefd; dat was al een regel in de tijd van de Romeinen. Verdragsbreuk, en daar zouden we ons tegenover tientallen partners schuldig aan maken, is een van de grootste zonden in het volkenrecht.

Willen we ooit een gezonde situatie krijgen bij de voorbereiding en de tenuitvoerlegging van een buitenlands cultureel beleid, dan zullen de politieke en organisatorische voorwaarden daartoe, zoals beschreven in VI.1.1., vervuld moeten worden.

4. Financiële situatie

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft in eerder genoemd rapport *Cultuur zonder grenzen* becijferd dat de kosten van onze buitenlandse culturele betrekkingen in ruime zin, voor 1987 een totaalbedrag van ruim 624 miljoen gulden beliepen.²³

Hieronder vallen bijvoorbeeld de navolgende posten (in afgeronde bedragen): subsidie aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen: 15 miljoen; bekostiging van de Wereldomroep: 70 miljoen; onderwijs- en wetenschapsprogramma's van Ontwikkelingssamenwerking: 143 miljoen; Nederlands basisonderwijs in het buitenland: 14 miljoen; bekostiging Netherlands University Foundation for International Cooperation (NUFFIC): 15 miljoen; Institute of Social Studies: 9 miljoen; buitenlandse reiskosten van gesubsidieerde muziek-, dans- en toneelgezelschappen: 15 miljoen; subsidie Internationaal Instituut voor Luchtkartering en Aardkunde: 30 miljoen; subsidie buitenlandse activiteiten NWO (het vroegere ZWO): 60 miljoen; bijdrage aan het Europese Centrum voor Nucleair Onderzoek (CERN): 60 miljoen; bijdrage aan de European Space Agency: 28 miljoen. Verder rekent de WRR tot deze totale uitgaven voor buitenlands cultureel beleid in ruime zin: de bijdragen van Economische Zaken aan internationale ruimtevaartprogramma's (75 miljoen), het Europese technologische samenwerkingsprogramma Eureka (35 miljoen) en de bijdrage aan Euratom (21 miljoen)

Het totale bedrag van ruim 624 miljoen gulden komt evenwel in een geheel ander licht te staan wanneer men weet dat in 1987 nog geen vier procent daarvan (25 miljoen) beschikbaar was om te voldoen aan onze lopende bilaterale culturele verdragsverplichtingen, inclusief de exploitatie van twee culturele instituten (Parijs en Jakarta). De verdeling over de ministeries in kwestie was: 1,5 miljoen voor Buitenlandse Zaken 10,5 miljoen voor WVC en 13 miljoen voor Onderwijs en Wetenschappen. Deze bedragen zijn nu, twee jaar later, nauwelijks gewijzigd, met dien verstande dat WVC 2 miljoen naar Buitenlandse Zaken heeft overgeheveld (zie ook VIII.3.).

Zolang deze karige toedeling van fondsen voor de internationale culturele activiteiten van de drie ministeries - die grotendeels de vorm hebben van subsidieverlening aan het veld - blijft bestaan, kan er nooit een beleid tot stand komen dat die naam verdient. Lopende verplichtingen kunnen slechts zeer ten dele worden nagekomen, en van de zo noodzakelijke uitbreiding van activiteiten in de prioriteitslanden (VII.1.2.) kan al helemaal geen sprake zijn. Om maar te zwijgen over invulling van de vele witte plekken op de kaart waarover ik hierboven sprak. Voor het voeren van echt beleid is naar mijn mening op zijn minst een verdrievoudiging van het totale bedrag nodig. Bij een werkverdeling als bepleit in VI.1.1. zou dat bedrag als volgt verdeeld kunnen worden: Onderwijs en Wetenschappen en WVC elk 35, Buitenlandse Zaken 5 miljoen gulden. Let wel,

het gaat hier alleen om bilaterale activiteiten; voor een behoorlijk multilateraal beleid zou naar mijn schatting nog eens 25 miljoen gulden nodig zijn.

5. De culturele dimensie van ontwikkeling

In hoofdstuk V ben ik uitvoerig ingegaan op de langzame evolutie in het denken over de culturele dimensie van ontwikkeling, op de trage en slechts door enkele landen tot stand gebrachte invoering van een beleid dat met deze dimensie rekening houdt, op de negatieve sociaal-culturele gevolgen die het ontbreken van zo'n beleid heeft voor ontwikkelingslanden, en, tenslotte, op de ernstige financiële consequenties voor de donorlanden.

Nederland, dat zich zo vaak beroemt op het voortrekkerskarakter van zijn ontwikkelingshulp, speelt hier zeker geen glansrol. Na een jarenlang slepende discussie op ambtelijk niveau, gevoed door het denkwerk dat in de UNESCO was en werd gedaan, gaf de toenmalige minister voor ontwikkelingssamenwerking aan het eind van de jaren zeventig opdracht aan de Nationale Adviesraad Ontwikkelingssamenwerking (NAR) het probleem van de relatie ontwikkeling-cultuur te bestuderen. De Raad kwam in april 1981 met een rapport dat de voorzichtige titel *Culturele aspecten van ontwikkeling* droeg. Na een summier discussie over het rapport op ambtelijk en politiek niveau, verdween het in de bureauladen. Daar werd het pas weer uitgehaald onder het bewind van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking in het eerste kabinet Lubbers (1982-'86), mevrouw E. Schoo. Zij kon er door de enkele ambtenaren op Buitenlandse Zaken die het ontbreken van beleid met betrekking tot de culturele dimensie van ontwikkeling als een groot probleem zagen, van overtuigd worden dat het hier ging om een ernstige lacune in ons ontwikkelingsbeleid. Zij voerde, tegen de zin van vrijwel al haar adviseurs, de culturele dimensie van ontwikkeling in als een van de uitgangspunten van beleid. Tegelijkertijd stelde zij een bedrag van een miljoen gulden beschikbaar voor het uitvoeren van zogeheten cultuurspecifieke ontwikkelingsprojecten.

Mevrouw Schoo kwam evenwel niet terug in het tweede kabinet Lubbers en haar opvolger zag niets in een culturele dimensie van ontwikkeling, of beter, hij zag die eenvoudig niet. De part-time kracht die was aangetrokken om het nieuwe beleidsuitgangspunt formeel te onderbouwen, werd derhalve naar huis gestuurd.

Even leek het er in 1989 op dat de culturele dimensie opnieuw een beleidsuitgangspunt zou worden voor ontwikkelingssamenwerking. In juli van dat jaar bood de minister voor Ontwikkelingssamenwerking de Tweede Kamer een nota aan, getiteld *Kwaliteit, een voorzet voor de jaren '90*. Daarin wordt enkele malen gesproken over de integratie van 'sociale aspecten' in ontwikkelingssamenwerking, en zelfs wordt daarin erkend dat 'voor de

beklijfbaarheid een goede sociaal-culturele inbedding van ontwikkelingsinspanningen van grote betekenis' is. Maar in de samenvatting van de nota zoekt men onder de titels 'Algemene beleidsuitspraken' en 'Nederlands beleid' tevergeefs naar een beleidsuitgangspunt dat betrekking heeft op de culturele dimensie van ontwikkeling. Pas in het hoofdstuk 'Beleidsuitvoering' duikt de cultuur weer op, maar alleen in die zin dat bij de uitbesteding van de uitvoering 'meer aandacht (zal) worden besteed aan de noodzaak van kennis van de lokale taal en cultuur'. Ook voor de jaren negentig dus geen ontwikkelingsbeleid dat bij de projectvoorbereiding recht doet aan de culturele dimensie. Dit houdt in dat ook in het komende decennium talloze projecten zullen mislukken doordat ze door hun sociaal-culturele context als culturele *Fremdkörper* zullen worden afgestoten. Met een niet te overzien verlies aan kapitaal.

6. Het instrumentarium

Ik volg hier de indeling van hoofdstuk VI.

6.1. De ministeries

Ik beschouw die als afgehandeld in 3. van dit hoofdstuk.

6.2. Centrale instituten

In zijn reeds enkele malen genoemde rapport *Cultuur zonder grenzen*, heeft de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, zoals vermeld, ook voorstellen gedaan om orde te scheppen in de bureaucratische organisatie in het vlak van de buitenlandse culturele betrekkingen. Over die voorstellen is door de regering zelfs geen begin van een discussie gevoerd. Niettemin hadden deze voorstellen, naast een fundamentele zwakte die betrekkelijk eenvoudig verholpen zou kunnen worden, ook aantrekkelijke kanten; in ieder geval waren zij voldoende verdienstelijk om serieus genomen te worden.

De WRR wilde namelijk de uitvoering van het beleid onderbrengen bij zelfstandige bestuursorganen, waarbij deskundigen uit het veld betrokken zouden moeten worden. Het beleid inzake taal en letteren zou overgelaten worden aan de Nederlandse Taalunie. De buitenlandse nieuws- en informatieverbreiding aan de ongewijzigd voortbestaande Wereldomroep. Met de internationale aspecten van het wetenschapsbeleid zou de organisatie NWO belast worden. Daarnaast zouden twee nieuwe zelfstandige instellingen worden opgericht: een 'Nederlands Cultureel Instituut' voor het kunstbeleid, en een 'Uitvoeringsorgaan Internationaal Onderwijs', dat gecombineerd zou kunnen worden met de bestaande 'Netherlands Universities Foundation for International Cooperation' (NUFFIC).

In hoofdstuk VI heb ik ten aanzien van beleidsuitvoering gesteld geen voorkeur te hebben voor een ambtelijk apparaat of voor één of meer centrale instituten. Dat geldt ook voor de door de WRR gesuggereerde oplossing. Wel heb ik met klem betoogd dat er in beide gevallen een duidelijke werkverdeling dient te worden vastgelegd en, wat minstens zo belangrijk is, dat er een coördinerende instantie moet zijn, geleid door Buitenlandse Zaken, die (competentie)knopen moet kunnen doorhakken. Welnu, zo'n coördinator is in het WRR-voorstel niet voorzien. Het ontbreken van een coördinator zou al heel snel leiden tot vijf verschillende soorten van buitenlands cultureel beleid, tot overlapping, tegenstrijdigheden en competentiegeschillen. Zou het WRR-idee ooit in enigerlei vorm verwezenlijkt worden, dan is om genoemde redenen een coördinerende instantie onontbeerlijk.

6.3. Ambassades en consulaten (-generaal)

Aparte culturele afdelingen hebben onze ambassades in Bonn, Brussel, Jakarta, Londen, Ottawa, Parijs, Rome, en Washington. In de meeste gevallen zijn deze afdelingen ook met perszaken belast. In Parijs is het afdelingshoofd tegelijkertijd directeur van het culturele instituut ter plaatse. Op onze ambassades in Beijing, New Delhi en Tokio is een diplomatieke functionaris belast met uitsluitend culturele aangelegenheden; in Moskou hoofdzakelijk met culturele zaken. In New York is er aan het consulaat-generaal een consul voor culturele zaken verbonden. Tot voor kort ook in Rio de Janeiro, maar die functie wordt waarschijnlijk overgeheveld naar Brasilia. En dan zijn er nog enkele posten waar de cultuur 'en passant' wordt meegenomen door een ambtenaar die in eerste aanleg met andere zaken is belast.

In VI.1.3. hebben we uitvoerig gesproken over de taken van de culturele functionarissen op ambassades en consulaire posten, op de eisen die aan hen gesteld moeten worden, en over het voor en tegen van de generalist en de specialist. Wat dat laatste betreft: op alle genoemde posten zitten generalisten uit de diplomatieke dienst.

Hun aller handicap, die zij overigens in de praktijk veelal door een enthousiaste inzet weten te overwinnen, is onvoldoende vooropleiding in het culturele vlak. Hun kennis van internationale politieke, juridische en economische betrekkingen en van talen, wordt intensief bijgespijkerd in de - een half jaar durende - specialistische opleiding die de aankomende diplomaat ter aanvulling op zijn of haar academische studie ontvangt (het zogenaamde *klasje*). Maar in die cursus zijn slechts een paar dagen uitgetrokken voor de cultuur en die is bovendien geen examenvak. Opnieuw zien we de cultuur als sluitpost. Terwijl het toch van het grootste belang is dat de diplomaat, die alle belangen van zijn land in het buitenland moet behartigen, ook volledig op de hoogte is van culturele zaken. Geen wonder dat op de posten waar geen vaste culturele ambtenaar aanwezig is,

de cultuur als restpost wordt behandeld. En dat personeelsbezuinigingen vrijwel altijd eerst culturele functies treffen. Onbegrip voor het culturele werk blijkt ook uit het feit dat culturele functionarissen bijna altijd gewoon meedraaien in de routine-overplaatsingsschema's, zodat zij maar zelden lang genoeg op dezelfde post blijven om optimaal te kunnen functioneren. Er wordt ook onvoldoende verlof ruimte gegeven om zich hier te lande regelmatig te kunnen bijscholen.

Onvoldoende middelen zijn er ook de oorzaak van dat slechts enkele ambassades, en dat nog mondjesmaat, over een klein fonds beschikken waaruit zij naar eigen goeddunken kunnen putten voor kleine culturele projecten, naar analogie van de zogeheten kleine ambassade-projecten (kapjes) voor ontwikkelingshulp.

Niet alleen meer geld en meer mensen zijn voorwaarden voor het beter functioneren van onze culturele posten in het buitenland. Ik sprak al over de noodzaak van een betere opleiding en een meer gericht plaatsingsbeleid. Een nuttige bijdrage tot kwaliteitsverbetering zou ook geleverd worden door een systeem van onderlinge uitwisseling van personeel van de buitenlandse dienst en van de vakdepartementen WVC en Onderwijs en Wetenschappen. Laatstgenoemd departement heeft hiervoor in het verleden al vele malen gepleit, maar Buitenlandse Zaken heeft tot dusverre geen aanleiding gezien deze constructieve gedachte over te nemen. Die zou niet alleen tot verruiming van kennis en ervaring van de betrokken ambtenaar leiden, en daarmee tot betere dienstverlening, maar ook tot beter begrip voor elkaars 'cultuur', waardoor het in de ambtenarij ingebakken competentiedenken zou worden teruggedrongen.

6.4. Instituten in het buitenland

In VI.1.4. zette ik het verschil uiteen tussen wetenschappelijke en cultuur-uitdragende instituten. Ik vermeldde daarbij dat naar mijn op ervaring gebaseerde overtuiging wetenschappelijke instituten hun bestaansrecht bewezen hebben, maar dat cultuur-uitdragende instituten alleen zin hebben wanneer men in staat is een dicht netwerk van instituten in alle belangrijke cultuurcentra te onderhouden. Anders onttrekt men relatief te veel middelen aan duidelijk nuttiger bestedingsmogelijkheden.

Nederland heeft zes wetenschappelijke instituten in het buitenland: het Kunsthistorisch Instituut in Florence, het Nederlands Instituut voor Archeologie en Arabische Studies in Kaïro, het Nederlands Historisch Archeologisch Instituut in Istanboel, het Japan-Nederland Instituut in Tokio, een vestiging van het Koninklijk Instituut voor Land- en Volkenkunde in Jakarta, en, tenslotte, het Nederlands Instituut in Rome, waarover hieronder meer.

Met uitzondering van het instituut in Istanboel, dat nauwelijks activiteiten ontplooit, fungeren deze instellingen bevredigend. Zij worden beheerd door één of meer Nederlandse universiteiten en andere wetenschappelijke instellingen, die ook verantwoordelijk zijn voor hun wetenschappelijke activiteiten. De benodigde gelden komen uit de fondsen die door O en W aan de beheerders voor hun internationale activiteiten ter beschikking worden gesteld.

Over het instituut in Rome is jarenlang touwgetrokken door WVC en Onderwijs en Wetenschappen. Hoewel het van oorsprong een wetenschappelijk instituut was, voor archiefonderzoek, kunstgeschiedenis en archeologie, werd het bij de boedelscheiding tussen het vroegere Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en het nieuw geformeerde Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) - waarbij de kunsten van het eerste naar het tweede werden overgeheveld - via een ingewikkelde ruil toegewezen aan CRM. Pogingen om er ook een cultuur-uitdragend instituut van te maken waren tot mislukking gedoemd, alleen al doordat Rome niet een belangrijk centrum voor levende cultuur is. Ook was het instituut daartoe zowel qua ligging als qua inrichting niet geschikt. Kortgeleden is de knoop door de minister-president zelf doorgehakt, en kwam het instituut in Rome onder de verantwoordelijkheid van Onderwijs en Wetenschappen, waar het als wetenschappelijk instituut ten rechte behoort.

Naast de zes genoemde wetenschappelijke instituten heeft Nederland twee cultuur-uitdragende instituten, het *Institut Néerlandais* in Parijs, en het Erasmushuis in Jakarta. Het laatste wordt beheerd en grotendeels ook gefinancierd door Buitenlandse Zaken. Het vervult een nuttige, maar eenzijdige rol, doordat het een centrum is geworden voor praktisch onderwijs in de Nederlandse taal voor de duizenden Indonesiërs die uit hoofde van studie, onderzoek of persoonlijke belangstelling onze taal moeten of willen leren. Als verbindingsschakel tussen de kunsten speelt het echter nauwelijks een rol, en wel als gevolg van de lage prioriteit die WVC aan onze culturele betrekkingen met Indonesië toekent.

Ik herinner aan het uitgangspunt van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, overgenomen door WVC, dat buitenlands cultureel beleid in eerste aanleg als doel dient te hebben de versterking 'van de internationale positie van de cultuurbeoefening in Nederland, als deel van het algemene cultuurbeleid'. Zo gezien is de Indonesische cultuur misschien geen prioriteit voor Nederland, maar als we kijken naar enerzijds het enorme reservoir aan kennis over de Indonesische cultuur dat bij ons aanwezig is en het omvangrijke bestand aan voortbrengselen van die cultuur in ons land, anderzijds naar de grote behoefte in Indonesië om in die kennis te delen en om westerse technieken en opvattingen in het vlak van de kunsten te leren kennen, dan ligt er naar mijn mening een brede taak voor het Erasmushuis op die gebieden. Ik denk niet aan

prestige-projecten, zoals een Van Gogh-tentoonstelling of een tournee van het Concertgebouworkest, maar aan kleinere tentoonstellingen, aan recitals, aan kunstonderwijs via praktische cursussen, aan lezingen, enzovoorts.

Intussen geldt toch ook voor het Erasmushuis, dat de overheid haar culturele activiteiten op een enkel punt concentreert, en daardoor geen personele en financiële middelen overhoudt om ook buiten de hoofdstad *acte de présence* te geven. Dat gaat al op voor Java, waar we alleen in Bandoeng en Soerabaya wat taalcursussen, die aan Indonesisch initiatief te danken zijn, zwakjes steunen. Overall elders in de Indonesische archipel ontbreken we, ondanks de grote potentiële vraag, volledig in het vlak van de kunsten en de wetenschappen.

Het grote nadeel van een enkel cultuur-uitdragend instituut in een uitgebreide culturele 'markt', geldt niet minder voor het *Institut Néerlandais* in Parijs. Het is ruim maar uitermate duur behuisd, de exploitatiekosten zijn zeer hoog, het aanbod heeft in de loop der jaren vele hoogtepunten gekend, maar blijft gericht op een klein gebied: Parijs en omgeving. Bovendien heeft het instituut een financiële molensteen om de nek, die elk jaar zwaarder wordt. Het is namelijk gevestigd in een pand dat toebehoort aan een stichting, die in een ander deel de kostbare 'Collectie Lugt' heeft ondergebracht. Tentoonstellingen uit die collectie zorgen regelmatig voor hoogtepunten in het programma van het instituut, maar de prijs die het ervoor betaalt in de vorm van een exorbitant hoge huur, die op korte termijn nog verdubbeld dreigt te worden, verhindert, als eerder opgemerkt, de overheid om ook elders in Frankrijk de Nederlandse cultuur uit te dragen. Terwijl er toch in de afgelopen jaren, niet in de laatste plaats als gevolg van het Franse cultuurspreidingsbeleid, cultuurcentra van gewicht zijn ontstaan: Lyon, Marseille, Bordeaux, Straatsburg, Rijsel. Daar kan Nederland zich op zijn best zo nu en dan eens met een enkel bescheiden evenement vertonen.

Verder kan men zich afvragen of een Nederlandse tentoonstelling van belang niet beter in één van de vele Parijse musea gehouden zou kunnen worden dan in het wat achteraf gelegen instituut. Dat laatste telt zijn bezoekers in het beste geval in enkele duizenden, terwijl de musea dat zelfs bij middelmatige tentoonstellingen in de tienduizenden doen.

Mijn oordeel is dan ook dat de wurgende financiële band met genoemde stichting verbroken zou moeten worden en dat de activiteiten van het *Institut Néerlandais* overgeheveld zouden moeten worden naar de bestaande culturele afdeling van de ambassade. Die zou dezelfde werkwijze, met ongetwijfeld hetzelfde succes, kunnen volgen als onze ambassade in Bonn. (zie VI.1.4.3.).

6.5. Onderwijs in de Nederlandse taal en cultuur in het buitenland

Dat het uit een oogpunt van buitenlands cultureel beleid de moeite loont aan te knopen bij door buitenlandse universitaire en andere instellingen gegeven onderwijs in de Nederlandse taal en cultuur, betoogde ik in VI.1. De rol daarin van de Nederlandse Taalunie belichtte ik in VII.1.1.1. Wat ik daar nog aan toe zou willen voegen is een pleidooi voor ruimere fondsen voor het aanmoedigen van de bedoelde activiteiten, gegeven het grote multiplicator-effect van een subsidie als deze.

6.6. Radio Nederland Wereldomroep (RNWO)

In VI.1.6. sprak ik mij positief uit over Radio Nederland Wereldomroep als instrument van buitenlands cultureel beleid. Deze omroep bestudeert momenteel in het kader van een lange-termijn beleidsplan de mogelijkheden tot verbetering van de kwaliteit van haar huidige activiteiten. Naar mijn mening zou evenwel reeds op korte termijn onderzocht moeten worden welke rol de RNWO zou kunnen spelen bij de presentatie van onze cultuur in Europa, een gebied waarop de uitzendingen in vreemde talen van deze omroep zich niet richten. Er wordt voor Europa alleen in het Nederlands uitgezonden, ten behoeve van daar al dan niet permanent aanwezige landgenoten. De korte golf is overigens niet het meest geschikte middel om in Europa een radio-beluisterend publiek te bereiken. Er bestaat intussen nog steeds de mogelijkheid van een langegolf-station (zie VII.1.1.2.). Men zou ook kunnen denken aan satelliet-kabel-verbindingen, of het huren van tijd op buitenlandse FM-zenders. In genoemd hoofdstuk pleitte ik voor nauwe samenwerking bij dit alles met de Vlaamse zusteromroep. Die samenwerking zal zich zeker ook dienen uit te strekken tot onze NOS en de Vlaamse BRT.

6.7. De Rijksdienst Beeldende Kunst (RBK)

Eén van de taken van deze door WVC gefinancierde instelling, is het organiseren voor de overheid van tentoonstellingen van Nederlandse beeldende kunst in het buitenland. De RBK regelt in dat kader onze deelneming aan de prestigieuze *biënnales* in Venetië en Sao Paolo, maar is ook verantwoordelijk voor vele andere tentoonstellingen buiten onze grenzen. De dienst poogt ook een zekere informatie-uitwisseling tussen de grote musea tot stand te brengen, om te voorkomen dat die elkaar bij hun buitenlandse activiteiten in de wielen rijden. De werkwijze van de RBK en de kwaliteit van zijn eindproduct pleiten ervoor de dienst een grotere rol te laten spelen in het op het buitenland gerichte tentoonstellingswezen. Ik denk daarbij vooral aan het samenstellen van tentoonstellingen die van het ene naar het andere land kunnen reizen. Er is grote behoefte aan deze vorm van culturele presentie in het buitenland, maar tot

dusverre ontbreken er niet alleen de financiële, maar ook de technische middelen voor.

6.8. Culturele tijdschriften

(Zie eerst VI.1.7.) Van 1958 tot 1974 beschikten Nederland en Vlaanderen over een voortreffelijk algemeen cultureel tijdschrift voor het buitenland, het Engelstalige kwartaalblad *Delta*. Het ging ter ziele toen de Nederlandse overheid na een aantal conflicten met de redactie over de inhoud van het blad, de subsidiekraan dichtdraaide.

Andere bladen, als bijvoorbeeld het onder auspiciën van de RBK uitgegeven *Dutch art and architecture*, hebben nooit de rol van *Delta* kunnen overnemen, omdat hun doelgroepen te beperkt waren. Na jarenlang aandringen vanuit het veld om het tijdschrift te doen herleven, hebben WVC en Buitenlandse Zaken in 1987 een halfslachtige poging daartoe ondernomen met de oprichting van 'een blad voor leidende buitenlandse persoonlijkheden in het brede culturele vlak', *Dutch heights*. Afgezien van de naam kleeft aan dit tijdschrift een fundamentele tekortkoming: de Vlaamse Gemeenschap is als gevolg van weerstanden op WVC van deelneming uitgesloten. Het blad vertegenwoordigt derhalve niet de Nederlandse cultuur in haar algemeenheid, ook al niet omdat Onderwijs en Wetenschappen tot dusverre weigert mee te doen. De voor de hand liggende oplossing is samenwerking tussen alle overheidsinstellingen die in Nederland en Vlaanderen buitenlandse culturele betrekkingen onderhouden.

Met ere zij in dit verband nog melding gemaakt van de bladen *Cronica da Holanda* (Portugees) en *Cronica de Holanda* (Spaans) die door het consulaat-generaal in Rio de Janeiro worden uitgegeven, en in Latijns-Amerika worden verspreid. Zij vervullen daar de belangrijke rol die, naast de Wereldomroep, elk cultureel blad vervult in landen waar verdere culturele vertegenwoordiging ontbreekt. Met geringe middelen kan op die manier toch een presentie worden opgebouwd die een minstens zo duurzame invloed kan hebben als een permanente culturele vertegenwoordiging ter plekke. Helaas schijnt het voortbestaan van beide bladen te worden bedreigd door bezuinigingsmaatregelen.

Hoewel geen overheidsuitgave, verdient bijzondere vermelding het Franstalige blad *Septentrion*, uitgegeven door de Belgisch-Nederlandse stichting *Ons Erfdeel*, die ook het gelijknamige algemene culturele tijdschrift publiceert. Pogingen van de stichting te komen tot een Engelstalig Nederlands-Belgisch tijdschrift zijn stukgelopen op de zoëven vermelde weerstand van WVC om in dit vlak met de Vlaamse Gemeenschap samen te werken.

Tenslotte zij nog melding gemaakt van de publikatie *Nachbarn'* van de culturele afdeling van onze ambassade in Bonn. Dit is minder een tijdschrift dan een

onregelmatig verschijnende serie van vaak voortreffelijke monografieën over Nederlands-Duitse culturele betrekkingen in de loop der eeuwen. Er bestaan plannen om deze uitgave wat te actualiseren, onder meer door haar dienstbaar te maken aan de promotie van onze literatuur in de Duitstalige gebieden.

7. Samenvatting en conclusie

We hebben geconstateerd dat in het vlak van de internationale culturele betrekkingen de Nederlandse regering:

- geen beleid heeft en geen beleid in voorbereiding heeft;
- een te geringe bijdrage levert aan de mondiale culturele samenwerking;
- geen coherent beleidsconcept heeft voor bilaterale culturele samenwerking, hetgeen onder meer tot uiting komt in verwaarlozing van de culturele banden met een aanzienlijk aantal partners, in de eerste plaats de Vlaamse Gemeenschap;
- het gewichtige vraagstuk van de culturele dimensie van ontwikkeling veronachtzaamt;
- geen oplossing heeft gevonden voor de bestuurlijke problemen, met name op departementaal niveau;
- het overige instrumentarium onvoldoende of niet op de juiste wijze benut;
- niet voldoende personele en financiële middelen ter beschikking stelt om zelfs maar aan de bestaande verdragsverplichtingen te kunnen voldoen, laat staan aan de minimum-behoefte van een coherent buitenlands cultureel beleid als in deze verhandeling bepleit.

Ik acht hiermee de stelling aan het begin van mijn inleiding, namelijk dat Nederland wel buitenlandse culturele betrekkingen heeft, maar geen buitenlands cultureel beleid, genoegzaam bewezen.

Kunnen politici veranderen?. Dat was de titel waaronder de voormalige ‘Regeringscommissaris reorganisatie rijksdienst’, Mr. H.D. Tjeenk Willink, de laatste uitgave van zijn periodieke *Berichten* publiceerde (’s-Gravenhage, 1987). In dat afscheidnummer is onder meer de tekst van een eerder door hem onder dezelfde titel uitgesproken rede opgenomen. Hij komt in dat betoog tot de conclusie dat de mogelijkheden om te veranderen voor politici beperkt zijn, maar dat zij wel ruimte kunnen maken voor veranderingen door anderen, voor experimenten, voor publieke discussie. Hij noemt dit ‘misschien (...) zelfs wel hun belangrijkste bijdrage’. Even later noemt hij publieke discussie een voorwaarde om tot verandering te komen. ‘Nieuwe ontwikkelingen komen altijd vanuit de marge’.²⁴

Voor iemand die, zoals ik, vanuit de marge opereert zijn dit bemoedigende woorden. Ik hoop met deze verhandeling een bijdrage te hebben geleverd voor een tot verandering leidende publieke discussie.

Nawoord

Dit boekje is de vrucht van veelvuldige directe betrokkenheid bij internationale culturele betrekkingen. Van 1967 tot 1971 diende ik als hoofd van de pers- en culturele afdeling bij H.M. Ambassade in Bonn. In die periode leerde ik veel over de bijzondere problemen die het naast elkaar leven van een grote en een veel kleinere culturele eenheid met zich meebrengt, en over beider samenleven in de Europese Economische Gemeenschap. Reeds in een essay van mijn hand dat in 1971 werd gepubliceerd (zie de bibliografische gegevens) pleitte ik op grond van mijn ervaringen in de voorafgaande jaren voor een Europees confederaal cultureel bestel, gebaseerd op een cultureel handvest. Mijn jaren als plaatsvervangend hoofd van onze permanente vertegenwoordiging bij de OESO, en meer nog mijn ambassadeurschap bij de UNESCO (1978-1985) openden mijn ogen voor de culturele dimensie van ontwikkeling en voor de problemen van mondiale culturele samenwerking in het algemeen. De laatste drie jaren van mijn diplomatieke loopbaan was ik als ambassadeur voor internationale culturele samenwerking met als standplaats Den Haag, belast met de coördinatie op ambtelijk niveau van onze internationale culturele betrekkingen. Mijn pogingen om op dat terrein een coherent en geïntegreerd beleid tot stand te brengen leden schipbreuk op de passiviteit van de betrokken bewindslieden. Ten dele ook verzandden zij in de interdepartementale verhoudingen.

Dat deze verhandeling geen requisitoir is geworden is te danken aan de toewijding van mijn *editors* Cas Smithuijsen en Tineke Pronk. Niettemin blijft dit geschrift de persoonlijke neerslag van eigen opvattingen en ervaringen. Dat wil niet zeggen dat ik niemand iets verschuldigd zou zijn. Met name mijn opvattingen over de verhouding Nederland-Vlaamse Gemeenschap zijn zeer verrijkt door de vele gesprekken met wijlen mijn vriend Johan Fleerackers, wiens vroege dood, onder veel meer, een onherstelbaar verlies betekent voor de culturele betrekkingen tussen Noord- en Zuid-Nederland. Voor de systematiek van mijn essay ben ik veel dank verschuldigd aan Paul Beugels. En tenslotte dank ik mijn vrouw, ook voor haar hulp bij de totstandkoming van dit werk, maar vooral voor

de offers aan tijd en aandacht die zij jarenlang heeft moeten brengen voor mijn engagement in internationale culturele betrekkingen.

Over de schrijver

Geboren in Streefkerk, 1923. Studie economie aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, door de oorlog onderbroken (kandidaats-examen in 1946). Sedert 1946 in dienst van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, vanaf 1951 als lid van de Buitenlandse (diplomatieke) Dienst. Standplaatsen onder andere Berlijn, Makassar, Washington, Bern, Bonn, Parijs (plaatsvervangend hoofd OESO-vertegenwoordiging en ambassadeur bij de UNESCO), en tenslotte Den Haag (ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking). Sedert 1988 met pensioen.

Publikaties: zes dichtbundels, een bundel met visuele poëzie. In samenwerking met Albert Helman en Marnix Gijsen een bloemlezing met proza en poëzie van Nederlandse en Vlaamse diplomaten. Kranten- en tijdschriftenartikelen.

Publikaties op het terrein van buitenlandse culturele betrekkingen:

- *Culturele coëxistentie in Europa* ('s-Hertogenbosch, 1970), een essay onder het pseudoniem A. de Raad, in feite een bewerking van een aantal artikelen in de loop van 1970 verschenen in de NRC.
- 'European cultural co-operation'. Bijdrage aan de bundel *Europe from a cultural perspective* ('s-Gravenhage, 1987), onder redactie van A. Rijksbaron e.a.
- 'UNESCO - Structural origins of crisis and needed reforms'. Hoofdstuk in *The UN under attack* (Aldershot, 1988) onder redactie van Jeffrey Harrod en Nico Schrijver.
- 'Naar een actief buitenlands cultureel beleid?' Artikel in de *Internationale spectator*, nr.xxxv-6, juni 1981.
- 'Europees beleid verlamt het idealisme'. Artikel in *NRC- Handelsblad* van 7 maart 1977 (pseudoniem A. de Maupertuus).
- 'Perspectief van "menselijk" Europa kwijnt'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 8 april 1977 (pseudoniem A. de Maupertuus).
- 'Culturele betrekkingen maken nog geen beleid'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 27 maart 1979 (pseudoniem A. de Maupertuus).
- 'Debat over communicatie binnen Unesco vergt zakelijkheid Westen'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 20 juni 1980 (pseudoniem A. de Maupertuus).

- 'Buitenlands cultureel beleid mag niet teveel geld kosten'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 4 juni 1986.
- 'Nederland mag niet een cultureel wingewest worden'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 17 juli 1987.
- 'Het drama van het cultureel beleid'. Artikel in *Elsevier* van 21 mei 1988.
- 'Aanmodderen in armoe'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 22 oktober 1988.
- 'Het Brusselse paard van Troje'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 20 mei 1989.
- 'Cultuurbeleid wordt op straat uitgevochten'. Artikel in *NRC-Handelsblad* van 21 juni 1989.
- 'Culturele coëxistentie in Europa'. Artikel in *Europa periodiek* van september 1989.
- 'Towards a new Europe: the question of cultural identity'. Artikel in *Dutch heights*, nr.3, 1989.
- 'Culturele coëxistentie in Europa'. Artikel in *Maatstaf*, oktober 1989.

Noten

1. Zweden richtte al in 1943 het Zweeds Instituut op, als reactie op de propaganda van de oorlogvoerende mogendheden.
2. Mijn grootmoeder, geboren rond het midden van de vorige eeuw, een vrome vrouw, legde 's avonds de Statenbijbel op haar nachtkastje, en daarop een reusachtige ijzeren sleutel. Pas dan kon zij rustig slapen. Eeuwen christendom hadden Wodan nog niet helemaal verdrongen.
3. Een derde categorie van besluitvorming vormen de resoluties, niet formeel bindende aanbevelingen.
4. Bulletin van de Europese Gemeenschappen, Supplement 6/77.
5. Bulletin van de Europese Gemeenschappen, Supplement 4/87.
6. We zien dit duidelijk in Zwitserland, dat in 1648, te zamen met Nederland, het Heilige Roomse Rijk de rug toekeerde, en dat er sedertdien op bedacht is geweest zijn onafhankelijkheid van de opeenvolgende Duitslanden te vrijwaren. Die opstelling heeft onder meer tot gevolg gehad dat men in Duitstalig Zwitserland zijn eigen identiteit heeft willen onderstrepen door welbewust een zekere taalapartheid in stand te houden. Het Hoogduits is alleen de overkoepelende, officiële taal, en wordt, ietwat afstandelijk, *Schriftdeutsch* genoemd. Spreken doet men zijn eigen regionale dialect. Vandaar dat een Frans- of Italiaanstalige Zwitser die Duits wil leren of oefenen, dat liever niet in eigen land doet.
7. Frans: *traité of convention*; Engels: *treaty of convention*.
8. Ter illustratie zijn bijgevoegd de tekst van een vrij recent verdrag met India (bijlage A), die van de lopende samenwerkingsovereenkomst met Indonesië in de vorm een protocol (bijlage B), en van de samenwerkingsovereenkomst met het Verenigd Koninkrijk in de vorm van *agreed minutes* (bijlage C).
9. Omstreeks 1970 sprak de Franse universitaire adviesraad zich uit tegen de invoering van Nederlands als verplicht keuzevak op de Franse middelbare scholen, aangezien het Nederlands 'geen cultuurtaal' was en 'geen literatuur van enige betekenis had opgeleverd'. Een oude koe? Als we zien hoe moeizaam vandaag de dag de neerlandistiek zich een plaatsje in de Franse universitaire wereld moet veroveren, dan vrezen we dat de waardering voor onze taal als

‘cultuurtaal’, en het is notabene een buurtaal, in Frankrijk nog steeds tekortschiet.

10. Levend naar of zich verwezenlijkend in eigen normen; zelfstandig in juridische zin (Van Dale).

11. Overigens door dwangmaatregelen na twee wereldoorlogen zwaar aangetast; men zou van culturele genocide kunnen spreken.

12. Het was een Westduitse collega die, zich verbazend over de geringe Nederlandse financiële inzet, zei: ‘Kleinere landen zouden voor buitenlands cultureel beleid zelfs meer moeten uitgeven dan grote.’

13. De Amerikaanse instituten in het buitenland hebben als hoofdfunctie algemene voorlichting over de VS. Zij ressorteren onder de federale voorlichtingsdienst, de USIA. Hun culturele activiteiten verschillen per land, maar kunnen aanzienlijk in omvang zijn.

14. Vgl. de *Begegnungen mit den Niederlanden* die onze ambassade in Bonn sinds jaar en dag organiseert.

15. Op het mislukte WVC-project in Texas kom ik in het slothoofdstuk terug.

16. Slapend.

17. Niet in werking getreden.

18. Niet in werking getreden.

19. Slapend.

20. Werking opgeschort.

21. Slapend.

22. Toen enkele jaren geleden een cultureel verdrag met India werd gesloten, werden de begrotingen van Onderwijs en Wetenschappen en WVC alleen voor dit land structureel verhoogd met resp. 200.000 en 300.000 gulden. WVC heeft ook dit bedrag niet overgedragen.

23. Pag. 32-34 van het rapport.

24. Pag. 18 en 19.

Bijlagen

Bijlage A. Cultureel verdrag

II (1985) Nr. 1

TRACTATENBLAD

VAN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

JAARGANG 1985 Nr. 90

A. TITEL

*Culturele Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de
Republiek India;
's-Gravenhage, 24 mei 1985*

Cultural Agreement between the Kingdom of the Netherlands and the Republic of India

The Government of the Kingdom of the Netherlands and
 and
 The Government of the Republic of India, (hereinafter referred to as "the Contracting Parties"),
 Desiring to promote and develop cultural cooperation in the broadest sense between the two countries,
 Convinced that such cooperation will contribute to the furtherance of mutual understanding and friendship between the two countries,
 Have agreed as follows:

Article 1

The Contracting Parties shall promote close cooperation between organisations and institutions of the two countries in the fields of education and science. To this end they shall encourage, as far as possible and on the basis of reciprocity, the exchange of professors, academic staff members, scientists and students, in particular within the framework of common projects, while granting them facilities, subject to the national laws and regulations in force, for stay and movements in their respective countries.

Article 2

The Contracting Parties are prepared to grant on the basis of reciprocity scholarships and fellowships for students and young research workers for study in the other country.

Article 3

The Contracting Parties shall encourage and facilitate the exchange of information and documentation concerning developments in education, science and research in their respective countries.

Article 4

The Contracting Parties shall encourage in their respective countries

¹⁾ De Hindi tekst is niet afgedrukt.

Culturele Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek India

De Regering van het Koninkrijk der Nederlanden,
 en
 De Regering van de Republiek India, (hierna te noemen de „Overeenkomstsluitende Partijen”),
 Geleid door de wens de culturele samenwerking in de ruimste zin tussen beide landen te bevorderen en te ontwikkelen,
 Overtuigd dat deze samenwerking zal bijdragen tot de bevordering van wederzijds begrip en vriendschap tussen beide landen,
 Zijn als volgt overeengekomen:

Artikel 1

De Overeenkomstsluitende Partijen bevorderen een nauwe samenwerking tussen de organisaties en instellingen in beide landen op het gebied van het onderwijs en de wetenschap. Tot dit doel moedigen zij, zoveel mogelijk en op basis van wederkerigheid, de uitwisseling aan van hoogleraren, leden van de wetenschappelijke staf van universiteiten, wetenschapsmensen en studenten, in het bijzonder in het kader van gemeenschappelijke projecten; hun worden, met inachtneming van de geldende nationale wetten en voorschriften, faciliteiten verleend ten aanzien van het verblijven en het zich verplaatsen in de onderscheiden landen.

Artikel 2

De Overeenkomstsluitende Partijen zijn bereid op basis van wederkerigheid studiebeurzen en -toelagen toe te kennen ten behoeve van studenten en jonge onderzoekers voor studie in het andere land.

Artikel 3

De Overeenkomstsluitende Partijen stimuleren en vergemakkelijken de uitwisseling van informatie en documentatie betreffende ontwikkelingen op het gebied van het onderwijs, de wetenschap en het onderzoek in hun onderscheiden landen.

Artikel 4

De Overeenkomstsluitende Partijen stimuleren in hun onderscheiden

the study and the teaching of the language, literature and cultures of the other country at universities and other institutions of learning and higher education in order to contribute towards a better knowledge of their respective countries.

Article 5

Subject to prior approval of the Contracting Party concerned and the national laws and regulations in force, each Contracting Party may establish a cultural institute in the territory of the other. Subsidiary arrangements as may be necessary for the implementation of the foregoing provision shall be laid down in a protocol additional to this Agreement.

Article 6

The Contracting Parties shall promote close cooperation between organisations and institutions of their respective countries in the field of culture in its broadest sense, including museums, public art galleries, libraries, archives, socio-cultural institutions, mass-media and film organisations, and organisations and institutions for adult education, archaeology, nature and urban conservation, public health, sport and youth. To this end they shall support, as far as possible and on the basis of reciprocity, the exchange of persons engaged in these fields, while granting them facilities, subject to the national laws and regulations in force, for stay and movements in their respective countries.

Article 7

The Contracting Parties shall promote and facilitate the exchange and visits of persons engaged in the fields of culture and the arts, including writers, translators, composers, architects, creative and performing artists, art and literature critics, journalists and other such experts.

Article 8

The Contracting Parties shall promote and facilitate artistic presentations to make the cultures of each country better known to the other, including the exchange of exhibitions, of performances of music, theatre and dance, of books and other publications of a cultural nature, as well as of films and other audio-visual materials.

landen de bestudering van en het onderwijs in de taal, de letterkunde, en de culturen van het andere land aan universiteiten en andere instellingen van wetenschap en hoger onderwijs ten einde een bijdrage te leveren tot een grotere kennis van de onderscheiden landen.

Artikel 5

Elke Overeenkomstsluitende Partij kan, met voorafgaande toestemming van de betrokken Overeenkomstsluitende Partij, en met inachtneming van de aldaar geldende nationale wetten en voorschriften, een cultureel instituut oprichten op het grondgebied van de andere Overeenkomstsluitende Partij. De aanvullende regelingen die nodig mochten zijn voor de uitvoering van de voorgaande bepaling worden in een aanvullend protocol bij deze Overeenkomst vastgelegd.

Artikel 6

De Overeenkomstsluitende Partijen bevorderen een nauwe samenwerking tussen de organisaties en instellingen in hun onderscheiden landen op cultureel gebied in de ruimste zin, waaronder mede zijn begrepen musea, bibliotheken, archieven, sociaal-culturele instellingen, organisaties voor massamedia en film, en organisaties en instellingen voor onderwijs aan volwassenen, archeologie, natuurbehoud en stadsbescherming, openbare gezondheidszorg, sport en jeugdwerk. Tot dit doel steunen zij, zoveel mogelijk en op basis van wederkerigheid, de uitwisseling van op deze gebieden werkzame personen; hun worden, met inachtneming van de geldende nationale wetten en voorschriften, faciliteiten verleend ten aanzien van het verblijven en het zich verplaatsen in de onderscheiden landen.

Artikel 7

De Overeenkomstsluitende Partijen bevorderen en vergemakkelijken de uitwisseling en bezoeken van personen, werkzaam op het gebied van kunst en cultuur, onder wie mede zijn begrepen schrijvers, vertalers, componisten, architecten, scheppende en uitvoerende kunstenaars, kunstcritici en literaire critici, journalisten en andere soortgelijke deskundigen.

Artikel 8

Ten einde de landen beter op de hoogte te brengen van elkaars culturen, bevorderen en vergemakkelijken de Overeenkomstsluitende Partijen artistieke evenementen, waaronder mede zijn begrepen de uitwisseling van tentoonstellingen, van muziekuitvoeringen en theater- en dansvoorstellingen, van boeken en andere publicaties van culturele aard, alsmede van films en ander audio-visueel materiaal.

Article 9

Each Contracting Party shall encourage in its country the translation, reproduction and publication of literary, artistic, musical or academic works produced by the nationals or organisations of the other country.

Article 10

In order to further the implementation of this Agreement each Contracting Party shall facilitate, in accordance with its laws and regulations in force, the importation, for non-commercial purposes and circulation, of all material originating from the country of the other Party.

Article 11

Representatives of the Contracting Parties shall meet according to need and in principle every two years, alternately in India and in the Netherlands, to consider and decide upon programmes of two or three years duration in implementation of the provisions of this Agreement.

Article 12

This Agreement shall enter into force on the first day of the second month after the date on which the Contracting Parties have notified each other in writing that the pertinent constitutional requirements in their respective countries have been complied with.

Article 13

As regards the Kingdom of the Netherlands, the Agreement applies to the European part of the Kingdom only.

Article 14

Following an initial period of validity of five years the present Agreement shall tacitly be extended for an indefinite period, either Contracting Party reserving the right to terminate this Agreement, giving six months' written notice to the other Contracting Party.

Artikel 9

Elke Overeenkomstsluitende Partij moedigt in haar land de vertaling, reproductie en publicatie aan van werken van letterkunde, kunst, muziek of wetenschap, die door onderdanen of organisaties van het andere land zijn voortgebracht.

Artikel 10

Ter bevordering van de uitvoering van deze Overeenkomst vergemakkelijkt elke Overeenkomstsluitende Partij, in overeenstemming met haar geldende wetten en voorschriften, de invoer voor niet-commerciële doeleinden en verspreiding, van al het uit het andere land afkomstige materiaal.

Artikel 11

Al naar gelang de behoefte, en in beginsel eens in de twee jaar, komen vertegenwoordigers van de Overeenkomstsluitende Partijen bijeen, beurtelings in Nederland en in India, om programma's met een looptijd van twee of drie jaar ter uitvoering van het in deze Overeenkomst bepaalde te bestuderen en daarover een besluit te nemen.

Artikel 12

Deze Overeenkomst treedt in werking op de eerste dag van de tweede maand na de datum waarop de Overeenkomstsluitende Partijen elkaar schriftelijk hebben kennis gegeven dat aan de desbetreffende constitutionele vereisten in hun onderscheiden landen is voldaan.

Artikel 13

Wat het Koninkrijk der Nederlanden betreft, geldt deze Overeenkomst alleen voor het deel van het Rijk in Europa.

Artikel 14

Na een aanvankelijke geldigheidsduur van vijf jaar wordt deze Overeenkomst stilzijdend voor onbepaalde tijd verlengd, waarbij elke Overeenkomstsluitende Partij zich het recht voorbehoudt haar te beëindigen door middel van een zes maanden tevoren gedane schriftelijke kennisgeving aan de andere Overeenkomstsluitende Partij.

IN WITNESS WHEREOF the undersigned plenipotentiaries, being duly authorised thereto by their respective governments, have signed this Agreement.

DONE at The Hague, on this twentyfourth day of May 1985 A.D. corresponding to this third day of Jyaishta 1907 (Saka era), in two originals each in the Dutch, Hindi and English languages, all texts being equally authentic except in case of doubt when the English text shall prevail.

*For the Government of
the Kingdom of the Netherlands*

(sd.) W. F. VAN EEKELLEN

(W. F. van Eckelen)
State Secretary for
Foreign Affairs

*For the Government of
the Republic of India*

(sd.) K. P. SINGH DEO

(K. P. Singh Deo)
Minister of State in the
Ministry of Personnel and
Training, Administrative
Reforms and Public Grievances
and Pension and the Department
of Culture

TEN BLIJKE WAARVAN de ondergetekende gevolmachtigden, daartoe bevoegd gemachtigd door hun onderscheiden Regeringen, deze Overeenkomst hebben ondertekend.

GEDAAN te 's-Gravenhage op vierentwintig mei 1985 A.D., welke datum overeenkomt met de derde dag van Jyaishta in het Saka jaar 1907, in twee originele exemplaren, beide in de Nederlandse, de Hindi en de Engelse taal, zijnde alle teksten gelijkwaardig authentiek, behalve in geval van twijfel, in welk geval de Engelse tekst doorslaggevend is.

*Voor de Regering van het
Koninkrijk der Nederlanden*

(w.g.) W. F. VAN EEKELEN

(W. F. van Eckelen)
Staatssecretaris van
Buitenlandse Zaken

*Voor de Regering van de
Republiek India*

(w.g.) K. P. SINGH DEO

(K. P. Singh Deo)
Staatssecretaris van het
Ministerie van Personeelszaken
en Opleiding, Bestuurlijke
Hervorming en Ombuds- en
Pensioenzaken, en van het
Departement van Cultuur

D. PARLEMENT

De Overeenkomst behoeft ingevolge artikel 91, eerste lid, van de Grondwet de goedkeuring van de Staten-Generaal alvorens het Koninkrijk aan de Overeenkomst kan worden gebonden.

G. INWERKING/TREDING

De bepalingen van de Overeenkomst zullen ingevolge artikel 12 in werking treden op de eerste dag van de tweede maand na de datum waarop de Overeenkomstsluitende Partijen elkaar schriftelijk hebben kennis gegeven dat aan de desbetreffende constitutionele vereisten in hun onderscheiden landen is voldaan.

Wat het Koninkrijk der Nederlanden betreft, zal de Overeenkomst ingevolge artikel 13 alleen voor Nederland gelden.

Uitgegeven de veertiende juni 1985.

De Minister van Buitenlandse Zaken,

H. VAN DEN BROEK

Bijlage B. Culturele samenwerkingsovereenkomst: protocol

2

PROTOCOL ON THE NETHERLANDS-INDONESIAN MEETING ON THE FIELDS OF CULTURE AND EDUCATION

JAKARTA, FEBRUARY 25 - 27, 1986.

1. PREAMBLE

Delegations of the Kingdom of the Netherlands and of the Republic of Indonesia met in Jakarta from February 25 to 27, 1986, in order to formulate the framework for long-term cooperation in the fields of culture and education between the two countries and a program of action for the period of 1986-1988 in the implementation of their Cultural Agreement of July 7, 1968.

The Indonesian Delegation was led by Prof. Dr. Hasjia W. Bachtiar, Head, Office of Educational and Cultural Research and Development, Department of Education and Culture; Mr. Mohd. Widodo Gondowardojo, S.H., Head, Bureau for Foreign Technical Cooperation, Secretariate of the Cabinet; Prof. Dr. W.P. Naptipulu, Director-General of Out-of-School Education; Youth and Sports, Department of Education and Culture; Prof. Ir. S. Pramoetadi, Director of Academic Development, Directorate-General of Higher Education, Department of Education and Culture; Prof. Dr. Soekadji Ranuwihardjo, Director-General of Higher Education; Drs. Siswardojo Sarodja, Head, Bureau for International Cooperation, Department of Education and Culture; Prof. Dr. Haryati Soebadio, Director-General of Culture, Department of Education and Culture; Mr. Soelaiman Soemardi, S.H., M.A.; Deputy Chairman for the Social and Cultural Sector, National Development Planning Board; Dra. Soemartini, Head, National Archives of the Republic of Indonesia; Mrs. Tengku Dahlia Soemolang, Director, Directorate of Social Cultural Relations, Directorate-General of Foreign Social, Cultural, and Information Relations, Department of Foreign Affairs; Dr. J.E. Tilaat, Head, Bureau for Education and Culture, National Development Planning Board; and Prof. Dr. Hasan Walimono, Director-General of Basic and Secondary Education, Department of Education and Culture.

The Netherlands Delegation was led by H.E.Mr. M. Mourik, Ambassador for International Cultural Cooperation, Ministry of Foreign Affairs; and was comprised further of Mr. R.W. Bosch, Director, Directorate for

Bilateral Cooperation, Ministry of Welfare, Public Health, and Culture; Mrs. Mr. D. van den Burgh, Head, Section for Bilateral Cooperation, Ministry of Welfare, Public Health and Culture; Mr. M.M. van Erkel, Director, Directorate of International Relations, Ministry of Welfare, Public Health and Culture; Mr. Ch. W. Ligthoet, Director, Directorate of International Relations, Ministry of Education and Science; Prof. Dr. A. Teeuw, Chairman, Netherlands Advisory Committee on the Implementation of the Cultural Agreement; Dr. R.J. in 't Veld; Director-General for Higher Education and Scientific Research, Ministry of Education and Science; Mrs. Mr. J.L. van Velthuisen-Rothembuecher, First Secretary for Press and Cultural Affairs, Royal Netherlands Embassy, Jakarta; and Mr. L.P. van Vliet, Counsellor for Press and Cultural Affairs, Royal Netherlands Embassy, Jakarta.

Both delegations noted with satisfaction that cooperation in the fields of culture and education between the two countries has developed successfully although more might have been done.

The main reference for discussions in the meeting was the Memorandum of Understanding of the meeting between H.E. Drs. W.J. Deetman, Minister of Education and Science of the Kingdom of the Netherlands, and Prof. Dr. Fuad Hassan, Minister of Education and Culture of the Republic of Indonesia, held in the Netherlands in October 1985.

For the Indonesian Delegation

Hasjia W. Bachtiar

Prof. Dr. Hasjia W. Bachtiar

Head, Office of Educational
and Cultural Research and
Development,
Ministry of Education and Culture

For the Netherlands Delegation

M. Mourik

Mr. M. Mourik

Ambassador for International
Cultural Cooperation,
Ministry of Foreign Affairs

2. GENERAL FRAMEWORK

Cooperation between the Netherlands and Indonesia is education and culture is based on mutual understanding and mutual assistance. Because of its successful growth the cooperation has reached a stage which demands a reintegration of the multivarious endeavors within a General Framework of Netherlands-Indonesian Long Term Cooperation in Education and Culture.

Therefore in this protocol general guidelines are formulated concerning:

- a. the objectives of mutual cooperation;
- b. priority-setting;
- c. procedures, methods and decision making bodies;
- d. monitoring and evaluation.

A. Objectives of Mutual Cooperation

a1. The development of national societies demand economic growth as well as the development of non-material aspects of human life.

Indonesia is now aiming at industrialization as one of its prime instruments for national development. The Netherlands is in a position to contribute along several lines to the factors which foster industrialization. On the other hand, Indonesia provides opportunities for the development as well as application of knowledge.

Furthermore, Indonesia and the Netherlands are both determined to contribute to cultural exchange as an important instrument to develop the non-material aspects in human life in their respective countries.

Both parties agree that it is a necessity to continue the exchange of cultural activities in order to enhance better understanding of each others cultural development and identity.

Within this framework there are certain areas where the special relations between the two countries lead to specific priorities for cooperation to their mutual benefit. These can be identified as:

- a. promotion of knowledge of the Netherlands language in Indonesia and of the Indonesian languages in the Netherlands;
- b. the development of legal studies;
- c. the further development of study of Indonesian cultures, societies, and history;

a2.1 The three determining factors of industrialization are (besides the availability of (physical) capital):

- qualified manpower
- management capacity
- technological know-how

Education and Research make important contributions to the development of these three factors.

The Netherlands is prepared to make contributions to the Education and Research systems in Indonesia in relation to all three factors.

a2.2 In a way the three factors mentioned above are also applicable to cultural development, although the artistic dimension is also an important factor.

a3. The main sub-systems responsible for the creation of qualified manpower are:

- vocational training on the secondary level
- vocational education on the tertiary level
- university education

Therefore, priority should be given to cooperation in each of these three fields.

a4. The main determining factors of the availability of sufficient management capacity and technological know-how are higher education and basic and applied research in the different fields, accompanied by a satisfactory transfer structure. Therefore, priority ought to be given to the above.

a5. The main productive factors in an educational system are:

- well-qualified teachers
- well-developed curricula
- educational technology
- instruments

Therefore, priority ought to be given to cooperation in teachers training, curriculum development, exchange and development of educational technology and deliverance of instruments.

a6. The main productive factor in research is expertise. Therefore, priority ought to be given to the exchange of scholars and to the training of post-graduates.

a7. University governance, administration and management on an adequate level are necessary conditions for well-developed education and research. Therefore, priority ought to be given to undertaking joint studies, training of administrators and organization of workshops.

a8. The determining factors in mutual understanding between the two participating countries are knowledge of each other's

- culture, including languages and the arts
- society
- history

It is understood that knowledge of religion and law are part of the required knowledge.

Therefore, priority ought to be given to cooperation in the development of these 3 fields of study mentioned above.

a9. Mutual understanding between the two countries can also be enhanced by exchanges of cultural experts, artists and writers, cultural objects (such as books and paintings), and programs (such as films and television programs), particularly within the framework of related projects.

Therefore, priority ought to be given to cooperation in the promotion of such exchanges.

All the items in a well-structured plan should be linked to the objectives mentioned above. See figure 1.

B. Priority setting

The cooperation between Indonesia and the Netherlands is no isolated event. In both nations development efforts are undertaken. Therefore, the criteria for mutual-priority-setting should contain:

b1. How are proposals related to the objectives listed above? Are there gaps left?

b2. How are proposals related to other major efforts in both countries (e.g. in Indonesia: the University Development Project and in the Netherlands general Research and Development policies)? Will proposals and other efforts strengthen each other, will synergy be reached?

b3. Are the proposals linked in a logical way, could one speak of optimal relationships with other proposals inside or outside the Indonesia-Netherlands cooperation?

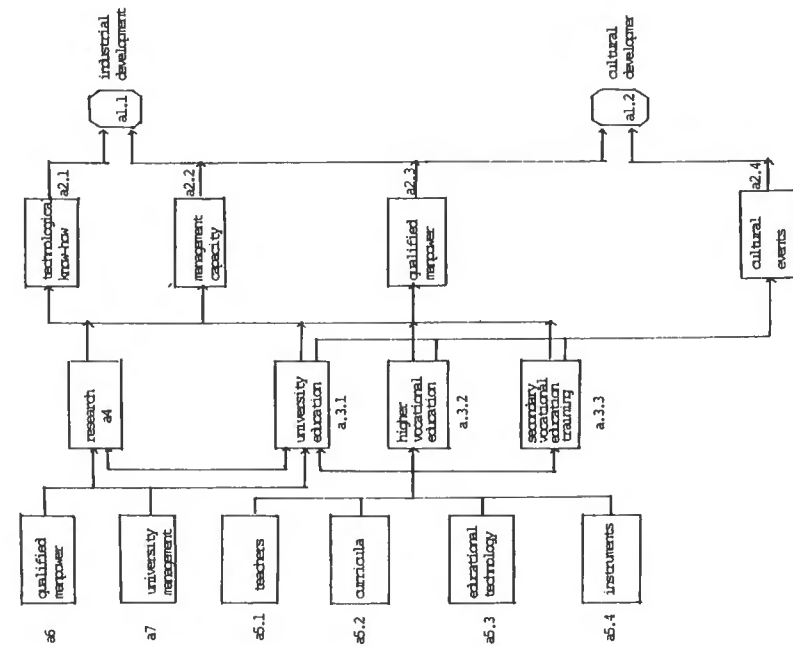
b4. Are the outputs of a proposal to be judged favourably, measured against the necessary inputs?

These four criteria will be applied ex ante in the framework of the 5-year plan to be designed (causality, synergy, linkage and efficiency)

FIGURE 1

6a

7

C. Procedure, methods and decision making bodies

- c1. A first 5-year plan will be drafted for education in the first quarter of 1986 and will be approved by the Ministers before the end of the second quarter of 1986.
- c2. It will be reviewed each 24-months-period (and be extended to another 2 years).
- c3. It will contain items in each of which is clear:
 - c3.1 title and contents
 - c3.2 program and time schedule
 - c3.3 expected results (outputs)
 - c3.4 necessary financial and other resources (inputs) on both sides
 - c3.5 responsibilities on both sides (who, when, or which)
 - c3.6 other parties involved
 - c3.7 result of ex ante priority-setting on 4 criteria.

c4. It will be coordinated by a joint planning committee, that will survey the implementation too. The planning committee reports to the Ministers concerned on both sides.

c5. The plan can be changed in-between if both parties wish to do so.

c6. On the basis of joint explorations a similar procedure for a five-year plan in the cultural field will be followed.

D. Monitoring and evaluation

An ex post evaluation of the plan is to be undertaken every four years by an independent committee consisting of four members. Each party will nominate two candidates. This committee will report to the ministers concerned on both sides. A similar procedure will be followed in the field of culture.

3. CULTURE AND EDUCATION

3.1. Culture

3.1.1 Cultural institutions

Both parties reaffirm the importance of each other's cultural institutions.

3.1.2 Arts

Both parties will promote the exchange of information concerning the practice of art.

They shall encourage exchanges of professional and amateur theatrical companies, musical ensembles and individual artists.

The Netherlands party has expressed its desire to give preference to small-scale activities.

In view of a mutual interest in contemporary music, direct contacts between composers will be encouraged. Both parties will favour the exchange of composers and the execution of their works in the other country.

Availability of Works of Netherlands and Indonesian Authors.

Both parties underline the importance they attach to the availability of the works of Netherlands authors in Indonesia and those of Indonesian authors in The Netherlands. They will further contacts between organisations and publishers in both countries and the exchange of experts between those organisations. The conditions for such an exchange will be agreed upon by the interested organisations.

3.1.3 Translation

Both parties recognise that translations occupy a position of special importance in the furtherance of mutual understanding

of the cultural values of the two peoples. They will, therefore, encourage the translation of works pertaining thereto written in their respective languages into those of the other party.

3.1.4 Museums, Monuments and Archives

Both parties agree to cooperate in the training of museum personnel; in the field of preventive and environmental conservation; conservation and restoration of monuments, particularly of selected Dutch colonial architectural structures in Indonesia. Both parties will continue to promote further exchange of information between Algemeen Rijksarchief and the Arsip Nasional Republik Indonesia. To that end parties may exchange experts, one from each side annually, who will collect information about the field of archives in the other country. The duration of a visit will be about three weeks. Both parties will, in accordance with the rules existing in each country, consider favourably mutual requests for exchange of microfilms, copies of manuscripts and of historical documents (including audiovisual materials), of ethnographic documents, photographs, historical and cartographic materials, of works of art, etc. The Algemeen Rijksarchief and the Arsip Nasional Republik Indonesia will facilitate the process of such requests.

Both parties will cooperate in providing training in archiology for their respective personnel.

3.1.5. Youth

Both parties shall encourage exchange activities between young people of the two countries. They shall also encourage direct cooperation between youth organisations in their respective countries.

3.1.6. Cultural Exhibitions

Both parties, acknowledging the importance of cultural exhibitions, will encourage exchanges in this field. Consultations concerning possibilities for such exchanges shall take place through diplomatic channels.

3.1.7. Media and Education

Both parties favour cooperation between their respective broadcasting and television organisations, with due respect to the rules and regulations in the other country. They shall encourage the exchange of knowledge about various fields such as technical know-how and materials for educational and cultural programmes.

3.1.8. Social Welfare

Both parties will stimulate the exchange of information and of groups of experts between the comparable institutes of social welfare of both countries, which concern the following fields:

- social welfare aspects of national planning;
- methodology and results of social welfare research;
- the functioning of certain aspects of social welfare services; (e.g. programmes concerning the aged, rehabilitation of the handicapped).

Both parties will stimulate the exchange of information and of groups of experts between institutes of adult education of both countries, especially of the fields of

- literacy work/basic adult education
- non-formal adult education and voluntary organisations.

3.1.9. Women's Organisations

Both parties will further the cooperation between women's organisations in the two countries.

3.1.10. Sports

Both parties are in favour of direct contact and cooperation on a governmental and a non-governmental level, including contact and cooperation between sports organisations in both countries. They shall facilitate exchanges of information and experience in various fields of sports.

3.1.11. Experts

The two parties shall exchange specialists for study visits of up to three weeks in order to facilitate the study of subjects such as:

- theatre
- literature
- cinema
- dance
- music
- museums
- libraries
- the publishing of books
- handicrafts and design
- film
- the conservation and restoration of historic monuments and cultural materials
- education through art
- archives
- the plastic arts
- architecture
- archaeology
- sport

3.2. EDUCATION *)

3.2.1. The Netherlands and Indonesian Languages

- a. Both parties agree to give special attention to the teaching of the Netherlands language in Indonesia and of the Indonesian languages in the Netherlands.
- b. The parties agree that the recommendations which were produced in the Workshop on the Teaching of the Netherlands Language held in Jakarta on the 3rd and 4th of July 1985 will be considered as a guideline for implementation of the relevant programs.
- c. Both parties agree that the teaching of the Netherlands language in Indonesia has specific purposes and various functions:

1. Academic purpose

Both parties underline the importance of a high quality university training in the Netherlands language at the Department of Netherlands Language and Literature, Faculty of Letters, University of Indonesia, in which it is agreed that the University of Indonesia will set up a plan to enable the assignment of Indonesian Ph. D. degree lecturers to eventually replace two out of three Netherlands lecturers at a set date.

A Netherlands native speaker will be needed permanently, while cooperation with Departments of Netherlands Studies in the Netherlands ought to be placed on a long-term basis.

2) Specific purposes

For more practical and technical purposes short-term courses in the Netherlands language will remain available, with a time schedule according to the specific needs of the Netherlands language for special purposes.

- 3) For more academic and/or professional purposes a more systematic organisation of Netherlands language training

within the scope of this cooperative program is held to be desirable and will therefore be explored by the Netherlands party.

- 4) Both parties underline the importance of high quality teaching of future Indonesian teachers in the Netherlands language.
- 5) Both parties agree that it is important to disseminate knowledge of the Netherlands language in nonformal (out of school) education.

The Netherlands party agrees to support such education.

d. In order to support the above mentioned various purposes of Netherlands language teaching, both parties agree to the importance of the availability of good dictionaries, specific (technical) vocabularies, and other audio-visual materials to enhance this teaching.

e. The Indonesian party agrees to explore better possibilities of assisting the teaching of Indonesian languages in the Netherlands by taking into consideration the two points of priority as put forward by the Netherlands party:

- 1) The necessity to make available Indonesian reading materials in the Netherlands.

- 2) More systematic assistance to guarantee the quality of the teaching of Indonesian in the Netherlands through such institutions as Persatuan Guru Bahasa Indonesia (Pergubini) and others.

f. The establishment of the Netherlands-Belgian Language Union has been noted and will be taken into consideration in the implementation of the Netherlands language programs pertaining to university education.

* Including Scientific Research

3.2.2. Indonesian Studies

This Program aims at generating academic manpower and knowledge pertaining to Indonesia in the fields of linguistic, philology and literary studies, anthropology and sociology, history including ancient history and prehistory, archeology and art history and related fields, with particular reference to Dutch source materials. Furthermore it is to develop infrastructural tools and provisions in the said fields, such as bibliographies, catalogues, translations, documentation, etc. One of the means of exchanging academic, viewpoints, information and research results is the organisation of workshops, seminars, conferences whenever seemed relevant.

It is agreed that this Program shall be continued in the next 4 years in accordance with the procedures developed since it was established in 1975. Responsibility for the planning and implementation of this Program rests with the Indonesian and Netherlands Steering Committees. A plan for the next four year period will be drawn up during the bilateral meeting of the Steering Committee, to be held in June 1986. On the basis of this plan the Steering Committees will jointly work out an annual program, in accordance with the present practice.

The training projects will to the extent possible be linked to existing programs on both sides (S-2 and S-3 programs on the Indonesian side, first and second phase degree programs on the Dutch side as well as approved research projects of institutions on either side) and will specify the aims to be achieved in the next four years.

The research program will identify areas of priority and specify projects of cooperation.

With respect to infrastructural priorities will be decided upon as a basis for carrying out specific projects.

The program shall be financed primarily by the Netherlands Ministry of Education and Science and by the Indonesian Ministry of Education and Culture. Other agencies and institutions such as LIPI, KITLV, WOTRO can be involved, both in terms of activities and financing whenever this is considered useful and appropriate by the parties concerned.

Both parties underline the importance of the preservation and dissemination of the cultural heritage amongst others as expressed in the regional literatures of Indonesia. They agree to make efforts to continue cooperation in this field, in particular with respect to the study, publication and dissemination, in forms which are adequate to the present needs, of such materials as are contained in the Netherlands collections and older publications in the Netherlands language.

Both parties agree that the realisation of these objectives should be furthered by setting up a joint four year program of training, research and publication. Such a program should include:

- the exchange of scholars and students of both sides via scholarships, research assistance directed to support regional studies on an academic level and to provide practical training to young scholars in modern methods and techniques of textual criticism, literature studies and lexicography;
- study visits and academic assistance in Indonesia by Netherlands experts;
- cooperation in the Indonesia Ph. D. program;
- exchange of documentation and scholarly information;
- projects of making available manuscripts in Indonesian regional languages in microform to Indonesia;
- translation projects;
- research projects

This program will be drafted, implemented and coordinated on the Netherlands side by Leiden University, in particular the Department

of Southeast Asian and Oceanic Languages and Cultures and the Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde and on the Indonesian side by the directors of the centres for regional studies concerned. The ultimate responsibility will rest with the two Steering Committees for the Indonesian Studies Program to which this Program will be linked.

Parties have noted with satisfaction the successful implementation of the Indonesian Linguistics Development Program which was concluded in 1985.

They expect concrete proposals for the continuation of this cooperation to be submitted shortly by the parties concerned, i.e. the National Center for Language Development in Indonesia and Leiden University in the Netherlands, to the relevant authorities through the proper channels.

3.2.3. Legal Studies

a. Both parties agree that cooperation in the field of education and research in legal sciences in coordination with the relevant Indonesian and Netherlands universities should be promoted further in the form of:

- Ph. D. programs;
- Textbooks or other publications;
- Research in International Law, Community Law and Comparative Law at the Asser Instituut in the Hague 1986 - 1988.

b. The coordination of cooperation for the improvement of education and research in legal sciences will, on the Indonesian side, be the responsibility of the Consortium of Legal Sciences.

c. Reference is made to the Memorandum of Understanding, signed on behalf of the respective governments in Jakarta on January 3, 1986.

3.2.4. "Wachgelders" program

The "wachgelders" program will be expanded to higher vocational education.

A new series of experts will be sent teamwise to Indonesia in 1986, to develop curricula and to perform academic activities in basic sciences.

Because of the budgetary problems in Indonesia from now on the Netherlands will cover the costs of housing up till Rp. 6.000.000,- per man per year.

Indonesia will fulfill its other commitments as agreed before in Jakarta and the Hague in 1983.

3.2.5. Teacher training for poly-technics and for ITTUC s

In the framework of the Indonesian projects to establish polytechnics and to upgrade secondary vocational training in ITTUC s teachers will be trained in the Netherlands.

The Netherlands will cover the costs of education in the Netherlands and will offer exemption of fees while Indonesia will cover all other costs.

3.2.6. Scholarships

The Netherlands will make available scholarships up to a maximum of twelve hundred men-months per year for Indonesian students and graduates to be spent according to the wishes of Indonesian as agreed upon earlier.

Indonesia will increase the number of fellowships offered for students from the Netherlands.

3.2.7. Recognition of diplomas

Both parties underline the importance of mutual recognition of diploma's. A mixed working group of two members will report on the possibilities to both Ministers before the end of 1986.

3.2.8. Music centres Yogyakarta

The Netherlands will send an expert to Yogyakarta to look into the needs for further outside support of the future Conservatory of music. On the basis of his report further decisions will be taken as to the nature of further assistance by the Netherlands.

3.2.9. Dental equipment

Dental equipment now is available for shipping from the Netherlands to Indonesia.

Indonesia will take care of the transport to ~~and~~ Indonesia and of customs in Indonesia.

The Indonesian authorities will decide upon the allocation of the equipment made available for Indonesian universities.

The Netherlands is prepared to provide one single training of the maintenance personnel in Indonesia.

3.2.10. University management

Both parties agree that there will be a joint program in the field of university governance, administration and management. This program will be developed in connection with Part C of the

second University Development Project, which deals with training of senior university managers and administrators in management skills through courses, manuals and workshops.

3.2.11. Both parties underline the importance they attach to the role which the Nederlandse Internationale school in Jakarta and the Sekolah Indonesia in Wassenaar play in the cultural cooperation between the two countries.

4. GENERAL PROVISIONS

Both parties shall make known their own proposals for exchange or visits as soon as possible. The proposals shall be submitted through the Embassy of the sending party while informing the Embassy of the receiving party. All proposals with regard to the exchange of persons shall state the names of the persons nominated or invited and specify their qualifications and positions, the subjects they intend to study or lecture on, any special wishes or suggestions relating to the programs to be drawn up for their visits, length of stay, their command of languages and any other information relevant to the success of the visits. Further steps necessary in connection with the arrangements of the visits shall only be taken after the receiving party has indicated, likewise, through the Embassy of the sending party, while informing the Embassy of the receiving party, its agreement with the proposals put forward. The same procedures shall be followed in cases where one party desires to alter proposals already approved by the other. In such cases the other party undertakes to reply within three months.

Both parties shall inform each other at least two weeks before departure about the means of transport and the exact date and time of arrival of the visitors.

Both parties agree to make efforts to facilitate the acquisition of visas for persons planning to visit the other country within the framework of the cultural agreement.

In addition to the visits and exchange provided for in this program, other visits and exchange can take place, if agreed upon in direct contacts between institutes and organisations in both countries.

Both parties agree that this program does not exclude other visits and exchange under the agreement on cultural cooperation between the Netherlands and Indonesia.

Should the need arise, clarification and confirmation of all details and conditions concerning which agreement has been reached in this program may be arranged through diplomatic channels.

5. FINANCIAL PROVISIONS

Both parties agree that in general for the activities under this program, the travel expenses to and from the place of destination in the other country shall be met by the sending country, whereas the expenses for board and lodging and for local transportation shall be met by the host country.

In case of scholarships the expenses of travel to and from the other country shall in general be met by the sending country, the students themselves or a sponsor, except for special provisions indicated in the text either of this protocol or of the 5-year plan.

In addition to the arrangements agreed upon, both parties undertake to see to it that the following is provided at the expenses of the host country:

- urgent and essential medical attention during the period of the visit;
- tuition and registration fees for universities, colleges, academies for fine arts, conservatories and film academies;
- tuition fees for international courses, subject to the understanding that these shall be deducted from the total amount available for the scholarships;
- domestic travel to the extent considered necessary;
- other facilities available to students in the host country.

Further details of financial arrangements shall be made through correspondence.

Done and signed in Jakarta in two copies with three annexes on February 27, 1986 in English.

For the Indonesian Delegation

Prof. Dr. H. S. W. Bechtst

Prof. Dr. Hasja W. Bechtst
Head, Office of Educational
and Cultural Research and
Development,
Ministry of Education and Culture

For the Netherlands Delegation

M. Mourik

Mr. M. Mourik
Ambassador for International
Cultural Cooperation,
Ministry of Foreign Affairs

ANNEX to 3.1.4 nr.1

Cooperation in the Field of Museums and Preservation of Monuments

1. Training of Indonesian Museum Personnel

The program is intended to cover several years. One Netherlands expert per year will be invited for the duration of a maximum of two months to train and give guidance to museum personnel in Indonesia.

The expert will be attached to a university with lodging facilities, in which the University of Indonesia, Jakarta is a first priority, followed by

- Gadjah Mada University, Yogyakarta;
- Udayana University, Denpasar;
- Hasanuddin University, Ujungpandang.

Board, lodging and local transportation will be borne by the Indonesian party.

The Netherlands counterpart is expected to bear the cost of international travel.

The Netherlands expert is expected to give training and guidance (through lectures and/or practical training) which will be integrated in existing training and lecture programs, as well as advising on the development of a museology program at the University of Indonesia in Jakarta.

ANNEX to 3.1.5 nr.2

Archivology

The two delegations agree to continue the exchange of microfilm copies, the subjects to be determined by both archival institutions.

Training of personnel

The Algemeen Rijksarchief is prepared to give in-service training in practical expertise to a number of staff members of Arsip Nasional for short periods. It is also prepared to give long-term training, if necessary preceded by a course of Dutch language, for in principle one person a year. In those fields where the Algemeen Rijksarchief does not have the required expertise, e.g. in the use, conservation and restoration of audio-visual material, it is willing to cooperate in order to find ways to let training in those fields take place in other Netherlands institutions.

Photos

For the purpose of supplementing the existing collections in the other country, the two parties are prepared to mediate in endeavours to make copies of photo-collections of selected institutions.

Films

The two parties are prepared to mediate in endeavours to obtain either in the form of film or of videocassettes, copies of documentary films or moving images in the possession of selected institutions in the other country, provided that the copyright can be dealt with properly.

Inventory of archives

The Algemeen Rijksarchief is prepared, if the circumstances concerning the personnel situation permit it, to send two members of its staff to Indonesia during this program for a period of two or three months in order to assist in making an inventory of part of the Residentie-Archieven.

Inventory of maps

The Algemeen Rijksarchief is prepared to send a staff member to Indonesia in due time for a period of 4 up to 6 weeks in order to assist in the making of an inventory of old collections of maps, prior to conservation and photographing.

ANNEX to 3.1.6

Procedures for the Exchange of Exhibitions

The exchange of exhibitions shall be governed by the following regulations unless the parties specifically agree on a different procedure:

- a. concrete proposals for an exhibition including all relevant technical information shall be submitted by the sending party approximately two years advance. Before a final decision on the matter is made, experts of both parties will agree on the composition of the collection;
- b. the sending party will cover transport charges of the exhibits to the first place of exhibition, and the receiving party will cover the expenses from the last place of exhibition back to the sending country.
Insurance charges - nail to nail - will be paid by the sending party;
- c. the receiving party will facilitate the necessary procedures and will arrange for the provision of a suitable place, free of charge, together with all the necessary equipment and technical services. It will also be responsible for internal transport charges, publicity and catalogues, materials for which will be supplied by the sending party;

d. the receiving party will cover the expenses of experts accompanying the exhibition (for mounting and dismantling) for a stay of five to ten days on the same financial basis as in the case of other experts;

e. the receiving party will provide all necessary assistance for the settlement of insurance claims in the case of loss or damage. The restoration of exhibits cannot be made without previous agreement in writing from the sending party.

Bijlage C. Culturele samenwerkingsovereenkomst: *agreed minutes*

The 27th Meeting of the British/Netherlands Mixed Commission took place at Cardiff, 25 to 27 November, 1986.

Points selected as of particular importance:

1. The Commission supported attempts to reduce restrictions on the showing of films and video for non commercial purposes, particularly via EEC channels.
2. The Commission noted that British VAT regulations inhibited the flow of works of living artists to smaller commercial galleries. It was agreed that this matter should be investigated.
3. The Commission explored the number and distribution of posts at British universities involved in teaching the Netherlands language and allied subjects. It was agreed that the possibility of expanding the numbers and geographical spread of such posts should be explored but recognised that prevailing financial constraints would impede such expansion. Interest was also expressed in establishing a writer in residence at a British university specialising in the Netherlands language.
4. It was agreed that the equivalence of diplomas at degree level and below from Britain and the Netherlands should be further investigated.
5. The Commission felt it would be advantageous to establish whether there were plans for further co-operation between the British and Netherlands Open Universities.

6. The Commission was informed of suggestions for British cultural events to take place in the Netherlands during 1987 when Amsterdam becomes European City of Culture. The Netherlands Section agreed to let the British Section have a list of priorities at the earliest opportunity in order to facilitate the planning of such events.

7. It was agreed that all possible advice should be given by the British Section to facilitate the publication of literary works from the Netherlands in Britain.

8. It was agreed that there should be further discussions between the Central Bureau and the Netherlands Ministry of Education particularly to explore the range of teacher exchanges and school links.

9. The Commission noted the need for greater co-operation and flow of information between British and Netherlands bodies concerned with academic interchange followed by more emphasis on prioritisation of areas of interchange.

10. The Commission noted the request by the Netherlands Section for co-operation with the British Section in broadening the range of applications for the 9-month Netherlands Government Scholarships from the arts to other fields.

11. The Commission took note of the request by the Cultural Council of Friesland for cultural links with Britain. It was agreed that the Representative of the British Council in the Netherlands would contact the Cultural Council to discuss possibilities for collaboration.

12. The Commission emphasised the importance of the William and Mary Tercentenary Celebrations in 1988 within the sphere of cultural relations between the two countries.

12.1 General support was given to the principle that the 1988 celebrations should as far as possible be given broad coverage throughout Britain.

12.2 The Commission recognised the importance attached by the Netherlands Section to the Nieuwe Kerk exhibition whilst recognising the problems that existed in mounting such an exhibition in Britain. The Commission agreed that both the Netherlands and British committees for the Tercentenary should continue their dialogue on this subject.

12.3 The importance of the roles of the Netherlands Ministry of Education and Science and the British Department of Education and Science in the Tercentenary celebrations was confirmed by the Commission particularly with regard to fostering the spirit of Netherlands-British relations amongst younger people.

E. J. Rayner

M. Mourik

Cardiff, 27 November, 1986

MINUTES OF THE TWENTY-SEVENTH MEETING OF THE BRITISH-NETHERLANDS MIXED COMMISSION, CARDIFF, NOVEMBER 1986

1. The Chairman opened the meeting by extending a welcome to all delegates who were introduced by the leaders of both sections.

AGENDA ITEM 1 - APPROVAL OF THE MINUTES

2. Both sections had seen the minutes of the 26th meeting and these were approved.

AGENDA ITEM 2 - AGREEMENT OF THE AGENDA

3. This was agreed with the addition of a statement by the leader of the Netherlands side, Ambassador Mourik, to be taken under Agenda Item 3.

AGENDA ITEM 3 - SURVEY OF ACTIVITIES

4. Ambassador Mourik stated current Netherlands policies towards cultural relations, in particular cooperation within the context of the Council of Europe and the stress placed by the Netherlands Government on the maintenance of cultural identity whilst, as a member of the EEC, abandoning political and economic sovereignty. The Chairman echoed the stress placed on the importance of cultural identity.

5. The British Council Representative, Mr Andrews, in commenting on this report, felt that the meeting provided an excellent opportunity for the British Council to learn from the Netherlands Section what they regarded as being important areas of collaboration for the future. The Cultural Counsellor at the Royal Netherlands Embassy in London, Mr Simonsz, reported on the close collaboration with the British Council, especially Arts Division, and Visiting Arts. He raised a problem with regard to advance payment of VAT being required when works were exhibited in Britain. After discussion, action was agreed by the Commission (Point of Importance 2).

6. Professor King initiated a discussion on obtaining copyright release for films and videos for non-commercial showings, and it was agreed to attempt to investigate further, including, if appropriate, via EEC channels (Point 1).

AGENDA ITEM 4 - SCHOOL EDUCATION

4.1 Assistants Scheme

7. Mrs Offermans, representing the Netherlands Ministry of Education and Science, said that progress had been made since the last meeting. Mr Male (Central Bureau) commented that the Bureau also attached importance to the Scheme and would be happy to attempt to raise numbers participating.

4.2 Teacher Exchange

8. Mr Male commented that the Central Bureau was trying to find a model for teacher exchange that would prove viable. The Netherlands language was rarely taught in schools in the UK and this currently made difficulties for exchanges. He felt it could be necessary to look beyond language teachers and perhaps identify teachers of history, geography, the social sciences, sport and music. Mrs Offermans agreed that it would be most useful for representatives of the Ministry and the Central Bureau to have a meeting to discuss such issues (Point 8).

4.3 School Links

9. Mrs Offermans informed the meeting that schools were enthusiastic about links, and that for 1988/89 it was hoped there could be more links in connection with the William and Mary celebrations. Mr Male cautioned that, because of the prominence of other foreign languages in schools, a vast demand would not be created suddenly unless exchanges were broadened to cover cultural aspects rather than simply language. Schools in the UK needed to be informed of the potential, in curriculum and social terms, of links with schools and colleges in the Netherlands.

AGENDA ITEM 5 - HIGHER EDUCATION

5.1 University Chairs and Lectureships

10. In response to a question from Mrs Offermans, Professor King outlined the UGC position with regard to the teaching of Netherlands Studies which was that the current level of provision was likely to be maintained.

11. The Commission also explored the distribution of posts at British universities. It was agreed that the possibility of expanding the numbers and geographical spread of such posts should be explored whilst recognising the prevailing financial constraints. Interest was also expressed in establishing a writer in residence at a British university specialising in the Netherlands language (Point 3).

5.2 University Interchange

12. The Chairman mentioned the British Council's Academic Travel Grant Scheme, an active programme designed to assist interchange. Mrs Offermans felt that the British and Netherlands representatives were perhaps working next to each other rather than with each other, and suggested it would be useful to hold joint Ministry/BC discussions on this subject. Mr Andrews agreed that it would be extremely helpful to do that. Professor Robinson mentioned that academics sometimes found it difficult to know where to go for funds due to lack of communication between official bodies. The need for greater cooperation and flow of information was noted, together with more emphasis on prioritisation of areas of interchange (Point 9).

5.3 Scholarships

13. Mr Andrews said that the British Council regarded its Scholarship programme as being very important, and the level of candidates received was very high. Mrs Offermans commented that her government's 9-month scholarships scheme was fully utilised, but they would like to broaden out from music and arts. Mr Simonsz added that he would be glad to discuss this with the British Council (Point 10).

5.4 Visitors and Study Tours

14. Both sections noted the importance attached to study visits, particularly in the fields of transition from education to work and education for cultural minorities. It was further agreed that equivalence of diplomas was of mutual interest and this should be investigated (Point 4).

AGENDA ITEM 6 - SCIENTIFIC EXCHANGE

15. The Commission noted the interest in scientific exchange and the work in the two Royal Societies in promoting this interest. Professor Robinson thought it

was important to build up a total picture of what was going on in the field of scientific exchange. Mr Male outlined the IAESTE programme which may be expanded. The Chairman concluded the debate by remarking that there was a problem of where to put official funds because both sides were not sure of the total picture.

AGENDA ITEM 7 - COURSES AND SUMMER SCHOOLS

16. Mr Andrews remarked that this was a very positive activity. Professor King mentioned that there was great enthusiasm for the course on Netherlands Studies held each year and organised by the Ministry of Education and Science, but the student population in the UK was less able to provide fees for summer courses in general. Mrs Offermans said she would look into the criteria but the course was already oversubscribed.

AGENDA ITEM 8 - ADULT AND NON-VOCATIONAL EDUCATION

17. Mr Male expanded on the relevant sections of the report by the Central Bureau. The two sections then discussed the degree of collaboration that might exist between the two Open Universities (Point 5).

AGENDA ITEM 9 - YOUTH EXCHANGES AND CIVIC LINKS

18. The Chairman drew attention to the fact that the Youth Exchange Centre (YEC) had been established since the last meeting of the Mixed Commission. Documents giving details of the YEC were circulated. Mr Male wished to register a vote of thanks to the Central Bureau's main partner in the Netherlands (BIJK) over the production of a video on youth exchange. Mr Simonsz thought this would be especially useful in the context of the William and Mary celebrations.

19. The Chairman said that on the British side it was hoped that the number of twinings could be increased, and that 1988 might be a good occasion around which to make arrangements. Ambassador Mourik replied that responsibility rested with the Association of Netherlands Communities, but that in general twinning was not as popular as in Britain. Mr Simonsz thought that other areas of twinning should be considered besides town twinning, eg association twinings.

AGENDA ITEM 10 - CULTURAL INTERCHANGE

20. Ambassador Mourik drew attention to the fact that items mentioned under this agenda item did not cover the William and Mary events for 1988/89, and that in 1987 commitments had to a large extent been made.

21. Mr de Clercq mentioned the reductions in the budget of the Ministry of Culture in comparison with a decade ago for British/Netherlands cultural relations. Nevertheless, a number of interesting projects for collaboration in 1987 were mentioned by Mr de Clercq including a summer festival, a European theatre meeting and a possible performance by the ENO at the Holland Festival. Mr Acton responded by saying that, for the British Council, 1987 events would have to fall within the normal budgetary range despite Amsterdam being the European City of Culture in 1987. It was agreed to let the British Section have a list of priorities at the earliest opportunity in order to facilitate the planning of such events (Point 6).

22. Mr Simonsz then listed some Netherlands activities being planned for Britain including a Film Week of Dutch films organised in conjunction with the British Film Institute. The problem of how to encourage the spread of Netherlands literature was discussed and it was agreed to keep this under review (Point 7).

23. The British Section raised the point in paragraph 28 of the previous minutes about a film or video cassette library, but the Netherlands side reported no progress on this. Professor King reported that there was still interest in this issue and that they were grateful for any help the Embassy could offer.

24. Ambassador Mourik mentioned that the Cultural Council of Friesland had written a letter with a number of suggestions for cultural links which he outlined. Mr Andrews was invited by the Netherlands Section to contact the Cultural Council of Friesland to discuss possibilities for collaboration (Point 11).

AGENDA ITEM 11 - THE WILLIAM AND MARY TERCENTENARY CELEBRATIONS 1988/89

25. The Chairman introduced Mr Price, Secretary of the William and Mary Tercentenary Trust, and then invited the Netherlands Section to present their plans for the Tercentenary.

26. Ambassador Mourik began by stating that the Ministry of Foreign Affairs was pleased that the scope of the Celebrations had widened from a historical celebration to a bilateral undertaking focusing on present day as well as past relationships between the two countries. Financing had not been finalised but sufficient tokens of interest had been received to enable a cut-off date of 1 December to be set. Any further projects coming to the attention of the Netherlands Committee would have to be self-financing.

27. Mr Boeles (MFA) was then invited to speak about proposals for William and Mary during 1988/89, and a detailed list was circulated to delegates. Mr Boeles began by listing the exhibitions and stressed that the Netherlands side regarded the Nieuwe Kerk exhibition as the main one which would emphasise relations between Britain and the Netherlands; about half the exhibition concentrated on scientific exchange.

28. The Ministry of Education and Science was planning to send a history set to schools, youth exchange would be an important area (particularly vocational schools) and a national television quiz was planned, ideally bi-national if this could be arranged. It was agreed that Mr Male should meet his counterparts in the Netherlands in December 1986. Mrs Offermans then announced that a number of symposia, such as the British/Netherlands Historians Conference, would be absorbed within the framework of the W&M celebrations.

29. Mr Boeles then announced the performing arts events and confirmed that the Holland Festival would devote its opening to the W&M theme with a performance in the Netherlands of "King Arthur". Mr Boeles went on to say that in 1988 many of the productions named at the meeting would be seen in Britain. It was hoped that there could be a modern ballet festival in Britain at the end of the W&M period, and they had already made a claim on the Coliseum for two weeks in May/June 1989.

30. It was hoped by the Netherlands Section that there could be a co-production of a television serial on the William and Mary theme, and this was being investigated by Mr Boeles. Professor Cathcart of Queens University Belfast might be producing a documentary on William III and the relevance to Ulster. This would be shown before the celebrations started. Ambassador Mourik requested close cooperation from the relevant British authorities on broader issues raised by the W&M celebrations.

31. Mr Price reported on the reception given by the Prince of Wales earlier in November. He commented that in general there had been support for the

celebrations; all firms had shown a positive wish to take on project sponsorship, but not for larger events. For the British side, this pattern of sponsorship would probably dictate the programme of events.

32. A draft timetable for 1988/89 was circulated by Mr Price showing events scheduled for that period which were known to the British side. Mr Price then made three specific points relating to the timetable:

32.1 Parliament was arranging high profile celebrations including an important exhibition;

32.2 many events would take place in the regions;

32.3 the Department of Education and Science would be involved.

33. Miss Evans (FCO) informed the meeting of the contents of a letter received from DES confirming that the department was prepared to consider:

33.1 a computer exercise project for the Netherlands;

33.2 a youth and school exchange programme administered through the Central Bureau;

33.3 distribution of teacher packs and project material;

33.4 support for a conference of educationalists.

34. Mr Boeles commented that in discussion the Netherlands Ministry of Welfare had expressed interest in youth projects, and he would contact Mr Price in order to coordinate efforts on both sides.

35. Mr Acton then outlined the British Council's Arts Division's support for the celebrations amounting to some £70-80,000. He emphasised the importance of the British Council receiving a list of priorities from the Netherlands in order that British Council funding could be given to the items of greatest importance. Mr Boeles agreed that such cooperation was necessary and was welcomed by the Netherlands side.

36. Ambassador Mourik thanked Mr Price for his contribution to the meeting but reiterated that the Nieuwe Kerk was the nucleus of events in the Netherlands, and that it was still hoped that part of the exhibition could be shown in Britain. He requested clarification of the role and scope of the Parliamentary exhibition. Mr Price responded that the Parliamentary exhibition was outside the remit of the W&M Committee. Mr Boeles informed the meeting that the Nieuwe Kerk exhibition had changed emphasis, and it was now proposed that the exhibition should highlight the era of W&M as one of innovation, particularly in the fields of science and agriculture, which had helped to create today's world.

37. Miss Evans commented that consideration was being given by FCO to some form of design exhibition which COI would set up during 1988. This proposal was discussed, and, whilst the Netherlands Section in general welcomed the proposal, it was thought that more details were needed as to the type of design that would be covered, ie whether the emphasis would be on modern design in general or more concerned with commercial design. Mr Boeles in this context mentioned the possibility of bringing a museum design exhibition to London.

38. Mrs Offermans asked about the role and plans of universities where the Netherlands language is taught. Professor King responded by mentioning a

symposium which it was hoped would result in publications, small regional exhibitions and a drama production.

39. The Chairman drew the session to a close, commenting on the value of such a full and frank discussion. Agreement was reached on the most important areas of general policy (Point 12).

AGENDA ITEM 12 - ANY OTHER BUSINESS

40. There were no other items for discussion.

AGENDA ITEM 13 - DATE AND PLACE OF NEXT MEETING

In view of the heavy burden placed on all parties by these meetings, Ambassador Mourik proposed on behalf of the Netherlands Section that as a general principle meetings should take place every three years, or sooner if the need arose. However, in view of the importance of the W&M celebrations it was proposed that the next meeting should take place in autumn 1988 in the Netherlands. The Chairman endorsed this view on behalf of the British Section.